

KLEIO

Uitgave van de VGN
Jaargang 52 | November 2011

VOOR DOCENTEN GESCHIEDENIS EN STAATSINRICHTING

De eeuw van de massamedia

- De ontzuilende kracht van publicksbladen
- Haat en liefde tussen pers en media
- Ad van Liempt... en de geschiedenis

Beste lezers,

Deze Kleio gaat over de rol van de media. Soms zijn de media oppermachtig zoals in de film *Good Night, and Good Luck* waarin Edwin R. Murrow in zijn nieuwsshow de werkwijze van McCarthy bekritiseert. Later krijgt McCarthy de kans om zich in de uitzending te verweren tegen de kritiek, maar haalt zichzelf dan onderuit. Dit betekende het einde van het McCarthyisme, maar ook Murrow werd weggepromoveerd. Kennelijk is de macht van de media toch begrensd.

Tegenwoordig zijn veel media gericht op sensatienieuws, maar in de negentiende eeuw had Nederland ook een echte roddeljournalist; Eillert Meeter. Meeter kwam op voor de arbeidersmassa en richtte zijn pijlen op het koningshuis en de heersende klik er omheen. Daan Schuijt vergelijkt hem met de eigentijdse *tabloid*-koning Rupert Murdoch.

Media staat of valt dus met betrouwbare verslaglegging, maar een journalist vertegenwoordigt natuurlijk ook een bepaalde groep. Waren verslaggevers schoothondjes van de zuil waar ze toe behoorden of waren het juist de waakhonden van de democratie? Joris Gijsenbergh gaat in op hun veranderde rol ten opzichte van de politiek.

Tot slot belicht Ger van der Drift de publiekstijdschriften binnen de zuilen.

De Katholieke Illustratie en De Spiegel lijken belangrijke bronnen te zijn over hoe men over het medium televisie dacht.

Veel leesplezier.

Joke Noordstrand

Contributies 2010

- Salaris t/m LB6 € 60,-
- Salaris vanaf LB7 € 70,-
- Docent met drie of meer vakken € 45,-
- Baan van minder dan 0,6 fte € 50,-
- Kennismakingslid € 35,- (alleen voor studenten)
- Buitengewone leden, pensioen, VUT € 55,-
- Partnerlidmaatschap € 80,-

Abonnement:

- Binnenland € 71,-
- Buitenland, Europa € 75,-
- Buitenland, overig € 85,-
- Losse nummers € 12,- incl. verzendkosten

Leden- en abonnementen-administratie

Administratiekantoor
H. Adema,
Aldlansdyk 50
9051 DH Stiens
Tel 058 - 257 54 47
Fax 058 - 257 39 99
henk_adema@hotmail.com

Website: www.vgnkleio.nl

Algemeen Bestuur VGN

Maas van Egdom
voorzitter
(contactpersoon VGN-reizen,
website, CvE)
Serenadestraat 19
2402 JD Alphen a/d Rijn
Tel. 0172 - 415 071
mvanegdom@ziggo.nl

Maud Knook
penningmeester
Ertskade 133
1019 ED Amsterdam
Tel. 020 - 418 55 10
piketknook@planet.nl

Wendy Hinke-Michels
secretaris
(commissie VAVO en havo/vwo)
Anninksweg 72
7557 AH Hengelo
Tel. 074 - 242 96 86
mwhinke@hotmail.com

Ton van der Schans
(commissie Pabo, canon, LEMM)
Spoorstraat 38
2411 EG Bodegraven
Tel. 0172 - 617 337
a.a.vanderschans@driestar-educatief.nl

Marcel Nonhebel
(didactiekcommissie)
Archimedesstraat 117
2517 RT Den Haag
Tel. 070 - 360 32 05
Mob. 06 - 518 31 687
m.nonhebel@casema.nl

Martin Bezemer
(commissie vmbo)
Burg. van Oordtstraat 16
3851 JT Ermelo
Tel. 0341 - 556 240
mbezemer@groevenbeek.nl

Vincent Loth
(KNHG, vwo)
Heydenrijckstraat 100
6521 LS Nijmegen
024 - 323 32 12
v.c.loth@xmsnet.nl

Berichten voor de VGN Bestuur kunt u mailen of opsturen aan de secretaris, Wendy Hinke. Kleio is het blad van de Vereniging van docenten in geschiedenis en staatsinrichting in Nederland (VGN). Leden ontvangen het gratis. Wilt u lid worden? Aanmelding is mogelijk via de VGN-site. VGN rekening: 128701 t.n.v. penningmeester VGN Stiens

Redactie Kleio

Joke Noordstrand
hoofdredacteur
Lorentzplein 18 | 2012 HG Haarlem
Tel. 023 - 532 99 04
j.noordstrand@worldmail.nl

Hans Pols
secretaris
Van Aerssenstraat 140 | 2582 JT Den Haag
Tel. 070 - 350 13 80
j.pols@penta.nl

Juul Lelieveld | Annemiek de Groot
eindredactie
p.a. Kastanjelaan 4 | 6533 BD Nijmegen
Tel. 024 - 360 22 83
redactie@vgnkleio.nl

Robert Boonstra
Blokstraat 40 | 8012 AZ Zwolle
Mob. 06 - 142 88 807
re.boonstra@windesheim.nl

Ger van der Drift
Bouwlust 193 | 3162 SB Rhoon
Tel. 010 - 481 22 43
g.vanderdrift@penta.nl

Anny Hartgerink
Aa-park 10 | 8032 CS Zwolle
Tel. 038 - 453 35 13
a.hartgerink-deleeuw@planet.nl

Ramses Peters
Stieltjesstraat 35 | 6511 AJ Nijmegen
Mob. 06 - 14 31 86 09
ramsespeters@gmail.com

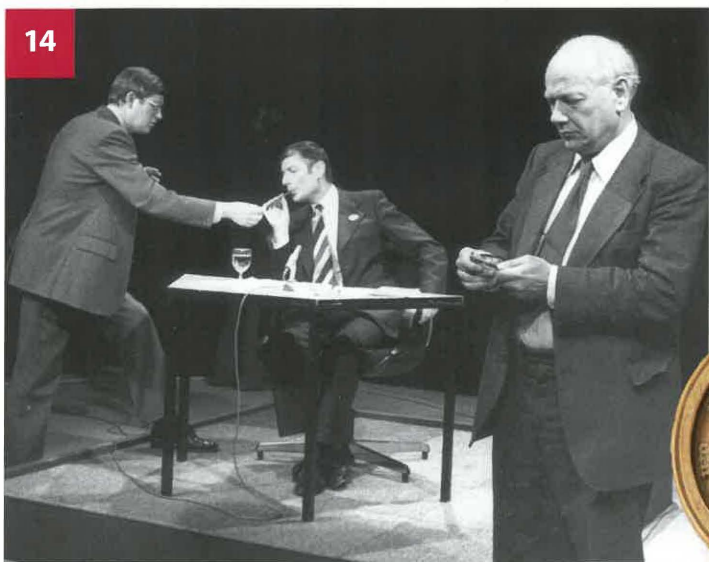
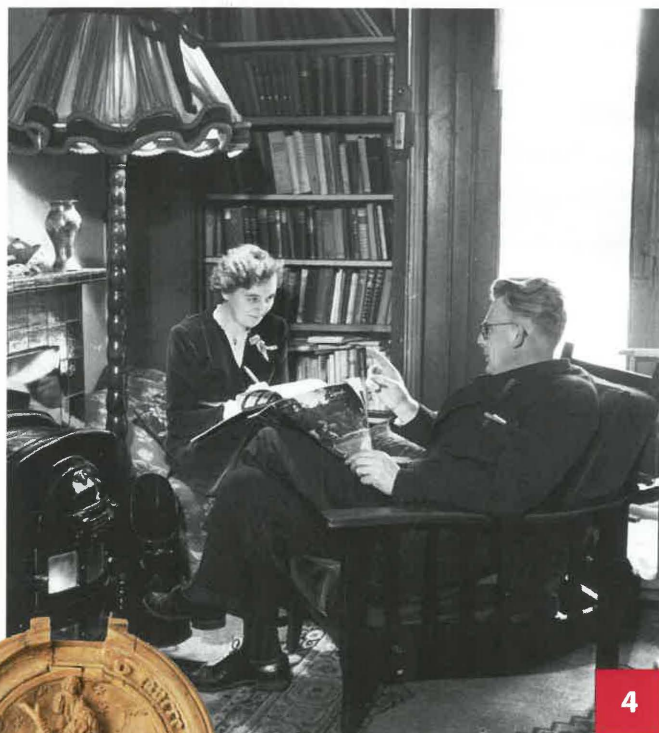
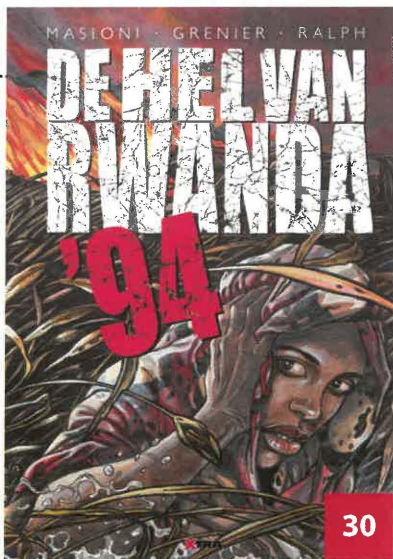
Daan Schuijt
Sara Knipscheerstraat 48 | 2331 SK Leiden
Tel. 071 - 572 79 82
d.schuijt@fi.oretti.nl

Nicole van der Steen
Keltendoord 60 | 3079 ZG Rotterdam
Tel. 010 - 483 67 44
nieksteen@planet.nl

Ben Vriesema
Saturnusstraat 7 | 2024 GH Haarlem
Tel. 023 - 525 12 50
beninhaarlem@hotmail.com

Kleio is een uitgave van de Vereniging van docenten in geschiedenis en staatsinrichting in Nederland
Opmaak: Bianca Emanuel
Magazine Design, Overveen
Fotografie leerlingen: Saskia Lelieveld
Druk: Drukkerij Ten Brink, Meppel
ISSN 0165-6449

Kopij voor de Kleiokrante kunt u sturen naar redactie@vgnkleio.nl.
Neem voor informatie over adverteren in Kleio contact op met Joke Noordstrand a.i.

- 4 Het beeld als bron**
De geïllustreerde tijdschriften als stiefkindje van historisch onderzoek - Ger van der Drift
- 14 Een merkwaardige haat-liefde verhouding**
De wisselwerking tussen politiek en media, 1918-1977
Joris Gijsenbergh
- 23 Lichtend voorbeeld voor de Nederlandse journalistiek?**
De werkwijze van Rupert Murdoch en Eilert Meeter
Daan Schuijt
- 30 Graphic novel of historisch stripverhaal?**
Historische strips en hun bruikbaarheid voor het onderwijs
Ger Jan Onrust
- 38 Wat zou jij beslissen?**
Levensechte dilemma's rond vrede en veiligheid
Daniel van Middelkoop
- 42 'Niet gemakkelijk, maar wel goed te doen'**
De vmbo-examens geschiedenis van 2011 - Huub Kurstjens

- 12** Ad van Liempt
... en de geschiedenis
- 20** Kleioscoop
Good Night, and Good Luck
- 27** Boeken
- 28** Museum Beeld en Geluid
- 34** Lokaal van... Renate van der Linde
- 36** Uitgelezen
De biografie van Keynes
- 46** Tentoonstelling
De moderne devotie in Zwolle
- 48** Column Edith van Gameren
- 49** Recensies
- 52** Kleiokrant

Foto cover:
Televisiekijken in de jaren vijftig. Alle kinderen uit de buurt verzamelen zich voor het toestel, 1958. Foto: J. van Eijk/Nationaal Archief/Spaarnestad Photo.

Het beeld als bron

De geïllustreerde tijdschriften als stiefkindje van historisch onderzoek

De snelle ineenstorting van het zuilenstelsel in de jaren zestig heeft vele onderzoekers beziggehouden. Desondanks zijn eenduidige verklaringen voor dit opmerkelijke verschijnsel nog steeds niet te geven en lijkt het er zelfs op dat het onderzoek op een dood spoor zit. Maar misschien is er wel een belangrijke bron over het hoofd gezien.

Ger van der Drift is
redacteur van Kleio

In 1984 verscheen er in - nota bene - *Kleio* een geruchtmakend artikel van de Rotterdamse hoogleraar Siep Stuurman getiteld 'Het zwarte gat van de jaren vijftig'. Daarin betoogde hij dat de oorzaken van de secularisering en de daarmee samenhangende ontzuiling niet alleen gezocht moesten worden in de jaren zestig, maar dat de eerste sporen ervan al eerder te vinden waren, namelijk in de jaren vijftig. Voor velen was deze hypothese tamelijk verrassend: immers de naoorlogse jaren werden over het algemeen beschouwd als een periode van gezapigheid en bekrompenheid, een tijd ook waarin verzuild Neder-

'De eerste sporen van ontzuiling zijn al in de jaren vijftig te vinden'

land nog als een machtig bouwwerk overeind stond. Jaren van tucht en ascese dus. En dat, *Jaren van tucht en ascese*, was niet toevallig ook de titel van een artikel van Hans Blom, dat een paar jaar later verscheen en waarin de toenmalige directeur van het RIOD (nu: NIOD) constateerde dat wanneer er in de geschiedenis van Nederland in de twintigste eeuw een breuk te constateren was, die niet zozeer gezocht moest worden in de periode van de bezetting, maar in de revolutionaire jaren zestig. Dat was dus eigenlijk opnieuw een steen in de historiografische vijver, want ►

Kiosk op het
Leidseplein in
Amsterdam. Foto:
Nationaal Archief/
Spaarnestad
Photo/Fotograaf
onbekend

wat lag er nu meer voor de hand dan te denken dat wanneer er iets de continuïteit had verstoord, dat wel de Tweede Wereldoorlog moest zijn. De overeenkomst tussen beide artikelen, hoe verschillend gemotiveerd ook, was dat er nu maar eens flink onderzoek moest worden gedaan naar de 'lange jaren vijftig' (1945-1960) waarin het geluk blijkbaar niet zo gewoon was als we altijd hadden gedacht. We zijn nu vijftientwintig jaar verder en er is veel werk verricht, waarbij overigens moet worden bedacht dat het terrein van verzuiling en ontzuiling niet dat van historici alleen is. Ook sociologen en politicologen wroeten in deze grond. Jammer is wel dat daardoor het hele slagveld nog maar moeilijk is te overzien.

Problemen bij de verklaringen

Wanneer verzuiling wordt omschreven als het in kerkelijke of levensbeschouwelijke kring uitoefenen van niet per se aan religie gebonden maatschappelijke activiteiten (onderwijs, sport, welzijnszorg, culturele bezigheden), dan is ontzuiling het verminderen of geheel

wegvallen van die levensbeschouwelijke organisatievormen. Secularisering, dat niet los te zien is van ontzuiling, slaat op individueel gedrag (bijvoorbeeld kerkgang of kerksheld). Historici, sociologen en politicologen laten secularisering en ontzuiling telkens op een ander moment beginnen maar zijn het er wel over eens dat de maatschappelijke oorzaken gezocht moeten worden in grote en lange processen, zoals industrialisering en schaalvergroting en het daardoor verzwakken van de sociale controle op eigen, verzuilde organisaties. Daarnaast zijn er ook specifiekere verschijnselen zoals de toenemende welvaart, amerikanisering, individualisering, de opkomst van radio en televisie en de uitbreiding van het onderwijs. Probleem is alleen dat moeilijk valt duidelijk te maken wat nu de specifieke bijdragen van genoemde oorzaken en verklaringen zijn. Ze hebben er allemaal wel iets mee te maken, maar hoeveel en wat is nu oorzaak en wat gevolg? Zo heeft de welvaarts-explosie van de jaren vijftig vast invloed gehad op de leegloop van de kerken, maar hoe en

Een katholiek gezin. Foto Louis van Paradon, uit het archief van het Landelijk Centrum van de Katholieke Actie.

waarom? En daarop doorredenerend: hoe komt het dat dat proces in de protestantse zuil veel eerder begon dan in de rooms-katholieke, maar wel veel trager verliep? En waarom was er in diezelfde protestantse zuil dan sprake van twee snelheden? Immers het proces verliep bij de gereformeerden veel langzamer dan bij de hervormden.

Een van die specifieke oorzaken is de rol van de zuilgebonden media en dan met name die van een medium waarvan de invloed nauwelijks kan worden overschat, maar desondanks bij het historisch onderzoek altijd een beetje onderbelicht is gebleven, namelijk het geïllustreerde tijdschrift.

Propaganda

Toen in de jaren twintig de radio in Nederland zijn intrede deed zagen bisschoppen en synodes onmiddellijk het grote belang ervan in. Enerzijds vormde het medium een prachtig propaganda-apparaat waarmee de samenhang binnen de zuilen kon worden versterkt, anderzijds kon met een eigen omroep worden voorkomen dat de achterban verleid zou worden zijn oor - letterlijk - te luisteren te leggen bij de religieuze concurrent of nog erger de 'rode ridders' van de VARA (de neutrale AVRO werd als minder gevaarlijk beschouwd). En zo zorgden NCRV, KRO, VPRO en VARA ervoor dat de AVRO het nakijken had met haar pleidooi voor een nationale omroep. De radio raakte al net zo verzuimd als pers en politiek. Het spreekt vanzelf dat drie decennia later de televisie eveneens in dit verzuimde kader werd ontvangen. En juist aan dit 'venster op de wereld' wordt een belangrijke bijdrage aan de ontzuiling toegeschreven. Want voor het eerste apparaat, het zogenaamde *briefkaart-*

model (zo genoemd omdat het beeldscherm ongeveer even groot was als een briefkaart), moest verhoudingsgewijs een vermogen worden neergeteld, terwijl er voor elke zuil maar één avond zendtijd per week beschikbaar was. Hier waren de verhoudingen wel erg zoek en dus was de verleiding groot om ook eens bij de 'buren' te kijken, al was het alleen maar om de nieuwe aanwinst beter te laten renderen. En toen de tv's eenmaal goedkoper werden en de zendtijd zich ging uitstrekken over de hele week (1960) en vanaf 1964 zelfs over twee netten, werd die verleiding alleen maar groter. En als we ontzuiling omschrijven zoals hierboven is gebeurd dan is televisiekijken, zeker op één net voor het hele volk, per definitie een ontzuilde bezigheid. Het binnenhalen van de buitenwereld, inclusief de aanpalende zuilen, zou een enorme invloed kunnen hebben gehad op de levensbeschouwelijke opvattingen van het zuilenvolk. Maar ook hier geldt weer: er was sprake van invloed, maar hoeveel? Want hoe meet je de effecten? (Kijkersonderzoek is er pas vanaf 1965). En bovendien is er ook nog zoiets als *selectieve perceptie*; de

'Televisiekijken is, zeker met één net voor het hele volk, per definitie een ontzuilende bezigheid'

meeste mensen nemen graag informatie tot zich binnen een al bestaand cognitief kader en zijn geneigd alleen nieuwe informatie te accepteren die hun opvattingen bevestigt. De verzuilde instituten boden daarom ook een veilig gevoel. Misschien kon je maar beter niet naar de VARA kijken. En als je het wel deed kon een programma als *Zo is het toevallig ook nog eens een keer*, vooral die van 4 januari 1964 (waarin de verslaving aan de televisie op voor veel religieuze kijkers schokkende wijze aan de orde werd gesteld) je voorgoed genezen. Waarschijnlijk zal, door hun verbroederende ►

De meest ontzuilende kracht zat in de verbroederende werking van de zogenaamde volksprogramma's, zoals Open het Dorp (1962).

Het eerste model televisie kostte een vermogen, terwijl er voor elke zuil maar een avond zendtijd per week was. Alleen al om de kosten van het apparaat eruit te halen was de verleiding om ook op andere avonden te kijken natuurlijk groot.

Tijdschriften als Katholieke Illustratie geven een goede indruk van het dagelijks leven binnen de zuilen.

Jong en oud keek naar de aantrekkelijke Amerikaanse series zoals Mr. Ed, het sprekende paard, van de 'piratenzenders'.

werking, de meeste ontzuilende kracht in de zogenaamde 'volksprogramma's' hebben gezeten. Hierbij valt te denken aan voetbalwedstrijden, quizen en niet te vergeten 'bedeluitzendingen' als *Beurzen Open*, *Dijken Dicht* (1953) en *Open het Dorp* (1962). Om het anders te zeggen: het hoeft niet vanzelfsprekend te zijn dat veel kijkers - gedreven door een enorme nieuwsgierigheid - bij de andere zuilen op zoek gingen naar programma's met een grote ideologische dichtheid.

De echte bijl aan de wortel van het verzuilde omroepbestel waren echter de 'piraten'. Populaire commerciële radiostations als *Radio Veronica* baanden de weg voor de REM die uitzond vanaf een kunstmatig eiland in de Noordzee. Amerikaanse series als *The Invisible Man* en *Mr. Ed*, het sprekende paard, moeten voor veel jongeren maar zeker ook ouderen aantrekkelijker zijn geweest dan bijvoorbeeld *Morgen is het Zondag*, een programma dat de NCRV -

uiteraard - op zaterdag uitzond en waarbij de protestantse schapen alvast voor de kerkdienst van de volgende dag konden oefenen op *Het Lied van de Week*.

Weinig aandacht voor tijdschriften

Wat opvalt in meer dan een kwarteeuw onderzoek naar de ontzuiling is dat aan de rol van één medium heel weinig aandacht is besteed en dat is het geïllustreerde tijdschrift. En dat terwijl er toch gesproken kan worden van een geducht instituut. Vooral de protestantse en rooms-katholieke zuil hadden in respectievelijk *De Spiegel* en *Katholieke Illustratie* een enorm propagandawapen in handen en het interessante van deze media is dat ze, meer dan welke andere bron ook, een heel aardige indruk geven van het leven *binnen* de zuilen. In een van de standaardwerken over de jaren vijftig en zestig, *1950 Welvaart in zwart-wit* van Kees Schuyt en Ed Taverne, wordt de nadruk gelegd op de opvoedende kracht van verzuilde tijdschriften als *Socialisme en Democratie* voor de sociaal-democraten, *Wending* voor de hervormden en *De Bazuin* of *De Nieuwe Linie* voor de rooms-katholieken. Zij werden geleid door bekende en duidelijk voor de zuil herkenbare 'leidsmannen': professoren met een grote uitstraling en eruditie. Zij zouden de grote schare lezers aan de hand hebben genomen om hen via de bespreking van nieuwe ideeën, eigentijdse opvattingen en 'moeilijke onderwerpen' (zoals gezin en seksualiteit) te leiden naar het beloofde land van de moderniteit. Maar hoeveel mensen lazen die bladen? Het is niet bekend maar het moeten er aanmerkelijk minder zijn geweest dan die van de publieksbladen. Van *De Spiegel* weten wij dat het blad tot in de jaren zestig meer dan 200.000 abon-

nees heeft gehad en voor de *Katholieke Illustratie* gelden vergelijkbare cijfers. En hierbij moet worden bedacht dat de overige leden van het gezin waar het blad wekelijks op de mat plofte zeker zullen hebben meegelezen. Daarnaast werd het medium vaak doorgegeven aan familie, burens, kennissen en vrienden en kon het door minder bedeelden (of bij de kapper) worden gelezen dankzij een inmiddels bijna uitgestorven instituut als de leesmap. Volgens kenners van de media mag daarom het aantal van 200.000 gerust met vijf worden vermenigvuldigd. Mogen we dan niet aannemen dat de invloed van iemand als 'De Spiegeldominee', de morele vraagbaak van veel abonnees, op zijn minst even groot is geweest? De discussies over de onderwerpen die door de beste man of zijn lezers aan de orde werden gesteld, zijn

'Protestanten en katholieken hadden met hun tijdschriften enorme propagandawapens in handen'

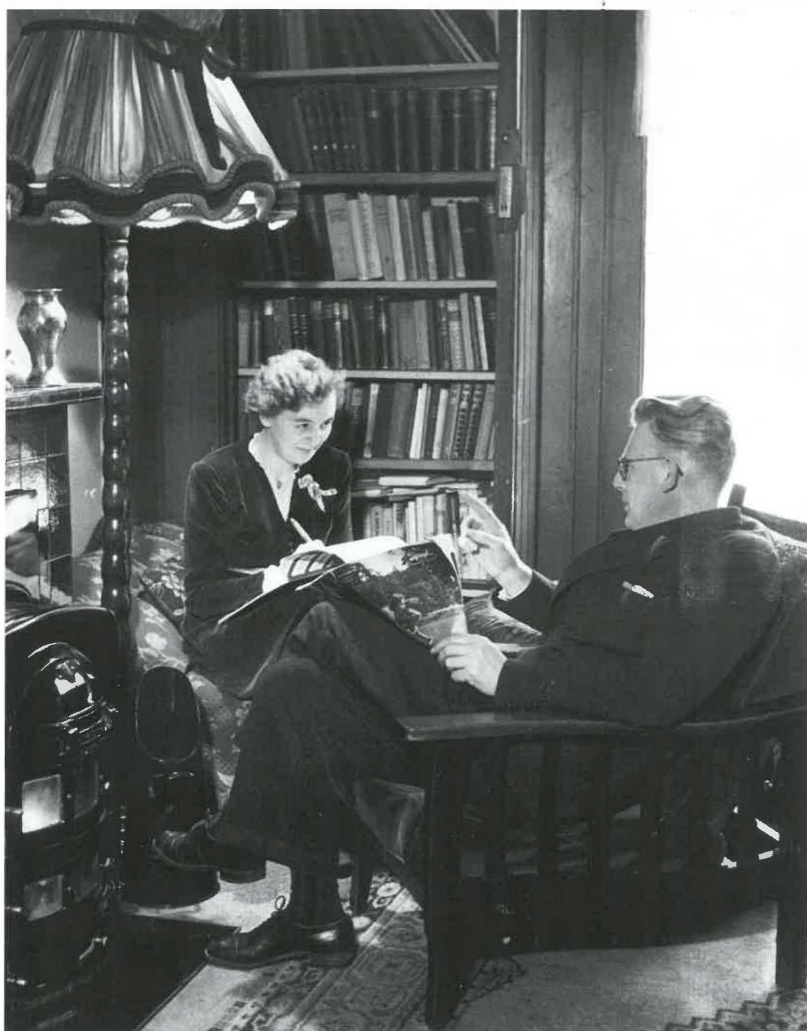
bovendien goed te volgen omdat de protestantse huisvriend een uitgebreide brievenru-briek kende. Daardoor kennen we niet alleen de opvattingen van de populaire leidsman, maar in grote lijnen ook die van zijn lezers. Het volk binnen de zuilen komt zo dichterbij dan in welke andere bron dan ook.

Monnikenwerk

Bij een onderzoek zijn ons, een collega en mij, vele leggers van de *Katholieke Illustratie* en *De Spiegel* onder ogen gekomen en dat leverde een veel meer dan oppervlakkige impressie op van het Rijke Roomse leven en het protestantse equivalent daarvan. Bovendien kon dit monnikenwerk - in ieder geval gedeeltelijk - antwoord geven op vragen die tot nu toe onbeantwoord waren gebleven. Zoals uit het historiografische gedeelte van dit artikel blijkt, moeten bij veel verklaringen voor de ontzuiling noodzakelijkerwijs grote slagen om de arm gehouden worden. Neem als voorbeeld de vraag hoe groot de rol van de televisie is geweest bij het doorbreken van de zuilengrenzen. Uit het voorgaande bleek dat we aannemen dat de kijkers - in ieder geval voor een deel - gemakkelijk over de zuilengrenzen heenstapten. Maar was dat wel zo? Er bestond immers tot 1965 geen kijkersonderzoek? Welnu, na aanvankelijk enige mate van verontrusting te hebben vertoond over de

kwelijke kanten van het nieuwe medium, ging bijvoorbeeld *De Spiegel* al heel snel overstag. Niet alleen nam het aantal pagina's dat aan de televisie werd gewijd snel toe (tot begin jaren zestig drie en vaker zelfs vier pagina's per week) maar bovendien schonk het blad net zoveel aandacht aan de programma's van de andere zuilen (zelfs aan die van de VARA) als aan die van eigen zuil. Dit is toch opvallend omdat je - uitgaande van de beschermings-these - er vanuit zou mogen gaan dat men de lezer juist zou willen behoeden voor contacten met de boze buitenwereld. Maar tegelijkertijd nam het blad, door zo onbekommerd te schrij-

Huiskamer in de jaren vijftig. Meneer leest *De Spiegel*. Het blad had tot in de jaren zestig bijna 200.000 abonnees. Foto: Nationaal Archief/ Spaarnestad Photo.

ven over programma's van andere omroepen dan de eigen NCRV, waarschijnlijk voor veel lezers de morele bezwaren weg om naar die uitzendingen te kijken.

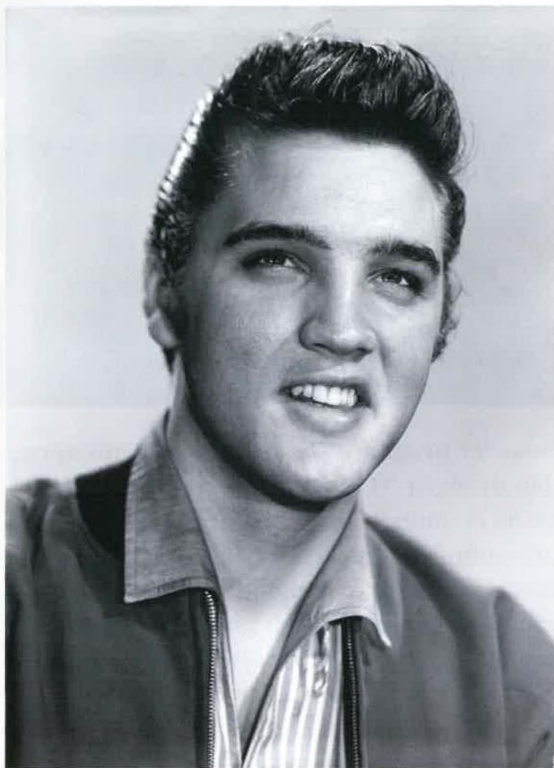
Dus *als* de televisie een bijdrage heeft geleverd aan de ontzuiling, en dat mogen we toch wel aannemen, dan heeft *De Spiegel* dat, althans voor zover het de protestants-christelijke zuil betreft, mede mogelijk gemaakt. En zo, indirect, bijgedragen aan zijn eigen ondergang. ►

Consumptiemaatschappij

Iets vergelijkbaars geldt voor de amerikanisering en het ontstaan van de consumptiemaatschappij. Op het eerste gezicht zou je mogen verwachten dat een blad als *De Spiegel*, waar de geest van Calvijn de nodige tijd had rondgewaard, met tegenzin zou reageren op de tijd van 'frisse consumptie', die in het begin van de jaren vijftig leek te zijn aangebroken. Had de leermeester uit Genève immers niet duidelijk gemaakt dat zuinigheid en vlijt het karakter van de ware gelovige tekende? Maar niets was minder waar. Met veel geestdrift

'Anders dan je zou verwachten stond het protestantse blad *De Spiegel* boordevol advertenties voor consumptieartikelen'

werd de nieuwe levensstijl binnengehaald en een stortvloed van advertenties, ingebed in begeleidende artikelen, leidde de lezers, in ieder geval geestelijk, naar het nieuwe land van melk en honing. Wat daarbij hielp, was dat het blad zijn lezers het thuisland van onze Amerikaanse bevrijders als voorbeeld stelde. Het land dat zulke immense offers had gebracht voor onze vrijheid en ons bovendien ook nog eens onmisbare economische hulp verschaft werd, en niet alleen voor *De Spiegel*, een *reference society*, een land waaraan wij ons in vele zaken konden spiegelen (gemakshalve werden de negatieve kanten van de Verenigde

Zowel in *De Spiegel* als de *Katholieke Illustratie* was er veel positieve aandacht voor alles wat Amerikaans was.

Staten, zoals de criminaliteit, de lezer onthouden). Typerend was dat in en buiten de redactionele kolommen steeds meer Angelsaksische termen opdoken, al was het alleen maar om te laten zien dat het blad niet van gisteren was. Het nieuwe consumeren was blijkbaar zo probleemloos dat de Spiegeldominee op vertederende wijze vertelde van zijn zoontje dat onbewust het 'Onze Vader' begon met: 'Onze Vader, die in de Hema zijn'. De supermarkt als nieuwe kerk dus. *Katholieke Illustratie* deelde dit enthousiasme van harte, waardoor beide bladen misschien onbedoeld bijdroegen aan het ontstaan van een land waar men elkaar, over de grenzen van de zuilen heen, vond in een gemeenschappelijke levenshouding van schuldeloos materieel genot.

Dit artikel kan maar heel summier aangeven welke grote betekenis de verzuilde publieksbladen voor het historisch onderzoek zouden kunnen hebben. En dan is een tijdschrift als *Panorama* (dat voor 1965 in geen enkel opzicht leek op het blad van nu) nog niet eens genoemd. Op dit moment wordt in de KB in Den Haag hard gewerkt aan het digitaliseren van vele kranten en tijdschriften. Ik hoop dat wanneer in de nabije toekomst de geïllustreerde weekbladen toegankelijker zijn geworden, ook hun waarde als bron, zeker voor het verschijnsel ontzuiling, meer dan nu zal worden gewaardeerd. ■

meer dan 40 jaar maatwerk
voor school- en studentengroepen

0412-481000
BEL EVEN VOOR ONZE REISGIDS!

PARIJS 3-daagse touringcarreïs, heen en terug dagrit, hotel**/*** 3-persoonskamers, douche/toilet, L+O

vanaf

€ 99,50 p.p.

BERLIJN 4-daagse touringcarreïs, heen dag- en terug nachtrit, Jugendhotel, meerpersoonskamers, L+O

vanaf

€ 92,55 p.p.

ATHENE 4-daagse vliegreis, Amsterdam - Athene vv (incl. verplichte taxen), hotel**/*** meerpersoonskamer, L+O

vanaf

€ 298,00 p.p.

LONDEN 3-daagse touringcarreïs, heen dag- en terug nachtrit, youth hostel, meerpersoonskamers, L+O

vanaf

€ 79,95 p.p.

MADRID 4-daagse vliegreis, Amsterdam of Weeze - Madrid vv (incl. verplichte taxen!), hostel, meerpersoonskamer, L+O

vanaf

€ 199,00 p.p.

ANDALUSIË 4-daagse vliegreis, Eindhoven, Weeze of Brussel SUD Charleroi - Malaga vv (incl. verplichte taxen), hotel***, meerpersoonskamers, halfpension, dagtocht Granada en dagtocht Ronda

vanaf

€ 297,00 p.p.

ROME 4-daagse vliegreis, Amsterdam, Weeze of Charleroi - Rome vv (incl. verplichte taxen!), hotel** 4-6 p.kamers, douche/toilet, L+O

vanaf

€ 229,00 p.p.

FLORENCE 5-daagse touringcarreïs, heen en terug nachtrit, hotel*** Montecatini, meerpersoonskamers, halfpension

vanaf

€ 177,50 p.p.

SICILIË 4-daagse vliegreis, Eindhoven - Trapani vv (incl. verplichte taxen!), hotel**, 3-4 p.kamers, halfpension

vanaf

€ 325,00 p.p.

PRAAG 4-daagse touringcarreïs, heen dag- en terug nachtrit, hotel**/*, 2-3 p.kamers douche/toilet, L+O

vanaf

€ 101,95 p.p.

Genoemde tarieven bij 46-60 deelnemers bij touringcarreizen en vanaf 10 deelnemers bij vliegreis Rome en Madrid, vanaf 15 deelnemers bij vliegreis Athene, vanaf 36 deelnemers bij vliegreis Sicilië, vanaf 31 deelnemers bij vliegreis Andalusië. Periode november-februari.

Bij touringcarreizen: elke 16e deelnemer gratis!

U kiest uw eigen vertrekdatum! Service waar u recht op heeft!

Meer of minder deelnemers? Meer reisdagen? Andere periode? Of een ander reisdoel in Europa?
BEL ONS VOOR EEN VRIJBLIJVENDE OFFERTE OP MAAT!

EUROPA SPECIAAL REIZEN - HET WARGAREN 5 - 5397 GN LITH - TEL. 0412-481000
offerte@europaspecialreizen.nl

www.europaspecialreizen.nl

U REIST PER KEURMERK TOURINGCAR: VEILIGHEID EN COMFORT!

Ad van Liempt

Ad van Liempt is tv-maker en publicist. Hij bedacht onder andere de tv-programma's 'Andere tijden' en 'De oorlog'. Daarnaast heeft hij een aantal historische boeken geschreven, waarvan *Kopgeld* en *Selma: de vrouw die Sobibor overleefde* de bekendsten zijn.

Ben Vriesema is
redacteur van Kleio

Welk nut heeft geschiedenis volgens u?

Geschiedenis zie ik als een eindeloze serie verhalen die mensen elkaar vertellen. En verhalen vertellen beschouw ik als de belangrijkste vorm van menselijk contact: vertellen, luisteren, open staan voor elkaars belevenissen en kennis. De verhalen kunnen alle denkbare vormen hebben, dat maakt ze alleen maar spannender en intrigerender.

Kunt u zich nog veel herinneren van de geschiedenislessen op de basisschool en het middelbaar onderwijs?

Van mijn basisschool herinner ik me weinig meer: sommige meesters konden heel goed vertellen en de klas rode oortjes bezorgen. Op het gymnasium had ik jarenlang een vreselijke geschiedenisleraar, die de leerlingen alleen maar overzichten dicteerde die ze de volgende les uit hun hoofd moesten kennen. Dat was een gruwel, ik kreeg er een grondige hekel door aan het vak, wat door mijn laatste, aanzienlijk betere, leraar niet meer zodanig kon worden gecompenseerd dat ik geschiedenis zou gaan studeren, ondanks een 9 op mijn eindexamen.

'Ik ben een Utrechter en ik voel de geschiedenis altijd sterk als ik over de Maliebaan loop'

Wat is volgens u het belangrijkste in het geschiedenisonderwijs?

Dat leerlingen enthousiast worden gemaakt voor geschiedenis; dat kan op allerlei manieren, maar vooral door het vertellen van verhalen die de leerlingen boeien.

Welke historische periode spreekt u het meest aan?

Mijn belangstelling gaat vooral uit naar de periode 1940-1950 in de vaderlandse geschiedenis. Ten eerste door de Tweede Wereldoorlog, en ten tweede door het feit dat de

Wat was uw meest recente historische sensatie?

In het najaar van 2009 was ik op zoek naar gegevens over Selma Wijnberg, de enige Nederlandse vrouw die het vernietigingskamp Sobibor overleefde. In het Historisch Centrum Overijssel, in de archieven van de Zwolse politie, vond een archivaris voor mij documenten waaruit bleek dat de autoriteiten eind 1945 deze joodse vrouw en haar Poolse echtgenoot het land uit wilden zetten. Ze hadden Sobibor overleefd, maar voldeden niet aan de vereisten voor een verblijfsvergunning.

Dat vond ik uitgesproken schokkend, en het was daardoor evenzeer een sensatie toen minister Klink haar enige maanden later een koninklijke onderscheiding uitreikte en namens de staat der Nederlanden openlijk zijn excuses aanbood.

Foto: Selma Wijnberg na de oorlog met haar gezin.

periode van wederopbouw vijf jaar samenviel met het conflict met Indonesië, waarin Nederland besloot zijn belangen met militair geweld te verdedigen. Dat heb ik altijd een fascinerende beslissing gevonden. Ik heb er ooit een boek over geschreven ('Een mooi woord voor oorlog'), maar dat heeft me niet dichterbij de oplossing van het raadsel gebracht. Volgend jaar mag ik er een tv-programma over maken, maar dat zal opnieuw de vraag niet afdoende kunnen beantwoorden, vrees ik.

Denkt u dat de historische canon nut heeft voor het geschiedenisonderwijs?

Ik vind de canon nuttig, zeker voor het onderwijs. Hij brengt enige ordening aan en vestigt de aandacht op wezenlijke gebeurtenissen en belangrijke personen. Er zijn mooie verhalen omheen te vertellen. Maar de keuze is niet dwingend: docenten kunnen rond de canonvensters hun eigen keuzes bepalen en hun eigen verhalen vertellen.

Philip Mechanicus

In depot
Dagboek uit Westerbork

Welke historische studie of welke historische roman maakte de meeste indruk op u?

Ik kies voor een ander genre: het journalistieke verslag. En wel voor In Depot van Philip Mechanicus, het dagboek uit het doorgangskamp Westerbork. Het meest aangrijpende boek dat ik ken. Volgens de auteur is het 'het relaas van een drenkeling die zijn eigen schipbreuk verslaat'.

Welke historische film heeft de meeste indruk op u gemaakt?

Moeilijk: laat ik zeggen Goodbye Lenin, prachtige terugblik op het dagelijks leven in de DDR.

Als u morgen een historisch onderzoek zou mogen beginnen, wat zou dan het onderwerp zijn?

Ik wil graag een onderzoek doen naar de manier waarop Nederlandse politie-eenheden het verzet bestreden in de slotfase van de Tweede Wereldoorlog. En het ziet er sterk naar uit dat dat onderzoek dit najaar zal kunnen beginnen.

Wat is voor u een belangrijke lieu de mémoire?

Ik ben een Utrechter en ik voel de geschiedenis altijd sterk als ik over de Maliebaan loop. Daar zaten belangrijke Duitse instellingen tijdens de

oorlog, daar huisde de NSB, in een gebouw waar binnenkort een crèche wordt gevestigd (zie foto), daar zat de Aussenstelle van de SD en daar woonde ook de leider van het Utrechtse verzet, dokter Max (mevrouw Marie-Anne Tellegen). En aan het eind van de Maliebaan ligt het Spoorwegmuseum. Daarvandaan (station Maliebaan) werden in de oorlog de Utrechtse joden gedeporteerd.

Welke historische persoon spreekt u het meeste aan?

Ik kies voor Johan Hollebrands, een onbekende landmeter uit Slidrecht, die tijdens de oorlog twee joodse kinderen in zijn gezin opnam en na hun arrestatie alles deed om hen en hun ouders uit hun gevangenschap te bevrijden. Het mislukte helaas. Daarnaast maakte hij levensgevaarlijke crossings om geallieerde piloten via de Biesbosch over te zetten naar bevrijd gebied. Daarna keerde hij terug naar bezet gebied om nieuwe piloten op te halen. Hij kreeg verscheidene onderscheidingen, ook die van Yad Vashem. Ik heb een portret van hem geschreven in het boekje Verzetshelden en Moffenvrienden dat dit voorjaar uitkwam: ik raakte bij het bestuderen van zijn leven meermalen ontroerd.

Wat is uw dierbaarste bezit dat ook historische waarde heeft?

Mijn boekenkasten, waarin veel boeken over geschiedenis staan; de planken met biografieën, Tweede Wereldoorlog, Indië en sportgeschiedenis zijn me het dierbaarst.

Hoe vindt u dat geschiedenisonderwijs aan een middelbare school moet worden gedoceerd?

Niet zoals mijn eerdergenoemde geschiedenisleraar het deed. Ik ben er, eerlijk gezegd, trots op dat veel geschiedenisleraren voor hun lessen gebruik maken van afleveringen van 'Andere Tijden', het programma waarvan ik de eerste eindredacteur mocht zijn. Veel afleveringen zijn er heel geschikt voor, ik heb geregeld enthousiaste reacties van docenten gekregen over dit visuele lesmateriaal.

Een merkwaardige haat-liefde

De wisselwerking tussen politiek en media, 1918-1977

'Met u, dames en heren van de pers, heb ik steeds in een merkwaardige haat-liefde verhouding geleefd, een clair-obscur dat straks in de herinnering zal vervagen als het veelkleurige loofbos onder de melancholieke nevels van de herfst'. Deze kleurrijke woorden sprak premier Dries van Agt bij zijn afscheid van de Haagse politiek op 13 oktober 1982. In tegenstelling tot Van Agts voorspelling, zijn de ontwikkelingen in deze wisselwerking tussen politici en journalisten een fascinerend onderwerp voor historici.

Joris Gijsenbergh is junior-onderzoeker politieke geschiedenis aan de Radboud Universiteit Nijmegen.

Sinds de komst van draadloos internet in de Tweede Kamer vormt Twitter een belangrijke nieuwsbron voor journalisten. Cartoon: Reid, Geleijnse & Van Tol, 2009.

Vanaf 1815 is de persvrijheid in de Nederlandse grondwet vastgelegd: 'Niemand heeft voorafgaand verlof nodig, om door de drukpers gedachten of gevoelens te openbaren, behoudens ieders verantwoordelijkheid volgens de wet.' Toch kon de politiek nog steeds de juridische bewegingsvrijheid van journalisten inperken, omdat het grondwetsartikel stelde dat de persvrijheid begrensd werd door wettelijke bepalingen. Het was verboden om de drukpers te gebruiken bij handelingen die door de wet werden aangemerkt als misdrijf, zoals de bedreiging van de staatsveiligheid of schending van de zeden. Daarom konden politici *achteraf* repressieve strafmaatregelen nemen (zoals het in beslag nemen van drukpersen) tegen bladen

die strafbare feiten hadden begaan. Ook konden ze de lijst van strafbare uitlatingen uitbreiden. Dat zou heel ver kunnen gaan, zo waarschuwde staatsrechtsgeleerde Johan Buys in 1883: 'Indien ooit een wetgever mocht goedvinden het uitspreken van een ongunstig oordeel over Regeeringshandelingen tot een misdrijf te stempelen, dan zoude hij de vrijheid van drukpers opheffen zonder aan art. 8 der Grondwet tittel of jota te kort te doen.' Zo ver is het nooit gekomen, omdat de Nederlandse politici in de twintigste eeuw de persvrijheid als groot goed beschouwden. Desondanks hebben enkele ministers in de eerste decennia van die eeuw geprobeerd om de journalistieke speelruimte iets in te perken, om 'pers-excessen' te bestraffen. Minister van justitie Josef van Schaik scherpste in 1934 bijvoorbeeld het verbod op ordeverstoring en opruiing aan en maakte de publieke belediging van bevolkingsgroepen strafbaar. Dat deed hij omdat 'in den laatsten tijd op een grove wijze misbruik is gemaakt van de vrijheid van de drukpers'. Daarmee doelde hij vooral op antisemitische publicaties van nationaal-socialisten, maar ook 'bona fide' verslaggevers moesten voortaan beter opletten wat ze schreven. Het aangescherpte verbod op opruiing betekende namelijk dat journalisten die verslag deden van (parlementaire) vergaderingen waarin dergelijk taalgebruik was gebezigd, vervolgd konden worden. Dergelijke ingrepen werden ondenkbaar na de oorlogsjaren, toen de Duitse bezetter de persvrijheid geheel had afgeschaft. Bovendien zorgde de Koude Oorlog ervoor dat westerse democratieën zoals Nederland hun persvrijheid nog meer gingen koesteren, omdat dit hen

FOKKE & SUKKE VOLGEN BALKENENDE VIA TWITTER

"Ben ff de crisis aan het oplossen. JP"

verhouding

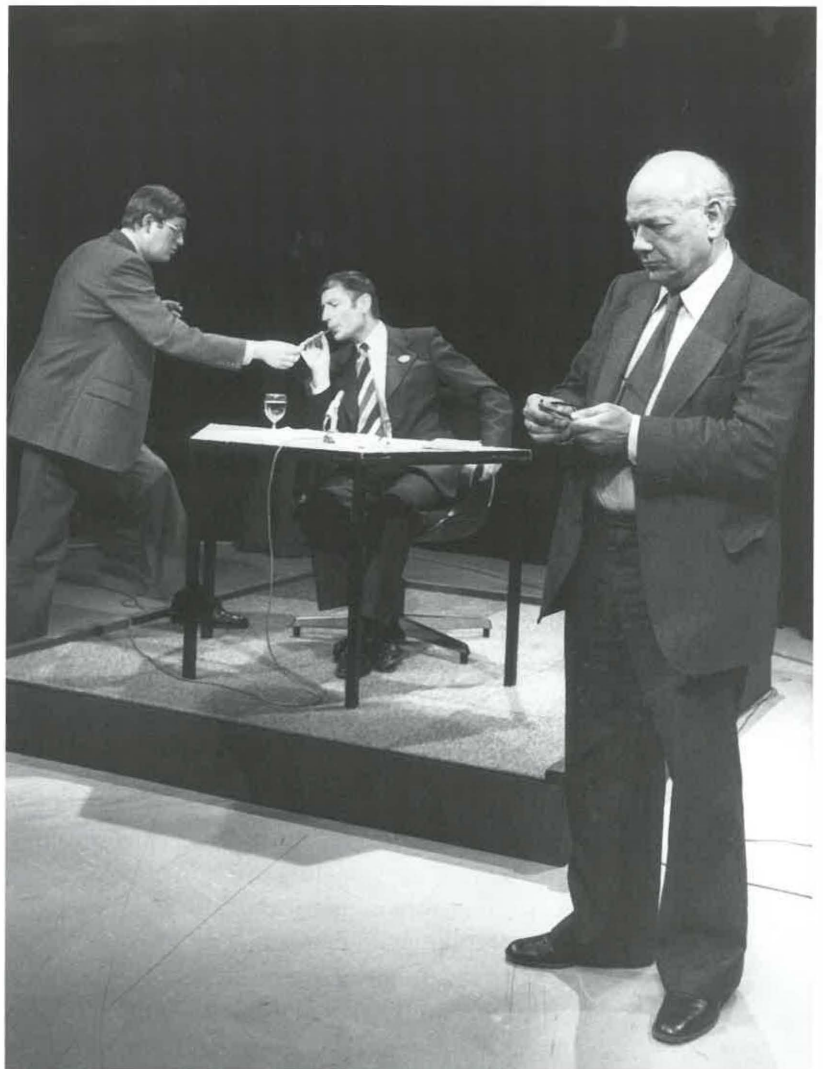
onderscheidde van het gevreesde dictatoriale Oostblok. Uiteraard ergerde de overheid zich nog steeds aan bepaalde publicaties, maar daar werd weinig tegen gedaan. Aan het begin van de jaren vijftig probeerde Van Schaik weliswaar opnieuw om communistische bladen te verbieden, maar dit plan stuitte op verzet. Naast juridische bepalingen beïnvloedden morele overwegingen de journalistieke speelruimte. Journalisten konden zelf besluiten om bepaalde zaken niet openbaar te maken of om bijvoorbeeld een bijtende toon achterwege te laten. Daarbij lieten zij zich leiden door hun eigen politieke overtuigingen, de belangen van de 'zuil' waartoe ze behoorden en hun professionele verantwoordelijkheidsgevoel. De grenzen van deze morele persvrijheid lagen echter niet uitsluitend in handen van verslaggevers. Hoewel het hierbij formeel gezien ging om zelfcensuur, waren de heersende normen niet volledig vrijblijvend. In 1920 sprak journalist Pierre Henri Ritter van 'een hoffelijk

'De nationale Iwan de Verschrikkelijke, een mannetje met een maagzweer, de pen in de aanslag om zijn abonnement op te zeggen'

muilkorven der persvrijheid' door politici, die journalisten onder druk zetten en op terughoudendheid aandrongen. De media moesten daarnaast rekening houden met de wensen van hun publiek, of, zoals journalist Henk Hofland het noemde in 1988, 'de nationale Iwan de Verschrikkelijke, een mannetje met een maagzweer, de pen in de aanslag om zijn abonnement op te zeggen'.

Verzuilde schoothondjes

Vanaf de jaren zestig hebben kritische journalisten, zoals Hofland, zich afgezet tegen hun voorgangers ten tijde van de verzuiling. De verslaggevers uit de eerste helft van de twintigste eeuw waren volgens hun opvolgers 'niet primair de waakhond van de democratie, maar de herdershond van de onderscheiden verzuilde kuddes'. Ze werden ook wel schoothondjes van het gezag genoemd. Deze metaforen bevatten een kern van waarheid, maar

zijn te veel gekleurd door de opvattingen over journalistieke onafhankelijkheid van de ontzuilde generatie.

Vergeleken met het ideaaltype van de kritische, autonome verslaggever van de jaren zestig, stelden de journalisten zich tijdens de verzuiling inderdaad passief op. Zij benaderden politici met respect en legden hen niet te veel het vuur aan de schenen. Zelfs in 1956 vroeg een verslaggever nog altijd beleefd voordat hij een minister interviewde 'Excellentie, mag ik u iets vragen?' Als de bewindsman daar geen zin in had, drong de interviewer meestal niet aan. De hoofdrol binnen de krant werd niet vervuld door verslaggevers, maar door politieke redacteurs en commentatoren. Zij velden wel een oordeel over de Haagse politiek, maar sloten daarbij bewust aan bij de denkbelden van de leiders van hun eigen zuil. De auteurs van de opiniestukken vielen vaak de politieke tegenstanders van hun zuil fel aan en schaarden zich achter hun eigen elite. Dagbladen waren vaak partijbladen, en er bestonden veel informele en formele banden tussen politici en journalisten. ▶

Hans Wiegel (VVD) geeft Dries van Agt (KVP) een vuurtje voor zijn sigaar terwijl Joop Den Uyl (PvdA) zijn brillen nog eens oppoetst tijdens een verkiezingsuitzending van 'Den Haag Vandaag', 22 mei 1977. Na de verzuiling stelden journalisten zich niet langer schuchter op. Minister-president Joop den Uyl werd bijvoorbeeld tijdens een persconferentie toegeschreeuwd 'U moet de sigaar uit de mond nemen als u met ons spreekt'.

Toch liep de verzuilde journalistiek niet ongegeneerd aan de leiband van het gezag, zoals latere journalisten veronderstelden. Net als hun opvolgers beschouwden journalisten zichzelf tijdens de verzuiling als de waakhond van de democratie. De voorzitter van de Nederlandse Journalisten Kring (NJK), Hans Doe, schreef bijvoorbeeld in 1932: 'Een journalist is een volksvertegenwoordiger en de Pers is een parlement'. Dat betekende voor hem dat

'Voor verzuilde journalisten gingen een brave houding en eerbied voor journalistieke onafhankelijkheid hand in hand'

de media op onafhankelijke én verantwoordelijke wijze het publiek informeerden, zodat de irrationele massa zich niet onvoorspelbaar zou gedragen en de autoriteiten respectvol werden gecontroleerd. Journalisten tussen de Eerste Wereldoorlog en de jaren zestig kozen er juist zelfstandig en bewust voor om zich verantwoordelijk op te stellen, omdat zij het met veel politici en cultuurcritici eens waren dat de pers een machtig instrument was. Overheidsinmenging was echter ook tijdens de verzuiling een taboe, omdat 'alles, wat naar staatsorganisatie van de pers lijkt, haar vrijheid aan banden legt en dus uit den boeze moet worden geacht', aldus het handboek

over journalistieke mores uit 1924 van persvoorlichter Lambertus Plemp van Duiveland. Ook de Rooms-Katholieke Journalisten Vereniging (RKJV) noemde in 1922 een onafhankelijke pers 'van groote waarde' voor de staat en het algemeen welzijn. Voor verzuilde journalisten gingen een brave houding en eerbied voor journalistieke onafhankelijkheid hand in hand, omdat zij hun eigen morele grenzen wilden bewaken zonder beheerst te worden door politici. Toen redacteuren de boodschap van hun zuil verkondigden praatte zij niet uitsluitend kritiekloos hun leiders naar de mond, maar uitten zij vaak juist hun eigen ideeën. Dat getuigt eerder van politieke betrokkenheid dan van slaafse volgzzaamheid.

Kritische controle

De grote omslag in de journalistieke cultuur in de loop van de jaren zestig was daarom niet zozeer de ontdekking van de waarde van onafhankelijkheid, maar een nieuwe invulling van dat ideaal. Journalisten stelden zich in toenemende mate afstandelijk op tegenover het gezag, om deze in naam van het publiek kritisch te controleren. Redacteur Henri Faas van *de Volkskrant* stelde zelfs dat een goede journalist altijd uit was op 'aantasting van de macht'.

Dat betekende dat verslaggevers zich in de

Premier Rutte wordt geïnterviewd door Rutger Casticum van PowNews. Foto: ANP Photo/VidiPhoto.

jaren zestig en zeventig niet langer schuchter opstelden. Minister-president Joop den Uyl werd bijvoorbeeld tijdens een persconferentie toegeschreeuwd 'U moet de sigaar uit de mond nemen als u met ons spreekt'. Bovendien namen journalisten niet zo maar genoegen met de antwoorden van politici. Deze 'waakhonden van de democratie' gingen zelf op zoek naar nieuws in de Haagse achterkamertjes, die lange tijd aan de openbaarheid onttrokken waren. Zo kreeg de lezer van *Vrij Nederland* een beschrijving van de gang van zaken tijdens een kabinetsvergadering, inclusief de manier waarop de drankjes werden rondgedeeld. Daarnaast gingen interviewers met politici in discussie, zelfs als zij van vergelijkbare politieke kleur waren. Progressieve journalisten, die het journalistieke landschap in die periode domineerden, waren uiteraard nog kritischer tegenover rechtse politici. Vooral Van Agt kreeg er vaak van langs in bladen zoals *Vrij Nederland*, dat de katholieke politicus bestempelde als 'de tactloze, de eigengereide, de blunderende lijstaanvoerder, genietend van de politiek, maar er niet tegen opgewassen (...) het zorgenkindje van de Nederlandse politiek.'

Auteurs van krantenartikelen traden op de voorgrond en kozen positie in politieke kwesties. De polarisatie tussen links en rechts in de jaren zeventig kwam zo ook tot uiting in de pers, al moet worden opgemerkt dat neutrale bladen zoals het *Algemeen Dagblad* en de neutrale omroep TROS ook een groot publiek bereikten. Vooral de wekelijkse opiniebladen gaven hun eigen oordeel, maar ook kranten namen vaak een standpunt in. Het *NRC Handelsblad* probeerde bijvoorbeeld in 1977 lezers te trekken met de advertentie 'Hoe vervelend is de pretentie van pure objectiviteit. Hoe vermoeiend is het alsmäär subjectieve praat te moeten aanhoren. En hoe aardig is het om waarheidsgetrouwe striktheid in gezelschap te zien van - soms hoogstpersoonlijke - meningen.'

De nieuwe journalistieke cultuur kwam ook tot uiting op televisie, en werd bovendien versterkt door de opkomst van dit nieuwe medium. *Het Journaal* deed onder druk van de verschillende omroepen lange tijd louter objectief verslag van de gebeurtenissen op het Binnenhof, en kreeg pas vanaf 1976 de ruimte om commentaar te leveren. De actualiteitenrubrieken, daarentegen, vertoonden vanaf de jaren zestig de kritische en geëngageerde

Websites

www.parlement.com

Deze website bevat onder andere uitgebreide informatie over gebeurtenissen uit de parlementaire geschiedenis en de politieke en niet-politieke loopbanen van Nederlandse politici.

<http://portal.beeldengeluid.nl>

Het instituut Beeld en Geluid in Hilversum bevat een grote collectie van onder andere radio- en tv-materiaal. Enkele fragmenten zijn op de website te bekijken en/of te beluisteren.

journalistieke stijl. KRO's *Brandpunt* klaagde bijvoorbeeld na de val van het kabinet-Cals in 1966 dat de katholieke fractievoorzitter Norbert Schmelzer het kabinet van zijn partijgenoot doelbewust naar het 'schavot' had geleid. Ook het progressieve *Den Haag Vandaag*, dat aan de neutrale NOS was verbonden, liet zijn eigen stem horen. Tijdens de verkiezingsspecial op 22 mei 1977 opende de verslaggever een interview met de VVD-lijsttrekker Hans Wiegel met de woorden 'laten we met een neutrale opmerking beginnen', waarmee hij aangaf dat hij daar geen gewoonte van wenste maken. Tijdens het vervolg van dit vraaggesprek hanteerde de interviewer een kleinere toon, terwijl hij zich veel vriendelijker opstelde tegenover de sociaal-democratische Den Uyl. Televisiemakers hadden daarnaast nog meer middelen om een draai te kunnen geven aan de verslaggeving. Zo zoomde de camera van het linkse *VARA Visie* tijdens de mislukte formatie eind 1977 veelzeggend in op

'De Volkskrant stelde zelfs dat een goede journalist altijd uit was op 'aantasting van de macht''

de CDA-onderhandelaar, terwijl de commentaarstem opmerkte 'opnieuw is het Van Agt die dwarsligt'. Televisiereporters verschenen zodoende letterlijk meer op de voorgrond. Zij kwamen vaker in beeld, vooral wanneer zij vragen stelden of zelf commentaar leverden. Hoewel journalisten in de jaren zestig en zeventig ervan overtuigd waren dat ze zich hadden bevrijd van de verstikkende deken van de verzuiling, werden ook zij door de heersende normen en waarden gedwongen tot zelfcensuur. Deze journalisten probeerden vaak met succes de morele grenzen van de openbaarheid te verleggen, maar stuitten ook geregeld ►

Wiegel perfectioneerde in de jaren zeventig de kunst om vriendelijk contact te houden met journalisten én om via de camera oogcontact te zoeken met de kijkers. Collectie Spaar-
nestad Photo/NA/
Anefo/Fotograaf
onbekend

op conservatieve stromingen die bijvoorbeeld geen heil zagen in publicaties die godsdienst of de zeden ter discussie stelden. Zo moest het VARA-bestuur zich in 1977 onder druk van haar leden en juridische processen verontschuldigen bij de Bond tegen het Vloeken. Dat gebeurde naar aanleiding van de *Goed Nieuws Show* waarin cabaretier Wim van Meeberg opzettelijk een van scheldwoorden doorvlochten nummer ten gehore had gebracht in aanwezigheid van majoor Bosshardt van

het Leger des Heils. Andere vooruitstrevende media kozen in deze periode voor zelfcensuur om problemen te voorkomen.

Van autoritaire naar vriendelijke sturing

Terwijl journalisten probeerden om hun onafhankelijkheid te bewaren, worstelden politici in de twintigste eeuw met de vraag hoe zij zich tot de media moesten verhouden. Zij hebben niet geprobeerd om de verslaggevers volledig te beheersen, maar wilden wel invloed uitoefenen op de beeldvorming. Veel politici tijdens de verzuiling vonden het normaal om

'De komst van de televisie maakte het nog belangrijker voor politici om na te denken hoe zij overkwamen'

zelf banen in de journalistiek te bekleden of op zijn minst informele banden aan te knopen met journalisten die hun politieke opvattingen deelden. Pas aan het begin van de jaren zestig ging men betwijfelen of het beroep van journalist zich wel liet combineren met het ambt van politicus.

Maar zelfs als politici niet zelf de pen ter hand

Literatuurlijst

- J. Bardoel, Ch. Vos, F. van Vree en H. Wijffes (red.), *Journalistieke cultuur in Nederland* (Amsterdam 2002).
- J. Gijsenbergh, 'Vijftig jaar crisis in het Journaal. De verslaggeving van kabinetcrises', *Tijdschrift voor Mediageschiedenis* 8 (2005) 79-94.
- P. Koedijk, "'Vrijheid in verantwoordelijkheid'. Journalistiek in de jaren vijftig' in: P. Luykx en P. Slot, *Een stille revolutie? Cultuur en mentaliteit in de lange jaren vijftig* (Hilversum 1997).
- F. van Vree, *De politiek van de openbaarheid. Journalistiek en publieke sfeer* (Groningen 2000).
- H. Wijffes, *Journalistiek in Nederland, 1850-2000. Beroep, Cultuur en organisatie* (Amsterdam 2004).

namen beïnvloedden zij de informatiestroom, aangezien zij vaak de bron van die informatie waren. Vlak na de Eerste Wereldoorlog stelde de overheidsvoorlichting nog weinig voor. Het ministerie van Buitenlandse Zaken had in 1920 weliswaar een woordvoerder aangesteld, maar deze liet zo weinig van zich horen dat hij al snel bekend kwam te staan als 'Monsieur-jene-sais-pas'. Daar kwam in 1934 verandering in, omdat de regering en Kamer de berichtgeving enigszins wilden kunnen sturen. De nieuwe Regeringspersdienst (RPD) kreeg de opdracht om objectieve informatie openbaar te maken, maar ook om te zorgen voor 'een voortdurend gecontroleerde juiste voorstelling'. RPD-chef Anton Lievegoed oefende daarom morele druk uit op de journalisten om zich te matigen, bijvoorbeeld in hun gevaarlijke kritiek op het dreigende Duitsland. Dergelijke 'collegiale aanwijzingen' werden na de bezetting minder op prijs gesteld, omdat politici zoals de sociaal-democraat Koos Vorink een ongebonden pers en eerlijke voorlichting zagen als essentiële onderdelen van 'het beginsel van de democratie'. Toch wilden veel politici ook na 1945 zoveel mogelijk zelf bepalen wat in de openbaarheid kwam. Premier Den Uyl zei bijvoorbeeld in 1977 over de wekelijkse persconferentie: 'Dollen mag, maar het mag niet te gek worden; echt informeren en toch niet je mond voorbij praten, zet en tegenzet.'

De komst van televisiecamera's in het parlement in de jaren zestig was dan ook even wenen. Aanvankelijk eiste de Kamer dat debatten uitsluitend integraal uitgezonden mochten worden, om te voorkomen dat televisiemakers

besloten wie wel en wie niet in beeld kwam. Al snel beseftte een ziek Kamerlid dat thuis het debat wilde volgen echter dat dit veel te lange, saaie uitzendingen opleverde. Daarom werden voortaan samenvattingen van de debatten vertoond.

De komst van de televisie maakte het nog belangrijker voor politici om na te denken hoe zij overkwamen. Daarom schakelden velen van hen media-adviseurs in. De ene politicus maakte die omslag sneller dan de ander. Zo liet Eerste Kamerlid Harm van Riel zich slechts met veel moeite overtuigen dat hij onverstaanbaar was voor de kijkers als hij interviewers te woord stond met een sigaar in zijn mond. VVD-leider Wiegman perfectioneerde in de jaren zeventig, nota bene toen linkse journalisten zelf steeds meer op de voorgrond traden, de kunst om vriendelijk contact te houden met journalisten én om via de camera oogcontact te zoeken met de kijkers. Politici konden niet langer een gepaste afstand eisen van de journalisten, en zochten juist zelf toenadering.

In 1966 zei Kamerlid Marga Klompé over de televisie: 'Wij weten waarschijnlijk ook niet goed hoe wij met een dergelijk medium moeten omspringen.' Veel is er niet veranderd. Sinds 1 september 2011 beschikt de vergaderzaal van de Tweede Kamer over draadloos internet, zodat politici tijdens debatten naar hartelust kunnen twitteren. Daarmee omzeilen ze de journalisten, maar die kunnen ook gebruik maken van deze nieuwe informatiebron. Dergelijke nieuwe uitdagingen zorgen ervoor dat de onderlinge verhouding van journalisten en politici altijd complex zal blijven. ■

Dit artikel is mede gebaseerd op een werkstuk in het kader van het onderzoekscollege 'Pers en politiek' in het collegejaar 2004-2005 aan de Radboud Universiteit Nijmegen. De auteur bedankt Rob van Gemert, Anne-Ruth Groen, Miel Jacobs, Wim Steegmans en Toine van de Ven, die samen met hem dat werkstuk hebben geschreven.

les voorbereiden

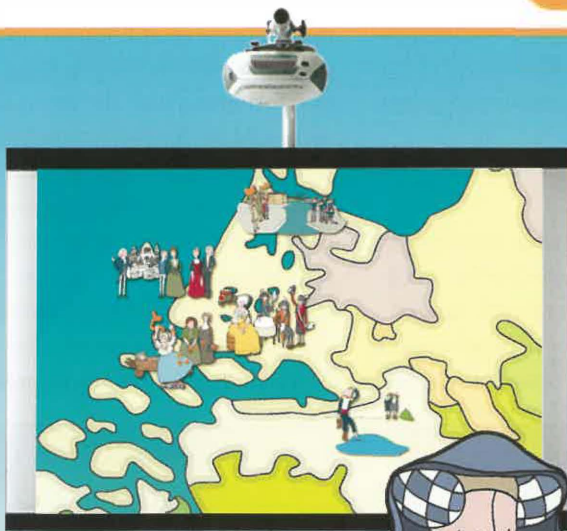
les geven

gratis proefabonnement

loguit

©2011

Meer informatie:

www.stamboeck.nl
info@stamboeck.nl
 06 29022027

Stamboeck Storyboard

- verrijk uw les met verhalen uit de vaderlandse geschiedenis
- vertel ze met het digitale schoolbord
- eenvoudig te bedienen
- kaarten, verhalen, presentaties en filmpjes van vijf perioden
- uw eigen verhalen uploaden en delen met collega's
- geef kleur aan de kenmerkende aspecten!

Neem nu een gratis proefabonnement!
www.stamboeck.nl

Stamboeck

de verhalen terug in de klas

Good Night, and Good Luck

'Onze geschiedenis zal zijn wat we ervan maken. En als er over vijftig of honderd jaar nog historici zullen zijn, en als de uitzendingen van één week van alle drie televisiezenders bewaard zijn gebleven, zullen ze daar bewijzen vinden, opgenomen in zwart-wit of in kleur, van decadentie, escapisme en afscherming van de realiteit van de wereld waarin we leven.'

Nicole van der Steen is redacteur van Kleio

De beginscène van *Good Night, and Good Luck* is een eerbetoon aan Edward R. Murrow, de spil van de controversiële nieuwsshow *See it Now* van de Amerikaanse zender CBS. Murrow werd in juli 1958 gedwongen te stoppen met de show en hield voor de Radio and Television News Directors Association een gloedvolle

'Murrow rapporteerde vanuit de geallieerde bommenwerpers, in 1945 versloeg hij live en nietsverhullend de bevrijding van het concentratiekamp Buchenwald'

afscheidrede. Hij waarschuwde zijn publiek de oorspronkelijke functie van televisie, het informeren van de kijkers, niet op te offeren voor commercie en amusement. Hier wordt de toon gezet voor deze film over journalistieke moed in barre tijden. De film draait om Edward Murrow en zijn co-producer Fred Friendly, die weigerden zich te schikken in de tijdgeest. In de jaren vijftig woedde in de Verenigde Staten een heksenjacht op vermeende communistische sympathisanten. Murrow bleef tegen de klippen op pleiten voor gezond verstand en kritische berichtgeving en bracht daarmee zijn superieuren in verlegenheid. Murrow had als radioverslaggever in Londen in 1940 naam gemaakt

met zijn rechtstreekse nieuwsuitzendingen over de Blitzkrieg. In de onzekere dagen van de bombardementen zouden de Britten hun dierbaren hebben gegroet met de woorden *'Good night, and good luck'*. Toen Murrow die wens aan het eind van een uitzending uitsprak, was zijn handelsmerk geboren. Gedurende de oorlog rapporteerde hij vanuit de geallieerde bommenwerpers, in 1945 versloeg hij live en nietsverhullend de bevrijding van het concentratiekamp Buchenwald. Bij CBS ontpopte Murrow zich tot invloedrijke tegenstander van Joseph McCarthy.

Hysterisch

In de hysterische sfeer van angst en wantrouwen aan het begin van de Koude Oorlog kon senator Joseph McCarthy immens populair worden. Sinds hij in 1950 beweerde dat de

Amerikaanse federale overheid vergeven was van Sovjetspionnen en sympathisanten namen zijn verdachtmakingen groteske vormen aan. *McCarthyism* stond voor het verdedigen van de Amerikaanse waarden tegenover het communistische gevaar dat om elke hoek loerde. Er werd een lijst van 'verdachten' uit de filmindustrie opgesteld, die tot een boycot van tientallen acteurs, regisseurs en schrijvers leidde. Van iedere werknemer in de journalistiek werd een loyaliteitsverklaring verlangd en dan nog was het risico groot dat men werd geassocieerd met welke 'linkse' organisatie dan ook. In 1954 leek McCarthy op het top punt van zijn macht. Op 9 maart van dat jaar maakten Murrow en Friendly een uitzending waarin de praktijken van McCarthy werden bekritiseerd, door gebruik te maken

medewerkers. In de scène daarna wil een redactielid zich terugtrekken vanwege de dubieuze contacten van zijn ex-vrouw, wat Murrow juist doet besluiten de uitzending te maken, want *'the terror is right here in this room'*.

De scène erna over de uitzending zelf bevat Murrows krachtige verklaring van trouw aan de Amerikaanse vrijheden en zijn aansporing in deze tijd niet te blijven zwijgen. McCarthy's tactiek wordt hier haarfijn ontleed en ontkracht. In de slotscène van de film blijkt dat de politiek-correcte Paley en zijn presentator Murrow totaal verschillende ideeën hebben over het nut en doel van televisie. Terwijl sponsors afhaken bij *See it Now*, levert een amusementsshow op hetzelfde tijdstip CBS een vermogen op. Deze scène geeft helder weer hoe met kritische televisie in deze tijd korte metten werd gemaakt. ►

Robert Downey jr.
als CBS-verslaggever
Joseph Wershba.
Foto: Paradiso Films.

van fragmenten uit speeches en verklaringen van hemzelf. Drie weken later kreeg McCarthy de kans zich in de show te verweren tegen de kritiek, met averechts effect: zijn felle uithaal naar Murrow, die hij van lidmaatschap van een communistische organisatie beschuldigde, kostte hem zijn geloofwaardigheid. Uiteindelijk bleek de manier waarop Murrow gebruik maakte van McCarthy's eigen uitlatingen diens ondergang te bewerkstelligen. Murrow betaalde een hoge prijs voor zijn moed: hij werd met zijn programma weggepromoveerd naar een minder schadelijk tijdstip, adverteerders trokken zich terug en vervolgens, na een conflict met de voorzitter van CBS, kwam er een einde aan *See it Now*.

Vrijpraak

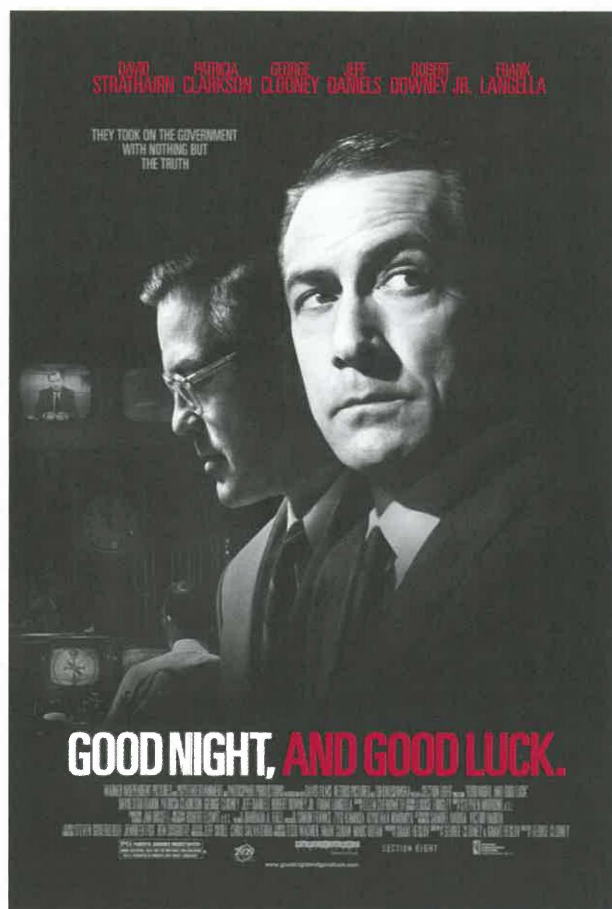
Good Night and Good Luck begint met het voorspel van de twee beroemdste uitzendingen: de aanklacht van McCarthy tegen officier Milo Radulovich, die van Servische afkomst is. Diens enige misdaad is dat hij contact heeft met zijn vader, die Servische kranten leest. Murrow besluit een kritische uitzending te maken over deze zaak. Maar omdat adverteerders niet voor deze aflevering willen betalen, wordt die gemaakt op kosten van Murrow en Friendly, die al maanden broeden op een kans om McCarthy's methodes aan de kaak te stellen.

Uit de vrijpraak van Radulovich, een maand later, blijkt al de enorme invloed die Murrow had op het publiek.

De film is geheel in zwart-wit uitgebracht en bevat prachtige beelden van jaren vijftig interieurs, mode en techniek: zo is nauwelijks onderscheid te zien tussen de acteurs en de echte hoofdrolspelers, van wie originele beelden zijn opgenomen. De gedetailleerde en getrouwe weergave van de feiten doet bijna denken aan een documentaire. In de film hebben alle voor het verhaal relevante gebeurtenissen plaats in 1953 en 1954; in werkelijkheid speelden de twee hier samengevoegde conflicten tussen Murrow en zijn baas William Paley in 1955 en 1958. Door de gebeurtenissen zo kort op elkaar te laten plaatsvinden, wordt de uitschakeling van Murrow als risicofactor voor CBS logisch.

Sterke scènes

De sleutelscènes uit de film zijn goed te gebruiken in zowel havo als vwo bovenbouwklassen waar de Koude Oorlog wordt behandeld. De fragmenten zijn ook geschikt ter illustratie van de invloed van de media. Voorbeelden van sterke scènes zijn die waar Murrow de kamer van zijn baas Paley uitloopt (scène 6 op de dvd), nadat deze hem heeft verteld dat het risico van een uitzending over McCarthy te riskant is, omdat dit zal terugslaan op CBS-

David Strathairn als
Edward R. Murrow,
Foto: Paradiso Films.

Loopbaan als luis in de pels

Voor een goed begrip van de film is enige voorbereiding wel gewenst. In de meeste lesmethodes wordt niet uitgebreid ingegaan op wat de Koude Oorlog binnen de Amerikaanse samenleving aanrichtte; nog minder komt de rol van de media hierbij aan bod. Een les over de activiteiten van het House Un-American Activities Committee, met McCarthy in het kielzog, is in het bredere kader van de Koude Oorlog geen overbodige luxe. De filmmakers lijken er vanuit te gaan dat de kijker ingevoerd is in het tijdperk-McCarthy en leggen niets uit; de film bestaat geheel uit archiefbeelden en kijkjes achter de schermen bij CBS. Die zijn wel zo vaardig aan elkaar geplakt dat een fascinerend tijdsbeeld ontstaat.

De paranoïde sfeer en de angst om uit de pas te lopen zijn bijna tastbaar; de zichtbaar verontwaardigde Murrow en Friendly met hun team overtuigen als eenzame strijders tegen de waan van de dag. Met name de aangrijpende subplot over Don Hollenbeck, een presentator die door een journalist wordt bestookt met beschuldigingen van

communistische propaganda, is tekenend voor de impact van het McCarthyisme. Zijn angst voor de ongegronde, maar voortdurende verdachtmakingen drijft hem uiteindelijk tot zelfmoord. In de film is dat direct na de cruciale uitzendingen, als zijn kwelgeest hem aanvalt om zijn openlijke steunbetuiging aan Murrow.

Wat deze film vooral laat zien, is de vergaande inmenging van de Amerikaanse overheid in de media in deze periode. De bazen van CBS worden weergegeven als slaven van het systeem, voortdurend bang om hun positie en inkomsten te verliezen. Televisie mocht in deze periode vooral niet controversieel zijn. Dat de Koude Oorlog de hele

maatschappij doordrenkte wordt zeer inzichtelijk gemaakt, maar de boodschap van de film is evenzeer dat de kritische geest bestand is tegen de waan, en het zo af en toe zelfs wint van het conformisme.

'De filmmakers gaan ervan uit dat de kijker is ingevoerd in het McCarthy-tijdperk en leggen niets uit'

Edward Murrow sloot zijn loopbaan als luis in de pels in 1958 af met de beroemd geworden, profetische woorden:

'Dit instrument kan onderwijzen, het kan verlichten; ja, het kan zelfs inspireren. Maar dat kan het alleen doen in die mate waarin mensen besluiten het voor die doelen te gebruiken. Anders is het niets meer dan draden en lampen in een doos. Er moet een grote en misschien beslissende strijd gestreden worden tegen onwetendheid, onverdraagzaamheid en onverschilligheid. Dit wapen, televisie, zou nuttig kunnen zijn.' ■

Regisseur George
Clooney als Fred
Friendly. Foto:
Paradiso Films.

**Good Night,
And Good Luck (2006)**

Regisseur: George Clooney

Duur: 93 min.

De dvd is voor € 9,99
verkrijgbaar bij Bol.com

Lichtend voorbeeld voor de Nederlandse journalistiek?

De werkwijze van Rupert Murdoch en Eillert Meeter

Zo ranzig als in Engeland is het hier niet. De Nederlandse journalistieke cultuur steekt zeer beschaafd af bij de werkwijze van de *tabloids* in Engeland. De media vormden zich juist in de periode dat ons land sterk verzuild was. Maar als je die periode even wegdenkt, blijkt dat onze journalisten de werkwijze van Rupert Murdoch bepaald niet schuwen.

Afgelopen zomer was kamerlid Matriko Peeters volop in het nieuws. Na de paasvakantie had haar partner de kinderen niet naar zijn ex-vrouw in Londen teruggebracht en nu werd het stel verdacht van ontvoering. Maar daar ging het eigenlijk niet om, stelde parlementair verslaggever Dominique van der Heyde in het *Journal*. Hier liep namelijk de grens tussen publiek en privé. Een akkefietje in huiselijke kring moest maar binnenskamers afgehandeld worden. Belangrijker was hoe het zat met de toekenning van die subsidie aan haar minnaar in de tijd dat Peeters op de ambassade in Kabul, Afghanistan werkte.

'Zo ranzig als in Engeland zijn de Nederlandse journalisten toch niet'

Tegelijk kwamen in Engeland de corruptie- en af luisterpraktijken van Rupert Murdochs *News of the World* aan het licht. Ambtenaren, politici, politieagenten: er bleken er heel wat te zijn omgekocht om gevoelige of geheime informatie door te spelen. Als er niemand aan de nieuwsgaring mee wilde werken, gingen journalisten zelf wel op onderzoek uit. In 2002 braken zij, met medeweten en instemming van toenmalig hoofdredacteur Rebekah Brooks, in op de voicemailbox van de ouders Milly Dowler. Het twaalfjarig meisje werd vermist en later vermoord teruggevonden. Vertrouwelijke politieberichten en aanwijzingen over mogelijke daders en verblijfplaatsen vonden zonder enig voorbehoud hun weg naar de krantenkolommen.

Van kritisch naar commercieel

De manier waarop er over Peeters bericht werd, leek haast een statement: zo ranzig als in Engeland zijn de Nederlandse journalisten niet. In de studies naar de journalistieke cultuur in Nederland vanaf de tweede helft van de negentiende eeuw (de opkomst van de massapers) gaat het vaak over de verzuiling. Zolang die er was, liepen de journalisten eigenlijk wel in het gareel. Maar na de verzuiling werden journalisten eerst kritischer, in de jaren zestig en zeventig. En daarna commercieel, sinds de jaren tachtig. Vanaf die tijd zijn er in Nederland ook roddelbladen en com- ▶

Daan Schuijt is
redacteur van Kleio

Rupert Murdoch en zijn derde vrouw Wendi. In 1968 nam hij *The Sun* over waar er toen dagelijks 800.000 van verkocht werden. Het was een belangrijke stap in de vestiging van zijn media-imperium.

FOTO: DAVID SHANKBONE

Lilliputters zoals Meeter die uitgaf zouden aanzetten tot rellen, zoals hier op de Dam in Amsterdam op 24 maart 1848. Dit soort prenten werden in krantjes afgedrukt die de overheid uitgaf om tegenwicht te bieden tegen de lilliputters. Beeld: Stadsarchief Amsterdam.

merciële televisie. Nu nieuws vooral digitaal verspreid wordt, is de drang om snel te scoren met een vette *scoop* helemaal groot.

Uitwassen zoals in Engeland hebben we in Nederland nog niet meegemaakt in dit tijdvak van de televisie en vooral van de computer. Maar het gaat soms al wel in die richting. Vorig jaar maakten royalty-deskundige Marc van der Linden en journalist Jan Dijkgraaf eenmalig het roddelblad *Binnenhof*. Op de cover stond Femke Halsema met een sigaret in haar mond, je zag foto's van huizen van politici en tussen het vuilnis van de familie Pechtold was een zwangerschapstest gevonden. Het werd een relletje, maar niet heel erg.

Relschopper Eillert Meeter

In 1857 ontstond er wel een behoorlijke rel toen journalist en querulant Eillert Meeter zijn boek *Holland, its Institutions, its Press, Kings and Prisons* uitbracht. In het Engels, want hij was al in 1851 gevlucht uit Nederland en verbleef in een klein havenplaatsje in Wales. Het werd hem te heet onder de voeten na een veroordeling wegens een smadelijk artikel over de Haagse politiecommissaris d'Engelbronner.

Het was niet de eerste keer dat Meeter in conflict kwam met het gezag. In zijn boek vertelde hij nog eens fijntjes hoe de Nederlandse autoriteiten hem tegenwerkten sinds het begin van zijn journalistieke loopbaan in de vroege jaren 1840. Ter afwisseling schotelde hij zijn lezers enkele smeugige details voor over het hofleven van Willem I en Willem II. Je kon van alles lezen over de omgang met het personeel, de dure paleizen, exclusieve wijnen en zelfs de nodige hints over de seksuele voorkeur van de vorst, vooral Willem II. Pas in 1966 verscheen een Nederlandse vertaling van het boek van Meeter met als titel *Willem I, Willem II – Kranten, kerkers en koningen*.

Van cel tot koninklijke toelage

In de zomer van 1840 werden Eillert Meeter en drukker Jan Hendrik Bolt uit Groningen opgepakt op verdenking van een revolutionaire samenzwering. Een paar dagen daarvoor had Meeter in een wafelkraam op de kermis in Groningen af staan geven op het koningshuis. De beschonken menigte rukte daarop het portret van Willem I van de muur en de politie meende in Meeters jaszak een verfrommeld

Lilliputters

Lilliputters waren in de jaren veertig van de negentiende eeuw oppositieblaadjes. Ze werden gedrukt op klein formaat om de zware belasting op uitgave van gedrukt werk te omzeilen (dagbladzegel). Lilliputters hadden een lokaal bereik,

een oplage van een paar honderd, richtten zich op de net ontluikende arbeidersklasse en waren vaak maar een kort leven beschoren. De kolommen vulden zich met afwisselend opruiende berichten en korte stukjes met voorbeelden van uitbuiting van de werklui.

Lilliputters worden wel als katalysator voor de sociale onrusten van 1848 gezien en zouden er indirect aan bijgedragen hebben dat Willem II in een nacht van conservatief liberaal werd.

papiertje met daarop plannen voor een republikeinse staatsgreep te hebben gevonden. Op dat moment was Meeter betrokken bij *De Tolk der Vrijheid*. Het was een blaadje waarvan de inhoud zich kenmerkte door een sterke afkeer van de gevestigde orde. Voor de Groningse landarbeiders was dat het grootkapitaal dat hen uitzoog en voor de liberale hervormers het koningshuis dat autoritair was en niets wilde weten van invloed voor de burgerij. De inhoud van *De Tolk der Vrijheid* is daarmee kenmerkend voor het type krantjes dat 'lilliputter' is gaan heten, hoewel het daartoe vanwege de afmetingen technisch gesproken niet gerekend mag worden (zie kader). Meeter was tot 1851 de drijvende kracht achter diverse lilliputters en daarmee een gekend tegenstander van het koningshuis. Bovendien kende hij het hofleven bijna van binnenuit. Dat hadden de Oranjes eigenlijk aan zichzelf te danken. Na zijn arrestatie vanwege de wafelkraamrevolutie ontving Meeter vanaf 1842 gedurende meer dan een jaar een koninklijke toelage uit handen van Willem II. Toen Meeter opgepakt was, ging het snel bergafwaarts met *De Tolk de Vrijheid*. In 1841 hield het op te bestaan en trok Meeter berooid naar zijn revolutionaire vrienden in Parijs. In de Franse hoofdstad wist hij de hoogbejaarde gezant van de koning, baron R. Fagel, voor zich in te nemen en hem zover te krijgen

om bij de vorst om gratie te vragen. Meeter speelde het zelfs zo handig dat hij een toelage van de vorst wist los te peuteren. Willem II strooide immers lustig met geld als hij daarmee een lastige journalist de mond kon snoeren. Bovendien is het achteraf uitgekomen dat Willem II de oppositie tegen zijn voorganger ruimhartig van financiële middelen voorzag. Dat dit gedrag hem chantabel maakte, daarvoor leek de vorst blind te zijn.

Haagse roddels

Hoe dan ook, Meeter was weer in genade aangenomen, keerde terug naar Nederland en verbraste zijn koninklijke toelage naar hartenlust in het Haagse nachtleven. Hij deed er meteen nuttige contacten op die hem voorzagen van de nodige *dish and dirt* aangaande het hofleven. Die kwamen hem goed van pas toen de toelage weer stopte. Geleidelijk veranderde Meeter van toon. Het politieke commentaar werd giftiger en afgewisseld met ordinaire achterklap. Dat is goed te zien in de kolommen van Meeters lilliputter *De Ooyevaar* die in 1844 en 1845 verscheen.¹

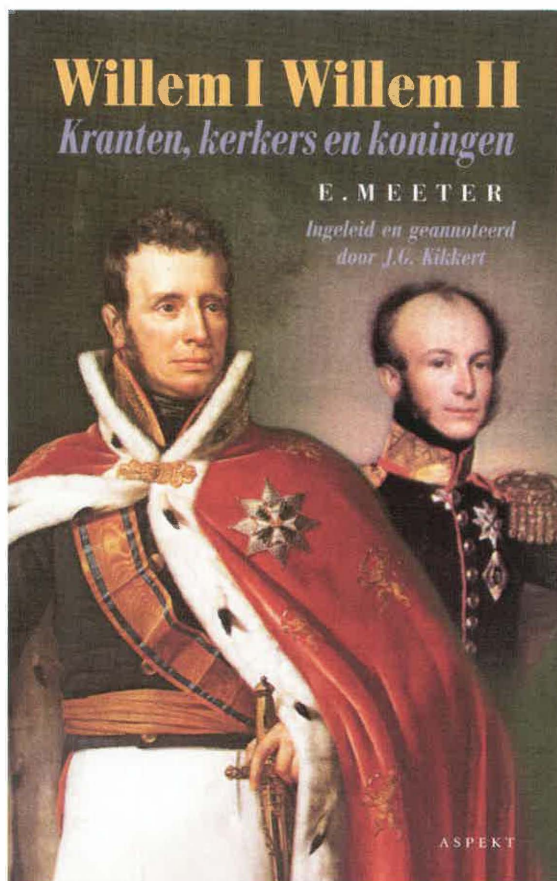
In het nummer van 20 april 1845 stond er over de Prins van Oranje: 'Bij de beroemde bordeelhoudster op de Kalvermarkt te 's Hage zijn de strengste bevelen gegeven om geheimen te bewaren; - het kwaad echter verraadt meestal zichzelf, en al hult zich een vorstelijk personaadje ook in een boerenkiel, hij wordt toch herkend.'

'Het politieke commentaar werd giftiger en afgewisseld met ordinaire achterklap'

Op 31 augustus 1845, toen de koning het voorstel van de grondwetswijziging van de Negenmannen verworpen had, reageerde *De Ooyevaar* als volgt: 'Geene grondwetsherziening! Gij zult in de mogelijkheid blijven verkeerden, volk van Nederland, bedrogen, meer dan bedrogen te worden; de oligarchen, de aristocraten, die van uw zweet en bloed leven, zullen u voortdurend kunnen uitzuigen; ellendige huurlingen, die gij bezoldigen moet, zullen U steeds kunnen onderdrukken.' Hoewel hij aanvankelijk nog de steun van liberale voormannen als Donker Curtius genoot, plaatste Meeter zich met zijn opruiende kritiek en sensatieberichtjes min of meer op een eiland. Juist omdat hij er vrijwel alleen voor stond en toch de harten van het volk

► Beide citaten uit: M.J.F. Robijns, *Radicalen in Nederland (1840 - 1851)*, Leiden 1967).

Pas in 1966 verscheen de Nederlandse vertaling van Meeters boek uit 1857. In de jaren zestig ontdekten de jonge democraten Meeter en bestempelden hem als martelaar voor het vrije woord. Deze uitgave is uit 2002.

wilde veroveren, moest hij ervoor zorgen dat het volk hem las. Smeuïge details over hofschandalen hielpen daar bij en gaven hem een middel tot chantage. Uiteindelijk, stelt Robijns in zijn studie *Radicalen in Nederland*, is zijn eerezucht om voor volksleider te spelen verdrongen door het streven om de koning geld of een ambt af te persen.

Winst en waarheid

Murdoch is een mediatycoon. Hij verdient geld met de uitgave van zijn krantjes en vult zijn kolommen dus met dat wat verkoopt: *sex, showbusiness, sports, and shootings*. Hoe hoger de

'Meeters eerezucht om volksleider te spelen wordt verdrongen door het streven de koning af te persen'

oplage, hoe hoger de advertentie-inkomsten en daarmee de winst. Om dat doel te bereiken, gaat Murdoch ver. Hij staat toe dat zijn redacteuren stelen, intimideren en chanteren. Gevolg is dat publieke figuren, zoals politici en *captains of industry*, die vaak lijdend voorwerp in de *tabloids* zijn, zich omringen met persvoorlichters, woordvoerders en *spindoctors*. Voor journalisten wordt het zodoende een stuk moeilijker 'echt' nieuws uit eerste hand te

krijgen. Dat rechtvaardigt geen omkoperij van ambtenaren of illegaal aftappen van telefoons, maar maakt het soms wel begrijpelijk en misschien noodzakelijk. Denk aan de wijze waarop de ware toedracht rondom de Britse deelname aan de oorlog in Irak aan het licht kwam.

Eenzame strijder?

Meeters journalistieke activiteiten hadden aanvankelijk een duidelijke politieke inslag. Hij zag zichzelf als pleitbezorger voor de opkomende arbeidersklasse. Er waren nog maar weinig mensen die zich hun lot aantrokken. Omdat het socialisme als politieke stroming nog niet bestond, kwam Meeter in de groep terecht van liberale vernieuwers die de almacht van de vorst wilden inperken en de burgerij meer invloed op het bestuur wilden geven.

Dat hij met dit soort standpunten halverwege de negentiende eeuw weinig vrienden maakte in Den Haag, is niet zo verwonderlijk. De toon die Meeter aansloeg deed de rest. Zijn felle uithalen naar het gezag en persoonlijke aanvallen vervreemden hem ook van de liberale hervormingsgezinden. Ten slotte is hij voor een (afgeperst) inkomen min of meer overgeleverd aan grove aanvallen en roddels over de handel en wandel van de koning.

Roddelcultuur in Nederland

Nederland heeft een naam hoog te houden als het om persvrijheid gaat. Een gezelschap van gereformeerde vluchtelingen en ongewenste wetenschappers streek vanaf de zestiende eeuw in de Hollandse steden neer. Hier konden zij werk laten drukken dat elders het daglicht niet mocht aanschouwen. Bovendien kende ons land als vroeg een levendige pamflettencultuur waarin de publieke opinie werd gevoed en politici bepaald niet werden gespaard. Denk onder meer aan de recente studie *Gedrukte chaos* over pamfletten in het rampjaar 1672 door Michel Reinders.

Dat de typische manier waarop Nederland verzuilde en dit de journalistieke cultuur sterk beïnvloedde, samenviel met de periode waarin de grote massa aan het lezen, luisteren en kijken ging, is geen toeval. Doel en middel gaan hier samen. Als je over een langere periode kijkt, zou je ook een lijn kunnen trekken van de pamfletten in de zeventiende eeuw van Eilert Meeter naar Marc van der Linden en Jan Dijkgraaf. Een lijn slechts onderbroken door de tijd dat Nederland verzuild was. ■

Een ketterse arts voor de heksen. Jan Wier (1515-1588)

Vera Hoorens

Jan Wier, arts ten tijde van de heksenvervolgingen, leverde in zijn boeken vooral kritiek op de rooms-katholieke kerk. Hij gebruikte de heksenvervolg als middel, zoals Luther de handel in aflaten gebruikte om kritiek te leveren op de kerk. Bert Bakker | € 49,95

Kapitein Julián.

De Spaanse held van de Nederlandse Opstand

Raymond Fagel

Julián Romero speelde een dubbelrol ten tijde van de Nederlandse Opstand. Eerst was hij de wapenbroeder van Willem van Oranje, later slachtte hij de bevolking van Naarden en Haarlem genadeloos af. Wie was deze man die de geuzen naar de 'peck-kelder' wensten? Uitgeverij Verloren | € 14,-

Parlementaire geschiedenis van Nederland

Jac Bosman en Alexander van Kessel

In chronologische volgorde worden de naoorlogse kabinetten behandeld. Er wordt aandacht besteed aan de verkiezingsstrijd, de formaties,

belangrijke wetgeving en politiek spannende momenten. Boom | € 29,90

d'Engelsche Furie

Anne Doedens en Jan Houter

19 augustus 1666, een ramp van ongekende omvang deed zich in Nederland voor. Wat was er aan de hand? Voor de kust van Vlieland werd de grootste Nederlandse koopmansvloot ooit vernietigd door de Engelsen. Het ooggetuigenverslag van de ramp wordt uitgelegd en van commentaar voorzien. Aspekt | € 14,95

De geboorte van het klassieke Europa

S. Price en P. Thonemann

In prachtig proza komt de wereld van de klassieke oudheid tot leven: van de Minoïsche beschaving op Kreta tot het einde van het Romeinse Rijk. Op elk niveau van de samenleving, van de taal via de kalenders tot

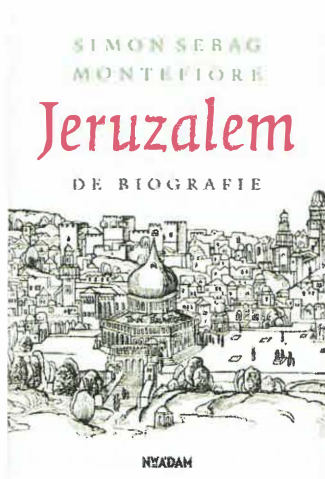

de politieke systemen, is onze maatschappij een duidelijke afstammeling van het klassieke Europa. Dit boek legt onze wortels bloot. Spectrum | € 39,95

Jeruzalem. De biografie

Simon Sebag Montefiore

Tot op de dag van vandaag worden plaatsen in de stad Jeruzalem door verschillende religies betwist. Elke bezoeker of pelgrim ervaart de magie van deze stad. Historie en religie komen hier op devote wijze

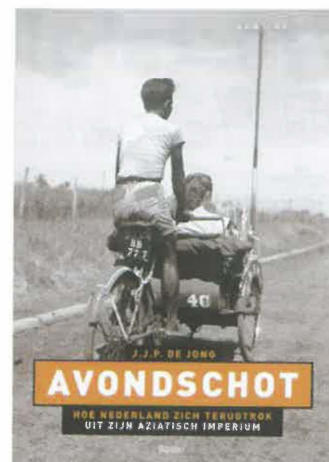
samen. Verschillende volken hebben de stad een gezicht gegeven: de Romeinen, de Abbasiden, de Ottomanen, de Albanezen en de Engelsen. Nieuw Amsterdam | € 39,95

Avondschot.

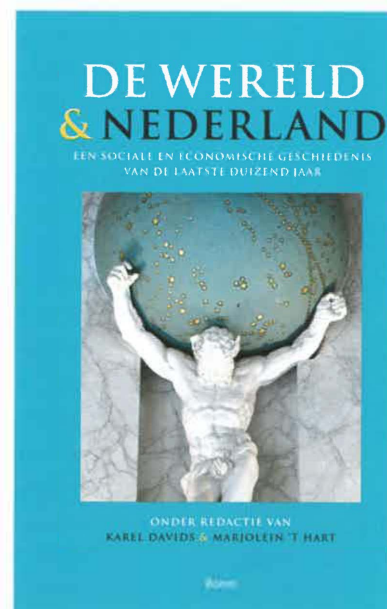
Hoe Nederland zich terugtrok uit zijn Aziatische imperium

J.J.P. de Jong

Vier jaar nadat de Duitsers de capitulatie hadden moeten ondertekenen, werd Nederland gedwongen om de soevereiniteit over haar kolonie Nederlands-Indië over te dragen. Althans, zo werd dat door menigeen gevoeld in Nederland. 'De hele wereld' was tegen Nederland geweest en

daardoor konden we niet anders dan onze kolonie opgeven. In dit vuistdikke boek wordt uitgelegd dat het heersende beeld toch iets bijgesteld moet worden. Boom | € 34,90

De wereld en Nederland

Karel Davids en Marjolein 't Hart

'Think global, act local'. Zo eenvoudig is het echter voor Nederlanders niet geweest om vat te krijgen op wat er in de wereld gebeurde. Een zestal historici beschrijft de sociale en economische geschiedenis van de wereld en Nederland vanaf 1000 tot heden. Boom | € 45,-

Nostalgie voor kijkbuiskinderen

Beeld en Geluid in Hilversum

De vaste kijkers van het programma 'Andere Tijden' kennen het gebouw als het decor van waaruit Hans Goedkoop zijn programma presenteert. Maar binnen is er ook van alles te beleven. Beeld en Geluid belooft de bezoekers zelfs een mediabelevenis die het leukste dagje uit voor jong en oud moet zijn.

Hans Pols is
redacteur van Kleio

Ik heb de tijd gekend dat televisiekijken nog iets bijzonders was. De meeste gezinnen in onze straat in een Haagse volksbuurt hadden nog geen toestel; kijken deed je bij die ene buurvrouw - zij was thuis, haar man werkte overdag - die er wel over beschikte. En dan zaten we op woensdag- en zaterdagmiddag na het buitenspelen op de vloer voor de buis te wachten tot de klok de tijd aangaf dat de uitzending begon. Om vervolgens een uur lang op te gaan in de wereld achter het scherm met 'de Verrekijker', de 'Duivelsgrot' - doodeng - 'Okkie Trooy' en *Rawhide* - met een heel jonge Clint Eastwood, maar dat wisten we destijds nog niet. Toen rond het midden van de jaren zestig bij vriendjes thuis ook de televisie in de huiskamers kwam, bleef ik met mijn iets oudere zusjes trouw onze buurvrouw bezoeken; want het heeft nog wel even geduurd voordat ook bij ons een toestel in de woonkamer kwam. Mijn vader was blind en vond dus de aanschaf van een televisie onzin. Waar hij, zuiver voor zich zelf gerekend, natuurlijk wel gelijk in had. Maar dat gold uiteraard niet voor de andere gezinsleden: zo miste ik op die manier alle programma's die 's avonds op de buis vertoond werden. Ook die van het REM-eiland werden uitgestraald; van *Mr. Ed*, het sprekende paard, en de *Invisible Man* heb ik alleen horen praten. Kijkbuisnostalgie is voor mij dus

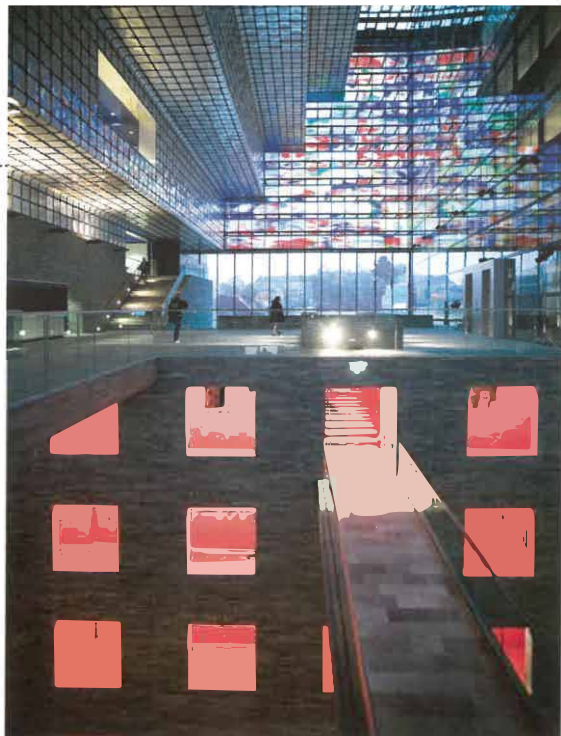
beperkt tot die middagen bij mevrouw Fortenier. En de twee logeerpartijtjes waarvan het televisieaanbod me nog scherp voor de geest staat: 'De Klokkenluider van de Notre Dame', met - weet ik nu - Antony Quinn en Gina Lollobrigida en een show met Rudi Carell op een eiland.

Weekje televisie

In 1969 huurden mijn ouders op de Veluwe een huisje met televisie. Mijn vader was in dienst bij de PTT, een staatsbedrijf dat misschien wat traag werkte, maar in ieder geval goed voor zijn medewerkers zorgde en dus ook vakantiewoninkjes voor zijn personeel beheerde. Naast fietstochten met mijn zussen kan ik me vooral herinneren wat ik in die week gezien heb: het wereldkampioenschap wielrennen van Harm Ottenbros, 'de Adelaar van Hoogerheide', op het circuit van Zolder, de onlusten in Noord-Ierland en Ko van Dijk in 'De dood van een Handelsreiziger', dat laatste moet overigens een herhaling zijn geweest. Het weekje televisie had mijn ouders overtuigd: bij ons moest ook maar zo'n ding komen. En zo heb ik de verrichtingen van Feyenoord dat seizoen in de Europacup thuis kunnen bekijken en ook de eerste 'Een van de Acht'-shows van Mies Bouwman. Maar mijn belangstelling voor dit soort familievermaak verdween al snel en ook het voetbal kon me minder boeien vanaf het moment dat Ajax de suprematie in Europa van de Rotterdamse club had overgenomen. Nee, als ik die laatste jaren thuis tv keek dan was het naar 'De Fred Hachée-show' van Wim T. Schippers en naar 'Het gat van Nederland'. Daarna verliet ik al snel de ouderlijke woning en het zicht op het beeldscherm. Jarenlang heb ik geen tv gehad en toen er uiteindelijk weer een in mijn huis kwam, ging die vooral aan voor de kinderen: 'Sesamstraat', 'Het Klokhuis', 'Villa Achterwerk'. En uiteraard voor 'Studio Sport'. Maar alle soaps, series en spelshows en ook veel, ongetwijfeld prachtige, documentaires heb ik aan me voorbij laten gaan.

**Het media-
panorama. Foto:
Paul Ridderhof/
Beeld en Geluid.**

Televisieverleden

Mijn eerste indrukken van Beeld en Geluid waren teleurstellend. Want zonder televisieverleden heb je er eigenlijk niets te zoeken. Beeld en Geluid biedt geen chronologisch overzicht van de Nederlandse omroep-geschiedenis. En de opzet ervan is in eerste instantie ook niet educatief. Het gaat er vooral om ervaringen met mediafragmenten. Zelf spreken ze van een *experience*. En inderdaad: er valt veel te beleven in Beeld en Geluid. Je kunt er uren doorbrengen achter beeldschermen, voor vitrines en in nagebouwde decors. Maar over de werking en de invloed van de media kom je weinig te weten. Het thema 'Media en Macht' is pas te bekijken nadat je alle media-events gehad hebt. Tegen die tijd heb je al heel veel beleefd, maar de vraag is wat al die ervaringen met je gedaan hebben. Het zijn vooral losse oude beelden, willekeurig te bekijken, en zonder uitleg over de maatschappelijke omstandigheden waarin ze tot stand kwamen, die gepresenteerd worden. Ik werd er niet veel wijzer van.

Zo stapt de bezoeker bij binnenkomst direct de wereld

Praktische informatie

De Beeld en Geluid Experience is geopend van dinsdag tot en met zondag, van 10.00 tot en met 17.30 uur. Voor de Experience geldt een gemiddelde bezoektijd van 4 à 5 uur. Reserveren is niet nodig, behalve voor groepen van meer dan 20 personen. Op maandag is de Experience gesloten. Voor schoolbezoeken gelden speciale regels.

Prijzen

Volwassenen	€ 14,-
Kinderen 6 t/m 12 jaar	€ 8,-
Kinderen t/m 5 jaar	gratis

Adres: Nederlands Instituut voor Beeld en Geluid

Overige vragen: educatie@beeldengeluid.nl

in van het televisievermaak en wordt hij er voorlopig niet meer door los gelaten. Het is de Sterrenshow met de toppers van het Nederlandse televisieamusement. de 'Willem Ruis-show', 'Avro's Weekend Quiz' en de 'Honeymoon Quiz' zijn programma's waarvan ik heb gehoord, maar die ik nooit heb gezien en die mij dus niets zeggen. Er liggen attributen en decorstukken uit populaire uitzendingen die voor de trouwe kijkers ervan een feest van herkenning moeten zijn. Iets verderop kan de bezoeker in het decor van 'Toppop' playbacken met succesnummers uit dat programma. En zo gaat het maar door met allerlei vormen van vermaak die de media hebben geboden. Maar waarom deze spelprogramma's zo'n succes waren en waarom ze zo graag gemaakt werden, komt de bezoeker niet te weten.

Links: het atrium met zicht op een deel van het depot van Beeld en Geluid. Foto: Rob Huibers/Beeld en Geluid.

Onder: tentoonstelling '50 jaar Studio Sport'. Foto: Beeld en Geluid.

Hoogtepunten

In Beeld en Geluid zijn meer dan 40.000 fragmenten van televisie en radio-uitzendingen te bekijken en te beluisteren, evenals de hoogtepunten van zestig jaar nieuws en sport en de meest opmerkelijke reclames. Maar de presentatie ervan is onoverzichtelijk en mist een context. Het is als het willekeurig zoeken op internet: overal vind je wel wat, maar het verband en het overzicht ontgaat je. Natuurlijk is het leuk om naar fragmenten van Sjef van Oekel of Van Kooten en De Bie te kijken. Maar die zijn inmiddels ook op internet te zien. En wat vertellen al die fragmenten ons zonder context? De Beeld en Geluid-ervaring kunt u beter niet met een klas ondergaan. De leerlingen zullen in de talloze *experiences* verdwalen. En de meeste fragmenten uit televisie-uitzendingen zullen hun niets zeggen. Beeld en Geluid is dus vooral geschikt voor verstokte televisiekijkers die nieuwe ervaringen met hun oude herinneringen willen opdoen. Kortom: een ideaal dagje uit voor voormalige kijkbuis kinderen die beeldbuisnostalgie willen beleven. ■

Graphic novel of historisch stripverhaal?

Historische strips en hun bruikbaarheid voor het onderwijs

Graphic novel, true fiction, graphic nonfiction, graphic biography, virtual novel, comic strip novel, illustrated novel, ja zelfs enigszins sarcastisch: expensive comic book. En in het Nederlands: **grafische roman/biografie, beeldverhaal, striproman, historische strip, of gewoon 'stripverhaal';** er zijn vele manieren om de steeds groter wordende stapel stripboeken met een historische dimensie te omschrijven.

Ger Jan Onrust
is afdelingsleider
tweetalig onderwijs/
Technasium en
docent geschiedenis
op het Varendonck-
College in Asten.

Wie onderzoek doet naar stripverhalen met een historisch thema, loopt direct tegen een stevig probleem op: wat is eigenlijk een historisch stripverhaal? Er is een gigantische hoeveelheid strips die zich op een of andere wijze aan de geschiedenis spiegelt. Horen bijvoorbeeld de stripboeken van Asterix en Obelix erbij? Ze zijn immers onderwerp van serieus historisch onderzoek (aan de UvA). En wat doe je met de tientallen boeken die de Belgische uitgeverij Casterman uitgeeft? Auteur Jacques Martin, laat, in samenwerking met anderen, de blonde jongen Alex avonturen beleven in de klassieke oudheid, bij de Azteken, de Vikingen en in China, laat Tristan in de middeleeuwen rondreizen, schrijft over de Zonnekoning, doet in *Orion* een aantal Egyptische vertellingen en laat de Franse journalist Lefranc begin twintigste eeuw zo'n vijftien Indiana Jones-achtige avonturen beleven. Casterman is ook de uitgever van *Ernie Pike*, een van oorsprong Argentijnse strip over oorlogscorrespondent Pike, die getuige is op de slagvelden van de Tweede Wereldoorlog. In de Nederlandse versie zijn de 27 korte strips (minder dan tien bladzijden) gebundeld. Ook andere uitgeverijen, zoals Glénat (die de strip *INRI* heeft uitgebracht, een Zwitserse serie die speelt in de christelijke middeleeuwen), Dargaud (*De adelaars van Rome*; een gewelddadige avonturenstrip), Arboris (*De Vliegende Hollander*; VOC-fantasieën), Dupuis (*De laatste koningin*, over Cleopatra) en Le Lombard (*Buddy Longway*, een Amerikaanse trapper) hebben rijkelijk geput uit de geschiedenis en laten hun helden daar, veelal

staand tegenover een grote meerderheid, hun problemen oplossen. Het zijn allemaal boeken gericht op het standaard strippubliek: jongens van rond de tien jaar en ouder.

Educatief

Op een iets ouder publiek gericht zijn boeken als *De loopgraaf* van Eric Adam, Virginie Cady en Christophe Marchetti (uitgever Daedalus), een 'whodunit' spelend in de – realistisch getekende – loopgraven van het westelijk front. Ook *Ze waren met tien, 1 octobre 1812*, van Eric Stalner, over mysteries tijdens de terugtocht vanuit Moskou van het Napoleontische leger

Fragment uit Persepolis I van Marjane Satrapi, een strip over Iran.

heeft een geloofwaardig verhaal waarin goed en kwaad niet vanaf het begin duidelijk aanwijsbaar zijn. Een nadeel van dit soort series is dat het verhaal in meerdere delen wordt gepubliceerd. Dat nadeel hebben stripboeken die gemaakt zijn om jongeren iets te leren niet. NBD/Biblion had (school)bibliotheken in gedachten als afnemers van hun geschiedenisstrips over de levens van Cleopatra, Alexander de Grote, Columbus, Caesar, Sitting Bull en Spartacus. Bij *De Ontdekking*, *De Zoektocht* en *De Terugkeer* van Eric Heuvel en anderen, is nadrukkelijk aan een onderwijssetting gedacht en is er uitgebreid leerlingen- en docentenmateriaal voorhanden. Ditzelfde geldt voor de strips van Marc Verhaegen en Jan Kragt, die gaan over Michiel de Ruyter, de Vliegende Hollander, Antwerpen tijdens de Tweede Wereldoorlog, Nieuw Amsterdam/New York en Vincent van Gogh (zie *Kleio* recensies juli 2011).

Wat is een graphic novel?

Alle voornoemde boeken worden louter als (historisch) stripverhaal en niet als **graphic novel** geafficheerd. Waar moet een boek aan voldoen, wil het een *graphic novel* of *graphic biography* genoemd mogen worden? Het meest voor de hand liggende is natuurlijk dat het een boek is, maar dan wel een wat beter gebonden boek dan de meeste stripverhalen. Het is natuurlijk ook grafisch; tekeningen én tekst dragen het verhaal. Omdat het een strip is, hebben de personages die in het boek voorkomen tekst- en/of gedachteballonnen.

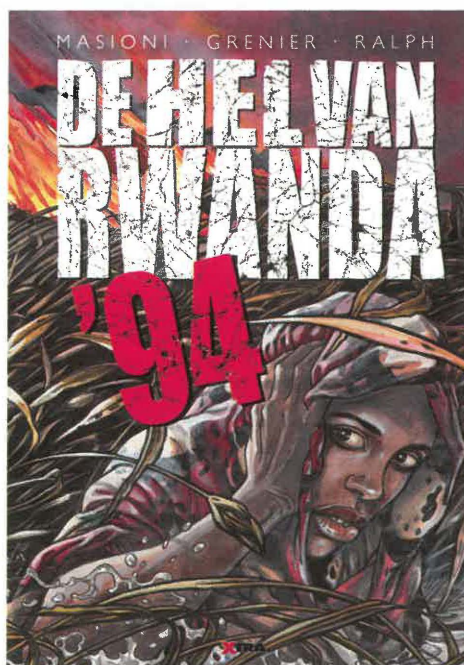
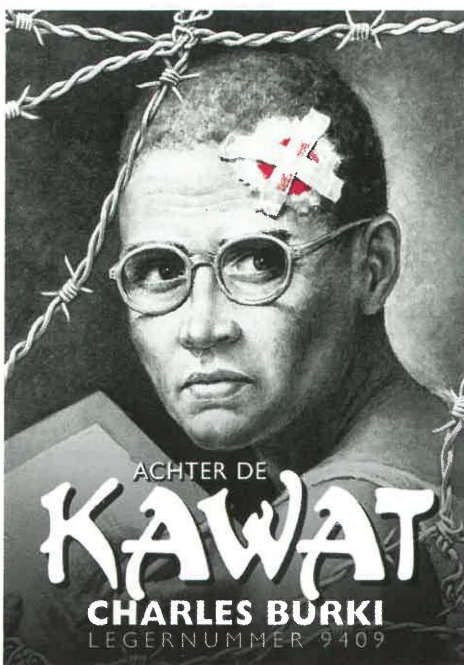
De boeken zijn meestal alleen in zwart-wit. In het boek staat een compleet verhaal, of zijn de eventuele delen zelfstandig leesbaar. Het onderwerp en de uitwerking van het onderwerp is serieuzer, literair; het is geen strip voor kinderen. Er wordt ook gesproken van 'literaire verstripping'. Om deze reden worden graphic

'Er wordt ook gesproken van 'literaire verstripping'.

Om deze reden worden *graphic novels* in boekhandels en in bibliotheken niet bij de *Suske en Wiske* geplaatst'

novels in boekhandels en in bibliotheken niet bij de *Suske en Wiske* geplaatst. Lambiek.net, de Nederlandstalige site over stripgeschiedenis, definieert een *graphic novel* als volgt: 'een gelaagd verhaal, verpakt in dwingend beelden'.

Voor de oorsprong van de graphic novel wordt vaak verwezen naar de Amerikaanse striptekenaar- en theoreticus Will Eisner. Of hij de term als eerste gebruikte is onbekend, maar zijn *A contract with God*, een verhaal uit 1978, wordt wel als begin van dit genre gezien. Achteraf zijn er - ook in Nederland (bijvoorbeeld, Thé Tjong King, *Iris*, uit 1968) - strips aan te wijzen die als beeldroman aan te merken zijn. Opvallend in veel romans is dat het stadsleven ten tijde van het interbellum fraai wordt geschetst. De bundel *Een contract met God* speelt bijvoorbeeld in The Bronx. *Berlijn* van Jason Lutes en *Parijs 25/44* van Dick Matena (die ook *Kaas* en *Het dwaallicht* van Elsschot, *Kort Amerikaans* van Wolkers en ►

Persepolis is een strip over de revolutie en de dictatuur van de ayatollahs in Iran.

De *Avonden* van Gerard Reve (verstripte) laten zelfs in de titel zien waar het verhaal speelt. Het recente *Stad van klei* van Milan Hulsing speelt in een hedendaagse Arabische setting; het zou zo Egypte van voor de revolutie kunnen zijn. En *Persepolis* van Marjane Satrapi speelt in een Arabisch land: Iran tijdens de revolutie en dictatuur van de ayatollahs. Natuurlijk, waar regels zijn, zijn uitzonderingen. Verreweg de meeste tekst in *Malcolm X* is toelichting, want het blijkt heel moeilijk om een personage echt tot leven te wekken als het levensverhaal in slechts 111 pagina's verbeeld wordt. De drie Nederlandstalige grafische biografieën over hem kennen dit manco ook: er moet te veel verteld en uitgelegd worden. De personages acteren in de gebeurtenis die in rechthoekige blokken worden uitgelegd.

Tweede Wereldoorlog

Dat er geweldige *graphic novels* zijn waar geen enkele tekstballon in voorkomt, bewijzen *Herinneringen, mijn jeugd op de puinhopen van het Derde Rijk* van de Duitse Nederlander Rudolf Kahl en *Achter de kawat*, de tekeningen en toelichting daarop van de in Japanse krijgsgevangenschap geïnterneerde KNIL-militair Charles Burki. Kahls herinneringen zijn vormgegeven als de oude *Tom Poes*-boeken; tekst onder een afbeelding. Wel met dit verschil dat de afbeeldingen soms wat groter zijn en de tekstlengte varieert. Standaard staan er vier afbeeldingen op een pagina. Kahl groeit op in een door bommen geteisterd Hamburg, in een kille omgeving, waarbij hij, Einzelgänger als hij is, steeds in de problemen komt. Hij spaart zichzelf, noch zijn omgeving. Het verhaal eindigt wanneer de 17-jarige Kahl eindelijk een plek heeft gevonden bij zijn moeder in Brazilië, maar zij pleegt zelfmoord wanneer hij voor zijn studie weer in Duitsland woont. Kahl verhuist daarna naar Nederland. Burki, die het Jappenkamp en de atoombom-overleefde, tekende tussen 1942 en 1944 het

kampeleven. In het interneringskamp begroef hij zijn tekeningen, na de oorlog heeft hij ze weer opgegraven en heeft hij er toelichtingen bij gemaakt. Deze werden in 1979 voor het eerst gepubliceerd. Burki laat zien dat het leven achter het prikkeldraad, in ieder geval voor de mannen, niet altijd heel zwaar was, aangezien de Japanners hen redelijk met rust lieten. Dat werd anders toen hij op transport moest, zijn schip getorpedeerd werd, hij vervolgens dwangarbeid in Nagasaki moest doen, waar hij – wonder boven wonder – de atoombom overleefde.

Natuurlijk zijn er *graphic novels* in meerkleurendruk. *Het leven van Anne Frank* van de Amerikanen Sid Jacobson en Ernie Colón is voor een jonger publiek en in kleur. Het is een brave biografie, met wat naïeve tekeningen, toelichtende achtergronden ('moment-opnamen' genoemd in het boek) waarbij lesmateriaal is gemaakt. Je kunt het moeilijk een 'gelaagd verhaal, verpakt in dwingende beelden' noemen, maar wel een geslaagde poging om de meer visueel ingestelde jongere bekend te maken met het persoonlijke verhaal van de Jodenvervolgung. Absoluut niet braaf zijn de tot op heden drie uitgebrachte delen van *Agent Orange*, de verstripte biografie van Prins Bernhard. Erik Varekamp en Mick Peet noemen hun boeken niet voor niets *true fiction*; het is inderdaad een op feiten, geruchten en veronderstellingen gebaseerd verhaal over de prins. Bernhard is een opportunistische antidemocraat, schuinsmarcheerder, netwerker, overtuigende nazi, charmeur, avonturier, et cetera. Dit alles wordt vermakelijk, maar ook overtuigend gepresenteerd. Achterin het boek zijn beredeneerde documenten te vinden, als ook korte biografieën van hoofdrolspelers; on-

derzoeker Gerard Aalders van het NIOD zou het hebben nagelezen. Hoewel het historisch onverantwoord is, is het zeer vermakelijk om te lezen en te bekijken.

'Het is de zoektocht, het persoonlijke verhaal, dat de graphic novels met een historische invalshoek zo sterk maakt'

Dat laatste kun je niet zeggen van *De hel van Rwanda '94*, het verzonnen verhaal over Mathilde, een sterke Rwandese vrouw, die wordt opgejaagd, verwond, verkracht, getuige is van verschrikkingen en wordt beschoten. De auteur, Cécile Grenier, deed vijf jaar onderzoek, waarvan een half jaar in Rwanda, waarna zij concludeerde dat Belgen en Fransen de kiem hebben gelegd voor de latere verschrikkingen door verschillen tussen Hutu's en Tutsi's te benadrukken. De kleuren van het boek worden, naarmate het verhaal vordert, steeds donkerder. De pagina-achtergrond is zwart. Een tweede deel laat nog op zich wachten. In *Nietzsche. Vrijheid scheppen* van Maximilien le Roy wordt kleur ook nadrukkelijk gebruikt om een bepaalde sfeer te scheppen. De kleuren zijn ingetogen, net als de beelden en de teksten. Als schrijven schrappen is, dan is dat hier gelukt. Op indringende wijze wordt het leven en het werk van Friedrich Nietzsche geschetst.

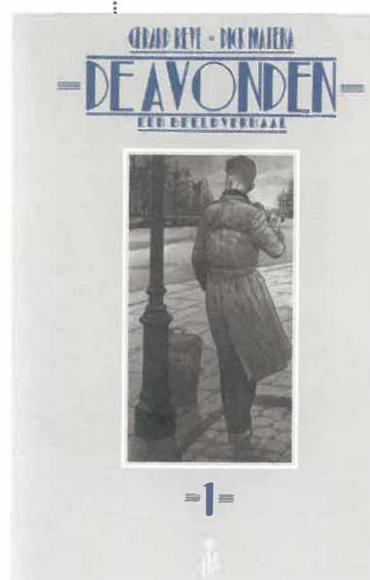
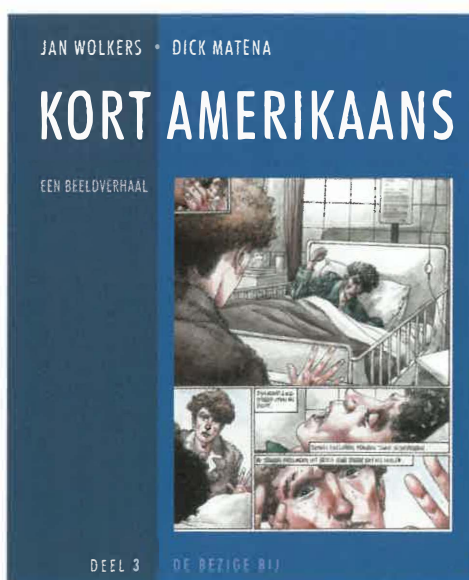
Persoonlijke biografieën

Het is de zoektocht, het persoonlijke verhaal, dat de *graphic novels* met een historische invalshoek sterk maakt. Grondlegger hiervan is natuurlijk Pulitzer-prijswinnaar Art Spiegelman. Zijn *Maus* blijft nog altijd onovertroffen in zeggingskracht. De strip vertelt het verhaal van de vervolging van zijn vader. Spiegelman heeft dat verbeeld middels muizen (joden), katten (Duitsers), varkens (Polen) en kikkers (Fransen). Het heeft hem tot een voorbeeld voor vele anderen gemaakt. Vanaf het moment dat je het boek opent, heeft het verhaal je te pakken. Met holle ogen kijken de grijze muizen op een zwarte achtergrond je aan. In het eerste deel lopen ze nog in burgerkleding met Jodenster, in het tweede deel dragen ze de zwartwit-gestrepte kampuutmonstering. Het zijn boeken die je niet weglegt, hooguit om erover na te denken.

Wie er zeker over heeft nagedacht is Peter Pontiac (Pollmann). *Maus* inspireerde hem tot *Kraut*, een lange, verstripte brief aan zijn zeer

overtuigde nationaalsocialistische vader (lid van onder meer het Zwart Front en WA-oorlogsjournalist, die later mysterieus verdween op Curaçao). Pontiac, die recent de Maarten Toonder-prijs voor zijn gehele oeuvre kreeg, schrijft en tekent wat hij van zijn vader weet. Tegelijkertijd is hij op zoek naar het antwoord op twee grote vragen: waarom fout? en waarom weg? Ter gelegenheid van de genoemde prijs is het boek opnieuw uitgegeven.

Maus en *Kraut* voldoen aan (bijna) alle criteria die een *graphic novel* tot een dergelijk boek maken. Dat geldt ook voor de twee stripdelen van *Rampokan* van Peter van Dongen, de boeken van Joe Sacco en de manga-stripserie *Hiroshima* van Keiji Nakazawa. In *Rampokan* is 'Johan Knevel' op zoek naar zijn roots, en dan vooral naar wat tijdens de politieke acties heeft plaatsgevonden. Journalist Joe Sacco schreef twee lange rapportages over zowel voormalig Joegoslavië als over de Palestijnse gebieden. Nakazawa laat in een tiendelige serie zijn kale alter ego Gen 'barrevoets' Nakakoa overleven in de keiharde wereld die Japan na de atoombom is. Ook hier zijn het de persoonlijke 'voetnoten' (een omschrijving

die Sacco gebruikt) die de verhalen rauw en indringend maken. Novellen of romans zijn het absoluut niet. Het zijn persoonlijke, grafische biografieën of geschiedenisboeken en dus kunnen ze, mits goed geïntroduceerd, een rol spelen in het geschiedenisonderwijs. ■

Op www.vgnkleio.nl vindt u de complete lijst met titels.

Renate van der Linde

Dit is het lokaal van Renate van der Linde, docent geschiedenis aan het Jacob Roelandlyceum in Boxtel. Ze geeft les aan 3-havo en vwo.

Ik vind dat een lokaal vooral gezellig moet zijn. Je moet je er thuisvoelen en wat te kijken hebben. In dit lokaal hangt en staat van alles en nog wat: tekeningen van leerlingen, bloemen in de vensterbank, spreukentegeltjes en natuurlijk geschiedkundige posters. Alle tijden hangen door elkaar heen. Ik koppel geschiedenis graag aan de actualiteit.

Grondwet

Een ding vind ik heel belangrijk en geef ik mijn leerlingen graag mee: artikel 1 uit de grondwet. Daarom hangt die poster van Kroesje er, en dat bordje 'Zonder Haat Straat' uit Antwerpen. Zeker als er verkiezingen zijn, merk ik dat sommige leerlingen in een dorp als Boxtel snel hun oordeel klaar hebben over mensen die anders zijn. Ik wil ze meegeven dat je niet iedereen over een kam moet scheren. Ik probeer een lijntje met nu te leggen en contrasten te laten zien. Zo hing ik expres Anne Frank boven de poster van Hitler. Leerlingen gaan nadenken over wat die beelden met elkaar doen en daar praten we dan over.

Bord

Veel beeldmateriaal dat ik tijdens de les gebruik, neem ik mee van thuis. Ik ben er zuinig op en hang het daarom liever niet in het lokaal. Bovendien heb ik thuis zo veel... Bij ieder nieuw thema hang ik het bord er mee vol. Nu heb ik het over de Eerste Wereldoorlog, en dan hangen er bijvoorbeeld propagandakaarten en voorbeelden van uniformen. Ik ben een verteller en ik merk dat wanneer je je verhalen illustreert met iets tastbaars, leerlingen het nooit meer vergeten. Zo heb ik een Duits moederkruis, dat maakt echt indruk op de leerlingen.

Communistisch geld

Ik kijk graag op rommelmarkten of ik iets kan vinden wat ik kan gebruiken in mijn lessen. Zoals dit communistische geld. En soms krijg ik iets van leerlingen, zoals de posters van Lenin.

Kleurplaat

Als leerlingen iets maken voor een project, hang ik het vaak op. Bijvoorbeeld de tekeningen over Kruistocht in Spijkerbroek. Het is toch zonde om al dat werk weg te stoppen in een kast? Ik maak zelf wel eens bronnenboekjes als aanvulling op de lesstof. Die indiaan is daar een kaft van. Ik zei tegen de leerlingen: heb je tijd over en kleur je hem mooi in, dan hang ik hem op. Een vwo-3 leerling deed dat ook echt. Grappig toch?

Ook een bijzonder lokaal? Geef je dan op voor deze rubriek via redactie@vgnkleio.

'Ik vind dat een lokaal vooral gezellig moet zijn. Je moet je er thuisvoelen en wat te kijken hebben'

Keynes,

briljante man met een speelse geest

Boeiende biografie over invloedrijke econoom

Met het uitbreken van de economische crisis is Keynes weer helemaal terug. De Britse historicus Peter Clarcke schreef een prima biografie over hem. Wiskunde, filosofie en politieke realiteitszin kwamen in Keynes samen en werden een visie op de economie.

Daan Schuijt is
redacteur van Kleio

Stel je voor dat Jan Kees de Jager puur voor zijn eigen plezier iedere donderdagavond de stand van het land en de rest van de wereld zou bespreken met Arnon Grünberg, Ad Verbruggen, Anna Enquist, Marthe Röling, Dick Swaab en Jaap van Zweden. Zou het financieel-economisch beleid in Nederland er dan anders uitzien? Ik vermoed dat kernbegrippen binnen de economie als 'keuzes' en 'waarde' dan ineens van heel andere dimensies worden voorzien. De bekendste econoom van de twintigste eeuw, John Maynard Keynes (1883 – 1946), behoorde tot de Bloomsbury-groep. Een los-vast gezelschap van wetenschappers, kunstenaars en politici die allemaal

in deze Londense wijk woonden. Keynes ontmoette er geregeld mensen als Virginia Woolf of Vanessa Bell. Wekelijks bespraken zij zowel de grote maatschappelijke thema's als de laatste roddels over de bewoners van Gordon Square en omgeving. In dit groepje hooggestemden kon Keynes zijn filosofische bespiegelingen toetsen, die vaak de basis vormden voor zijn adviezen aan de regering of voorstellen voor beleid op het ministerie van financiën. En in dat opzicht heeft hij vanaf zijn entree op het politieke wereldtoneel in 1919 in Versailles tot de oprichting van het IMF en de Wereldbank direct na de Tweede Wereldoorlog een flinke vinger in de pap gehad.

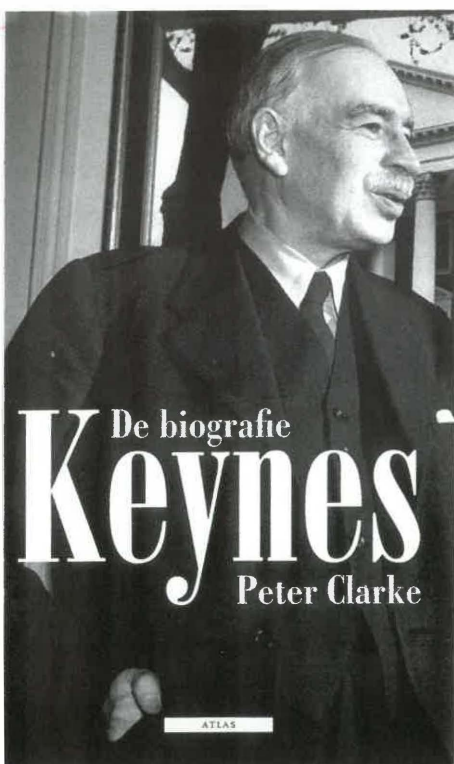
Ook na zijn overlijden bleef de visie van Keynes op internationaal monetair beleid leidend. Net toen Milton Friedman het met zijn ideeën over het neoliberalisme en de terugtrekkende overheid definitief leek te hebben gewonnen, brak in 2008 de crisis uit. Het duurde niet lang of de pakketten met keynesiaanse maatregelen werden weer uit de mottenballen gehaald.

Nergens langdradig

De Britse historicus Peter Clarcke gebruikt de herleving van Keynes als aanleiding voor het schrijven van een biografie over de econoom. Clarcke is een historicus van sociaal-economische snit en de laatste tien jaar vooral bekend vanwege zijn deelname aan de overzichtswerken *urban history of Britain*. Hij schreef daarvoor onder andere het laatste deel over de twintigste eeuw en weet daarin het samenspel tussen ideologische opvattingen, politieke realiteit en economische omstandigheden in deze periode goed in kaart te brengen. Zijn betoog is nergens langdradig, bevat relatief weinig puur economische vaktaal en wordt her en der prettig onderbroken voor een korte typering van een van de hoofdrolspelers in het leven van Keynes op dat moment.

Een aantal leden van de Bloomsbury-groep in de tuin van Lady Ottoline Morrell. Van links naar rechts: Lady Ottoline, Mrs Aldous Huxley (beiden geen lid van de groep), Lytton Strachey, Duncan Grant en Vanessa Bell. Wekelijks bespraken de leden (onder wie Keynes) zowel de grote maatschappelijke thema's als de laatste roddels over de bewoners van Gordon Square en omgeving.

Gelukkig is Keynes geen dorre boekhouder en valt er genoeg te vertellen. Hij behoorde in Cambridge tot *the best and the brightest* van zijn lichting - wiskunde, Keynes behaalde nooit een graad in de economie - en had een glorieuze loopbaan in het vooruitzicht. Het grote publiek leerde hem kennen toen hij in 1919 een geschrift uitbracht onder de titel *The Economic Consequences of the Peace*. Als ambtenaar van het ministerie van financiën verliet hij de vredesonderhandelingen voortijdig, omdat hij zich niet met de onverzoenlijke opstelling van Clemenceau en Lloyd George kon verenigen. Keynes wist met zijn heldere schrijfstijl direct zijn naam te vestigen. Zijn tweede werk, *A Treatise on Probability*, is kenmerkend voor de wijze waarop Keynes de economische wetenschap benaderde. De centrale gedachte in die studie is dat je waarschijnlijkheid niet zomaar kunt vaststellen aan de hand van waargenomen frequentie. Als je een muntje opgooit, is de kans dat deze met de kopzijde naar boven op de grond valt elke keer *fifty-fifty*. Zelfs als het muntje daarvoor al twintig keer met de muntzijde naar boven is gevallen. Een heuse doorbraak in een tijd van

laissez faire en de onzichtbare hand die de markt vanzelf zou herstellen en die juist wel van een voorspelling op basis van frequentie uitgaat. Het is een gedachte die de deur openzette voor een meer actieve overheid die zou kunnen ingrijpen in de economie door mogelijke uitkomsten daarvan tegen elkaar af te wegen. De uitwerking daarvan lezen we in Keynes standaardwerk *The General Theory of Employment, Interest, and Money* uit 1936.

Eerste zinnen

Ondertussen trouwde Keynes met een Russische ballerina, werd hij voorzitter van wat later de *Arts Council* is gaan heten, nam hij zitting in het bestuur van een verzekeringsbank, zag hij zijn Bloomsbury-vrienden nog geregeld en verspreidde hij via *The Manchester Guardian* en later de meer volkse *Evening Standard* zijn ideeën en commentaren. De eerste zinnen van het voorwoord bij *The General Theory* zijn: "Dit boek is geschreven voor mijn mede-economen. Ik hoop dat het ook begrijpelijk is voor ande-

ren." Als Keynes aan het einde van de Tweede Wereldoorlog betrokken werd bij de oprichting van het Internationaal Monetair Fonds (IMF) en de Wereldbank vielen veel van zijn ethisch-filosofische overwegin-

gen samen met zijn economische inzichten.

Het is niet goed vast te stellen of de moeizame, intensieve onderhandelingen met de Amerikanen over het IMF en de Wereldbank hun tol hebben geëist. Keynes overleed kort na de oprichting van de beide instituten in 1946 aan een reeks hartaanvallen. Tussen zijn persoonlijke bezittingen werd er nog een kattebelletje gevonden dat de speelse geest van Keynes mooi weergeeft: *In Washington sprak Heer Halifax / Eens zachtjes tot Heer Keynes / 't Is waar, zij hebben al het geld op zak / Maar wij hebben al de 'brains'.*

'Keynes was een briljant wiskundige, maar haalde nooit een graad in de economie'

Op dat moment zijn er nog een dikke tachtig pagina's te gaan. Clarcke gebruikt het tweede deel van zijn boek dan ook om de geestelijke nalatenschap van Keynes te beschrijven. Dit steekt weliswaar wat theoretisch af bij de levensloop die wij zojuist gevolgd hebben, maar Clarcke slaagt er wel degelijk in om economisch beleid in een politiek-historische context te plaatsen. De enige leemte hier is de geringe aandacht voor Keynes' ideologische tegenstander Milton Friedman. De tegenstelling had wat duidelijker gemogen.

Leerlingen die een praktische opdracht of profielwerkstuk over de Vrede van Versailles, de *New Deal* of het begin van economische samenwerking na de Tweede Wereldoorlog willen maken, kunnen prima uit de voeten met dit boek van Clarcke. Bovendien kunt u het de collega's economie aanraden: leren zij de man wiens ideeën nog geregeld in de les terugkomen ook eens kennen. ■

Peter Clarcke,
Keynes - de biografie
(Atlas: Amsterdam /
Antwerpen 2010 -
oorspronkelijke
titel *Keynes*,
verscheen in 2009),
224 blz. € 19,90.

Tekening uit
1931 van Keynes
door David Low,
politiek tekenaar.

Wat zou jij beslissen?

Levensechte dilemma's rond vrede en veiligheid

Sinds de Tweede Wereldoorlog is Nederland betrokken geweest bij een groot aantal vredesmissies. Hoe is het om zelf als militair op missie te zijn? Wat hebben Nederlandse veteranen, jong en oud, meegemaakt? Het lespakket 'Wat Zou Jij Beslissen' maakt dit voor leerlingen in het voortgezet onderwijs inzichtelijk.

Daniël van Middelkoop is onderzoeker en projectmanager bij Alice O educatie in wereldperspectief

Tijdens een missie moet een soldaat vaak in enkele seconden beslissen over leven of dood. Militairen moeten ook belangrijke beslissingen maken over hun eigen toekomst: wel of niet nog een keer op missie? Het zijn voorbeelden van afwegingen die elke veteraan heeft gemaakt. Deze afwegingen en dilemma's staan daarom centraal in 'Wat Zou Jij Beslissen', dat door Alice O is ontwikkeld in opdracht van het Comité Nederlandse Veteranendag. Door middel van dilemma's en bijbehorend lesmateriaal gaan leerlingen nadenken over nut en noodzaak van missies en krijgen ze inzicht in de moeilijke keuzes die tijdens deze

Afghanistan: vechten of terugtrekken?

In het scenario dat zich afspeelt in Afghanistan kruipen de leerlingen in de huid van een militair die leiding geeft aan een patrouille naar een dorp dat in een gebied ligt waar de Taliban nog erg actief zijn. Steeds komen de leerlingen voor moeilijke keuzes te staan: is goed contact met de bevolking het belangrijkste, of breng je daarmee jezelf én de burgers wellicht in gevaar? Help je een gewonde man langs de kant van de weg, met het risico dat je in een hinderlaag loopt, of rijd je door? De keuzes van de leerlingen bepalen het uiteindelijke verloop van het scenario. Bij elke mogelijkheid is achtergrondinformatie beschikbaar, die de leerlingen kunnen gebruiken om een weloverwogen keuze te maken.

'Leerlingen gaan op vredesmissie in Soedan of vinden zich terug in de situatie van een leeftijdgenoot met een vader die na een vredesmissie lijdt aan een oorlogstrauma'

missies vaak onvermijdelijk zijn. Ook begrijpen ze wat het betekent om op een missie te zijn, of geweest te zijn, zowel voor de militaire veteraan als zijn familie. Leerlingen ontdekken tevens waar Nederlanders op missie zijn geweest, nu en in het verleden.

Lespakket

'Wat zou jij beslissen' bestaat uit een boek, verwerkingsopdrachten, een docentenhandleiding en toegang tot het interactieve deel van de website www.watzoujijbeslissen.nl, waar leerlingen vier interactieve scenario's met dilemma's doorlopen. De keuze van de leerling bepaalt steeds het vervolg van het scenario. Het pakket is flexibel opgezet, met enkele basislessen en een paar optionele lessen, zodat de docent zelf kan kiezen hoe intensief er met het pakket gewerkt wordt. De minimale tijdsbesteding is twee lesuren, in de maximale variant worden er zes lesuren gevuld met het pakket. Voor ver-

dere verdieping zijn suggesties en verwijzingen naar andere lespakketten en bronnen opgenomen in de docentenhandleiding.

De interactieve scenario's hebben de uitstraling van een online game, maar zijn dat natuurlijk niet. Gebruik van de dilemma's wordt altijd gekoppeld aan verwerkingsopdrachten in de klas: met behulp van een debat, het schrijven van een artikel of via werkbladen verdiepen leerlingen zich in de onderwerpen die in de scenario's worden geïntroduceerd. De opdrachten variëren van reproduceer- en verwerkingsopdrachten tot lessen waarbij leer-

lingen in groepen werken aan het ontwikkelen van een eigen dilemma.

Er zijn aparte lessen voor verschillende niveaus; voor onderbouw en bovenbouw, voor vmbo en havo/vwo. De lessen kunnen worden gebruikt in de vakken geschiedenis, wereldoriëntatie, burgerschap en sociale cohesie, maatschappijleer of in vakoverstijgende debatten. Binnen geschiedenis zijn de lessen bruikbaar bij de tijdsvakken 9 ('wereldoorlogen') en 10 ('televisie en computer'). Binnen tijdvak 10 sluiten de werkbladen bijvoorbeeld aan bij de onderwerpen 34 (nationalistische bewegingen in koloniën, streven naar onafhankelijkheid) en 36 (sociaal-culturele veranderingen en toenemende pluriformiteit). In de docentenhandleiding staat aangegeven bij welke kerndoelen en eindtermen het pakket aansluit en per les worden de leerdoelen gegeven.

Met behulp van de werkbladen verdiepen de leerlingen zich in het boek *Oorlogen en vredesmissies*, waarin de Nederlandse rol in gewapende conflicten aan bod komt, ondersteund door persoonlijke verhalen van veteranen. Leerlingen komen op deze manier niet alleen in aanraking met de keuzes van jonge veteranen en de conflictsituaties die recent plaatsvonden, maar verdiepen zich ook in oorlogen

en vredesmissies die in een verder verleden plaatsvonden.

Naast Afghanistan bevat het pakket nog drie andere scenario's. Leerlingen gaan op vredesmissie in Soedan, komen voor de keuze te staan of ze wel of niet nogmaals op missie moeten gaan, of vinden zich terug in de situatie van een leeftijdgenoot met een vader die na een vredesmissie lijdt aan een oorlogstrauma.

Geen goed of fout

De dilemma's waar de leerlingen voor worden gesteld, leiden tot fundamentele vragen over waarden en normen. Centraal staat steeds de vraag: wat vind ik eigenlijk? Het beantwoorden van die vraag in de groep laat leerlingen op zoek gaan naar hun eigen waarden en identiteit. Daarbij gaat het niet om het vinden van het goede antwoord. Want er is niet altijd een duidelijk goed of een duidelijk fout antwoord.

'Best confronterend dat mensen van mijn leeftijd voor deze keuzes komen te staan. Ik ben 17, wat weet ik daar nou van? Maar die gasten zijn ook pas 18, en die moeten wel beslissen. Je kunt het eigenlijk bijna nooit goed doen voor iedereen.'

- Leerling uit 4-vwo ►

Veteraan geeft uitleg over zijn missie aan havo-scholieren.

Dit bleek ook tijdens de ontwikkelfase van het project, toen het materiaal werd uitgetest op drie scholen in Amsterdam. Leerlingen uit 2-vmbo, 4-havo en 4-vwo testten het materiaal tijdens de maatschappijleerlessen en beoordeelden de interactieve scenario's en de bijbehorende lesopdrachten. Ook de docenten van de leerlingen werden, tijdens en na de les, gevraagd om hun reacties.

'Voor veel jongens op het vmbo is het leger een realistische volgende stap. Dit lespakket maakt de realiteit van een militaire carrière voor hen tastbaar'

Leerlingen uit havo en vwo ervoeren de scenario's als confronterend. Dit kwam vooral door het feit dat ongeacht de keuzes die gemaakt worden er niet een serie 'goede' of 'foute' keuzes is, maar dat je ook altijd te maken hebt met negatieve gevolgen. Dit leidde

Een dilemma uit het scenario Soedan. Onder een kaart van het gebied als oproepbare extra informatie.

Meer informatie

Kijk voor een voorbeeld van één van de interactieve scenario's, meer informatie over het lespakket en de mogelijkheid tot bestellen op www.watzoujijbeslissen.nl. U kunt ook direct mailen naar het Comité Nederlandse Veteranendag: info@veteranendag.nl. Het pakket kost normaal gesproken € 200,- exclusief BTW. Hiervoor krijgt u toegang tot de online scenario's, de lesopdrachten en de docentenhandleiding en twintig exemplaren van het boek *Oorlogen en Vredesmissies*. Lezers van Kleio krijgen bij bestelling € 25,- korting o.v.v. Kleio 2011; deze actie is geldig tot 31 december 2011.

direct tot discussies over de gemaakte keuzen en over nut en noodzaak van vredesmissies. De leerlingen in het vmbo stelden zich deze vragen niet direct zelf, hier ligt dus meer dan bij de andere niveaus een taak voor de docent. Wel werden de leerlingen direct 'meegenomen' in het scenario. Vooral het feit dat het scenario verteld wordt vanuit de eerste persoon en dat de tekst niet gelezen hoeft te worden, maar wordt overgebracht met behulp van een *voice over* werd door deze leerlingen gewaardeerd.

De docent die lesgeeft aan een bovenbouw vmbo-klas ziet vooral meerwaarde in het lespakket omdat het de realiteit van een militaire carrière voor leerlingen tastbaar maakt. Voor veel leerlingen is het leger een realistische volgende stap, vooral voor jongens. Veel jongens weten echter niet precies waar ze aan beginnen.

Wel geven de docenten aan dat het belangrijk is dat de leerlingen niet alleen de online scenario's doorlopen, maar dat de klas ook aan de slag gaat met de bijbehorende lessen. Het moet geen spelletje worden, daarvoor zijn de onderwerpen die aan bod komen te heftig. ■

Studiedag Commissie PA-BO

woensdag 16 november 2011 - Onderwijsmuseum Rotterdam

Nieuwemarkt 1a - 3011 HP Rotterdam - www.onderwijsmuseum.nl

Uitnodiging om deel te nemen aan de studiedag *Tijd voor Tijdvakken*, de unieke gelegenheid om met collega's van gedachten te wisselen over ons vak. Het programma ziet er als volgt uit:

- 09.30 - 10.00 uur: Inloop - ontvangst met koffie / thee
10.00 - 10.15 uur: Welkomstwoord van Jacques Dane (Onderwijsmuseum)
10.15 - 10.45 uur: *Fundamenten van geschiedenisonderwijs of hebben we een supercommissaris geschiedenis nodig?*
Cees van der Kooij
10.45 - 11.45 uur: *Beelden van tijd* - Arie Wilschut
11.45 - 12.30 uur: Gelegenheid tot bezoek aan het Onderwijsmuseum
12.30 - 13.15 uur: Lunch en gelegenheid tot onderling contact
13.15 - 14.00 uur: Eerste workshopronde

Workshop 1: *Denken met historische kennis. Stand van zaken van het project MetHis, een onderzoek hoe leerlingen kenmerkende aspecten gebruiken om zich te oriënteren in de tijd* - Marjan de Groot

Workshop 2: *Aandacht voor tijdvakken en canonvensters in de PABO* - Arie Vonk

- 14.05 - 14.50 uur: Tweede workshopronde met dezelfde workshops
15.00 - 16.00 uur: Plenaire presentatie *De canon met knikkende knieën. Toetsing van tijdvakken en canonvensters*
Ronald Stroo
16.00 - 16.30 uur: Afsluiting en aansluitend een drankje

Kosten: Leden van de VGN € 65,-, niet-leden € 75,-, studenten € 20,-

Aanmelding via www.vgnkleio.nl of r.j.stroo@kpnmail.nl

'Niet gemakkelijk, maar wel goed te doen'

De vmbo-examens geschiedenis van 2011

De examenonderwerpen 'Staatsinrichting' en 'Historisch overzicht vanaf 1900' blijken voor het vmbo gesneden koek te zijn. Docenten en leerlingen weten waar ze aan toe zijn. Toch is het altijd weer afwachten of de examens voldoende aansluiten bij de diverse onderwijsniveaus en bij het onderwijs in de klas.

Huub Kurstjens is toetsdeskundige geschiedenis bij Cito. Met dank aan Stefan Boom, Niek Nelissen, Jan van den Berg en Lody Smeets voor hun opmerkingen en bijdragen.

Nog geen twee uur na afname van de examens verschenen de eerste reacties op het forum van de VGN. 'Ik vond dit examen niet gemakkelijk, maar wel goed te doen. De leerlingen die geleerd hadden en het hele jaar goed meegedaan hadden, kunnen hier echt een voldoende bij halen. Ik vond dat er enkele erg mooie vragen bij zaten,' aldus een docente. Als we kunnen afgaan op de site www.examenklachten.nl liepen de meningen van de leerlingen sterk uiteen. Zo schreef een kandidaat: 'Ik vreesde het ergste, maar het viel mee. Als je had geleerd hiervoor was het appeltje eitje!' Een ander mopperde: 'Pfff Vragen niet fatsoenlijk gesteld. Was heel onbegrijpelijk vond ik. Ik heb die antwoorden eens bekeken en ik heb vaak helemaal anders antwoord gegeven.' De recensent voor Kleio concludeerde: 'Dat het examen aan het einde wat 'zwaar' was doet geen afbreuk aan de prima kwaliteit ervan.'¹

Was kort na de afname van het examen het oordeel van veel docenten dat het examen goed te doen was, na correctie van de examenwerken werd dat beeld enigszins genuanceerd. Een docent verzuchtte: 'Ik schrok van de scores, omdat ik het een goed examen vond.' Een ander moest zijn frustratie even kwijt: 'Hoe krijgen we die leerlingen zover dat ze gewoon doen wat wij vragen? Alles is aan bod geweest in de lessen zelfs de vragen waarvan ik denk: inkoppertje ... Helaas! Blijft af en toe een frustrerend beroep.'

De door Cito verzamelde gegevens (de Wolf-gegevens) na afloop van het examen en de op basis daarvan door de CvE vastgestelde N-term bevestigen het beeld van een niet al te moeilijk examen, maar met een goede spreiding tussen de goede en de minder goede kandidaten (zie kader).

Ontwikkelingen in het vmbo

De meeste vmbo-leerlingen die geschiedenis-examen doen, volgen de theoretische leerweg. Net als in de afgelopen zes jaar is het aantal kandidaten duidelijk gestegen. Dankzij deze stijgende lijn doet nu meer dan eenderde van alle kandidaten in de theoretische leerweg het geschiedenisexamen, het hoogste percentage in de afgelopen 25 jaar.²

Neemt het aantal kandidaten geschiedenis gestaag toe, de samenstelling van de leerlingenpopulatie als geheel verandert. Een deel van de leerlingen die vandaag de dag de TL volgen, zou dat niveau een jaar of tien geleden waarschijnlijk niet gehaald hebben. Er is sprake van een 'opwaartse leerlingenstroom'. Tien jaar geleden zat 60 procent van alle leerlingen in het voortgezet onderwijs in het vmbo en 40 procent in havo/vwo, nu zijn die getallen respectievelijk 50 procent en 50 procent. Opvallend is het scoreverschil tussen de kaderberoepsgerichte leerweg (KB) en de gemengde en theoretische leerweg (GTL). De helft van de examenvragen is identiek. Op deze vragen scoorden GTL leerlingen een gemiddelde p-waarde van 67,6, terwijl KB-leerlingen voor dezelfde vragen een gemiddelde p-waarde van 49,6 scoorden, een verschil dat niet eerder zo groot was.

Taal

Steeds meer blijkt dat zowel het begrijpend lezen als de woordenschat van de kandidaten niet overeenkomt met het gewenste beheersingsniveau. En juist deze beheersing van het Nederlands is cruciaal voor het vak geschiedenis. Bij het maken van examenvragen wordt geprobeerd rekening te houden met het taalniveau van de doelgroep. Bronnen worden bewerkt om ze toegankelijk te maken voor

► Uit: Kleio 4, juli 2011, pag. 60 (bespreking vmbo-examen door Dennis Koolmoes)

► Redenen voor deze sterke toename staan in mijn artikel in Kleio nr. 6, sept. 2009, pag. 29.

De gegevens van de Toets- en Item Analyse op basis van de versnelde correctie

In deze bijlage staan schematisch de gegevens die bij Cito via het Wolfsysteem zijn binnengekomen op basis van de versnelde correctie. Deze gegevens zijn onmisbaar om een afgewogen oordeel te kunnen geven over de aanvaardbaarheid, validiteit en betrouwbaarheid van het examen. Ook is het mogelijk

om op basis van deze gegevens een vergelijking te maken met eerder afgenomen examens. Samen met het commentaar dat na afname op de examens gegeven wordt, leidt dit tot de vaststelling van de normering (de N-term) door het CvE.

Het vmbo-examen 2011 in cijfers

	GL/TL	KB
gemiddelde score / schaallengte	37,70 / 61	26,7 / 54
gemiddelde p' waarde*	61,8	49,5
vastgestelde N-term*	0,4	1,6
% onvoldoende (na vaststelling door CvE)	31,9%	37,6%
betrouwbaarheid*	0,75	0,69
standaarddeviatie*	7,19	6,59
aantal kandidaten	18341	166
steekproefgrootte	14922	133

N.B. De gegevens voor KB zijn veel minder betrouwbaar dan voor GL/TL door het geringe aantal kandidaten en een veel kleinere steekproef.

■ De p'-waarde is een getal tussen 0 en 1 dat de moeilijkheidsgraad van een opgave weergeeft. De p'-waarde wordt berekend door de gemiddelde score op een opgave te delen door de maximaal haalbare score op die opgave. Een opgave met een p'-waarde van .10 is erg moeilijk; een opgave met een p'-waarde van .90 is erg gemakkelijk. In de tabel zijn de p'-waarden aangegeven als percentages.

■ De N-term is de normeringsterm, een ijkvariabele die ervoor moet zorgen dat aan kandidaten in verschillende jaren en tijdvakken even zware eisen worden gesteld. De besluitvorming over de normering verloopt in drie fasen:

1 De vakmedewerker van Cito geeft een advies aan de vaksectie van het CvE, op basis van de analyses van de afnamegegevens.

2 De vaksectie voegt aan dit advies een inhoudelijke beoordeling van het examen toe. Die komt tot stand op basis van de reacties en commentaren van bijvoorbeeld vakverenigingen, platformen en het LAKS, maar ook rechtstreeks van docenten en leerlingen. De combinatie van het Cito-advies en de inhoudelijke beoordeling leidt tot een normeringsadvies van de vaksectie aan het dagelijks bestuur van het CvE.

3 Het dagelijks bestuur van het CvE verzamelt en beoordeelt de adviezen en stelt uiteindelijk de definitieve normering vast. Het resultaat is te zien in de (bovenstaande) vastgestelde N-term.

■ De betrouwbaarheid is de mate waarin de scores consistent, nauwkeurig en reproduceerbaar zijn, kortom vrij van meetfouten. Bij een betrouwbare meting zal het resultaat dus niet beïnvloed mogen zijn door storende factoren met betrekking tot de toets, kandidaat en beoordelaar zoals het tijdstip van de toetsafname, de specifieke vormgeving van de toets, pech of geluk met de opgaven. De mate waarin een meting ongevoelig is voor bepaalde, versturende factoren, kan worden geschat door berekening van een betrouwbaarheidscoëfficiënt. De waarde van een betrouwbaarheidscoëfficiënt ligt tussen 0 en 1. Hoe dichter het cijfer bij 1, hoe betrouwbaarder het examen is.

■ De standaarddeviatie zegt iets over de spreiding van het hele examen: liggen de resultaten dicht bij elkaar (dan hebben de kandidaten ongeveer dezelfde resultaten) of is er sprake van spreiding van de resultaten. Hoe groter het cijfer, hoe beter de spreiding. In een histogram is de grafische weergave van deze spreiding te zien.

► Onduidelijk is of dat te maken heeft met de omvang van de 10 tijdvakken of dat er geen nadere specificaties zijn, dus geen nader houvast is voor vmbo-leerlingen, bij de kenmerkende aspecten. Nader onderzoek hiernaar is gewenst.

► De *quick-scan* is een korte vragenlijst die ingevuld kan worden bij het opsturen van de scoreresultaten via het WOLF-systeem naar Cito. De gemiddelde score voor het examen bedroeg 6,73 (bij N 637 = 100). In lerarenjargon: een 7-.

► Uit: Kleio 4, juli 2011, pag. 60

vmbo-leerlingen. Niet elke vraag is echter te presenteren in Jip-en-Janneke-taal. Bronnen kunnen wel vereenvoudigd weergegeven worden, maar er zijn grenzen aan wat historisch verantwoord is. Een docent vatte dit taalprobleem kernachtig samen met de woorden: 'Leerlingen lezen gewoon slecht.'

Examenonderwerpen

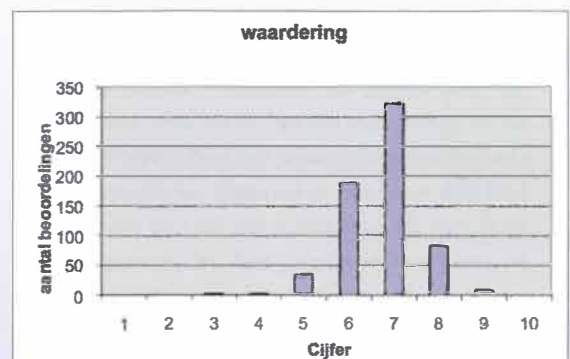
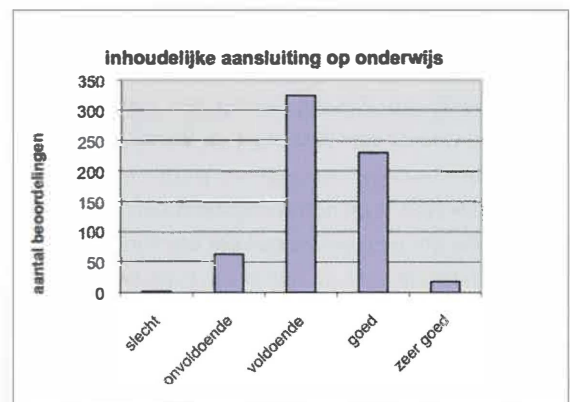
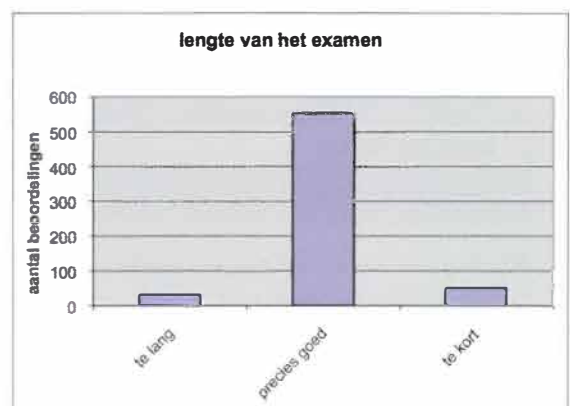
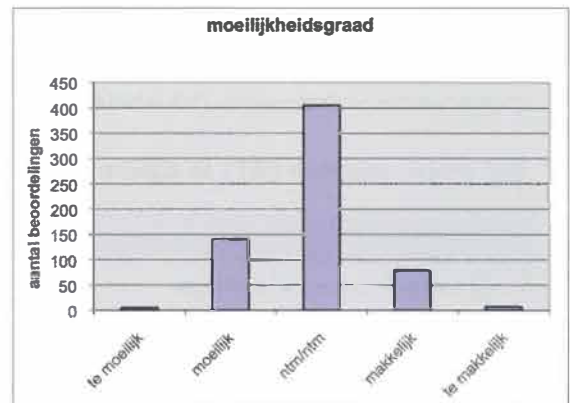
De examenthema's 'Staatsinrichting' en 'Historisch Overzicht vanaf 1900' blijken bij zowel docenten als leerlingen goed aan te slaan. De invulling van de onderwerpen is echter, zo blijkt uit enkele jaren ervaring, aan enige revisie toe. Tijdens de vmbo-studiedag op 5 november 2010 in Utrecht bleek 90 procent van de 130 aanwezigen de huidige onderwerpen relevant en betekenisvol voor vmbo-leerlingen te vinden. Tijdens dezelfde bijeenkomst bleek daarentegen bij een peiling over de tien tijdvakken met bijbehorende kenmerkende aspecten ('De Rooy') dat een nóg hoger percentage van de aanwezigen géén voorstander is van centrale examinering van de tien tijdvakken in het vmbo.³

Waardering examen

Het positieve oordeel over het examen blijkt eveneens uit de *quick-scan* na afloop van het examen (zie kader).⁴ De moeilijkheidsgraad, de lengte van het examen, de aansluiting op het gegeven onderwijs en de waardering van het examen zijn over de hele linie beoordeeld als voldoende tot goed. Daarmee zijn we op de goede weg, maar zijn we er nog niet, want ook dit examen kende enkele onvolkomenheden.

De problemen in het examen zaten dit jaar niet bij het onderwerp 'Staatsinrichting'. Op deze vragen was over het algemeen weinig kritiek. Ze waren aan de makkelijke kant met een gemiddelde p-waarde van 64,8 (terwijl het Historisch Overzicht een gemiddelde p-waarde had van 61,8). Een docent merkte op: 'Hoewel het steeds lastiger lijkt te worden om nieuwe vragen te bedenken voor dit onderdeel is het dit jaar goed gelukt om de stof te verdelen over de vragen en deze in afwisselende vraagvormen aan te bieden.'⁵ Het probleem zat vooral bij het Historisch Overzicht na 1900. Er was sprake van een cumulatie van moeilijke vragen en problemen aan het eind. Dat was een gevolg van drie keuzes in de opbouw van het examen. Ten eerste de plaatsing van overall-vragen/chronologisch

overzicht vragen aan het eind van het examen. Ten tweede enkele moeilijke verrijkingsdelen die aan het eind bevestigd werden. Ten derde het voor leerlingen taai onderwerp Europa en de Europese samenwerking.

N 637 = 100%

De kandidaten kwamen niet in tijdnood, maar de combinatie van deze drie factoren leidde ertoe dat de spanningsboog bij veel leerlingen voor het eind van het examen al geknapt was. Dat blijkt uit de afnemende scores aan het eind van het examen. Aangezien de chronologie over het algemeen de leidraad is bij het samenstellen van het examen en deze vragen niet anders dan aan het eind van het examen opgenomen kunnen worden, lijkt het erop dat hierop meer geoefend zal moeten worden.

Enkele losse vragen onder de loep

Vraag 18 leverde nogal wat discussie op in het veld. De leerlingen moesten twee kenmerken van de Sovjet-Unie noemen waaruit bleek dat die tussen 1917 en 1941 een totalitaire staat was. Dat leverde de nodige problemen op bij de correctie omdat de vraagstelling en dus ook het correctievoorschrift erg open waren. Er stond geen opsomming van kenmerken in het correctievoorschrift (bij de vakspecifieke regels in het correctievoorschrift staat *voorbeelden* van juiste antwoorden en geen opsomming van alle denkbare juiste antwoorden). De interpretatie van de antwoorden op basis van vakdeskundigheid moest dus bij de beoordeling de doorslag geven. Het probleem was vooral: wat te doen als er kenmerken van dictatuur genoemd worden terwijl kenmerken van totalitair gevraagd worden? Mag je van een vmbo-leerling verwachten dat hij onderscheid kan maken tussen het begrip totalitair en het algemenere begrip dictatuur?

Een tweede bijzonder geval vormde vraag 21, de Jesse Owens-vraag. Het is volgens sommigen een hardnekkige historische mythe dat Hitler is weggelopen bij de medaille-uitreiking vanwege de zwarte huidkleur van Owens. Met de vraag was echter niets mis: op basis van zijn politieke ideeën wilde Hitler inderdaad liever niet bij de huldiging van Owens zijn. Dat was het meest voor de hand liggende antwoord, ook volgens de kandidaten, want het was de best gemaakte vraag van het examen met een p'-waarde van 0,88!

In vraag 28 leverde de omschrijving Indonesië of Nederlands-Indië problemen op. Opgemerkt werd dat 'Indonesië als historisch begrip historisch onjuist zou zijn'. De vraag gaat echter over het bestuur van Indonesië, het gebied dus, en over die aanduiding is geen verschil van mening. Bovendien wordt in het verrijksdeel van het examenprogramma ook consequent gesproken over 'Indonesië' en

die omschrijving wordt aangehouden in het examen.

Het correctievoorschrift van vraag 35 bleek te strikt te zijn. Alles wat te maken had met vredesonderhandelingen die uiteindelijk geleid hebben tot het Camp David-akkoord van 1978 mocht goed gerekend worden.

De vraag over Europa (vraag 39) zou multi-interpretabel zijn. Sommige omschrijvingen zouden bij meer dan één instelling kunnen horen. Dat was inderdaad een zwakte van de vraag, maar uiteindelijk konden de kandidaten door deductie wel tot het juiste antwoord komen.

BB en KB-digitaal

De geschiedenisexamens voor de basisberoepsgerichte leerweg (BB) zijn in 2011 volledig digitaal afgenomen. Er is dit jaar bij geschiedenis geen gebruik meer gemaakt van papieren examens. Voor de tweede keer werden ook digitale examens afgenomen voor KB. Een kleine honderd kandidaten deed daar voor geschiedenis aan mee. Voor KB blijft daarnaast, zo lang deze pilot duurt, de mogelijkheid bestaan om ook papieren examens af te nemen. In beide gevallen gaat het in deze leerwegen om kleine aantallen kandidaten (tussen de 200 en 300). Dat neemt niet weg dat het prettig is, dat er een mogelijkheid bestaat om in BB en KB geschiedenisexamens af te nemen.⁶ Bovendien wordt veel ervaring opgedaan bij het maken van digitale examens voor ons vak. Het is alleen jammer dat er weinig respons komt op deze examens. Dat komt niet alleen door het geringe aantal kandidaten. Ook door de flexibele afname-momenten en het gebruik van een specifiek afnameprogramma kan niet direct na afname kennis genomen worden van deze examens. Overigens zijn er wel voorbeeldexamens op te vragen bij Cito.

Tot slot

Het vak geschiedenis in het vmbo blijft in beweging. De ontwikkeling naar digitale afname van examens zet door. Er is brede steun vanuit het veld voor de huidige examenonderwerpen, maar het examenprogramma zelf lijkt aan revisie toe. En, *last but not least*, de geschiedenisdocent doet er goed aan niet alleen zijn of haar geschiedenismethode als voorbereiding op het examen te gebruiken. Het oefenen met (volop beschikbare) examens en de syllabus levert goede resultaten op. ■

► Vóór de invoering van het vmbo in 2001, met de eerste examens in 2003, in het toenmalige vbo, was die keuze niet mogelijk.

'Ynnicheit en stillicheit'

De Moderne Devotie in Zwolle

Zwolle staat dit najaar in het licht van de **Moderne Devotie**. Museum de Fundatie, het Historisch Centrum Overijssel en het Stedelijk Museum Zwolle presenteren ieder tentoonstellingen over Geert Grote, Thomas a Kempis en de Moderne Devoten.

Anny Hartgerink is
redacteur van Kleio

De *Moderne Devotie* werd eind veertiende eeuw geïnitieerd door Geert Grote (1340-1384) uit Deventer en door Thomas a Kempis (1380-1471) in de vijftiende eeuw in Zwolle verdiept. Geert Grote vond dat zijn tijdgenoten te individualistisch, materialistisch en te veel gericht op status waren. Hij wilde dat de mensen zouden leven zoals de eerste christenen dat hadden gedaan met meer 'ynnicheit en stillicheit', meer stille inwendige vrede. Zorgzaam en toegewijd omgaan met mensen en zorgen dat niemand gebrek lijdt, dat was zijn ideaal. Geert Grote gaf ongezoeten kritiek op leden van de geestelijkheid die samenleefden met vrouwen en kerkelijke baantjes in de wacht sleepten alleen om de goede salarissen.

De volgelingen van Geert Grote, Moderne Devoten genoemd, hebben veel invloed gehad, onder andere op het gebied van onderwijs en miniatuurkunst. De voormannen van de Moderne Devotie zorgden voor een nieuw soort onderwijs gebaseerd op klassen met een eigen onderwijsniveau zoals we dat nu nog kennen. Zonder goed onderwijs kreeg je immers geen ware christenen! Thomas a Kempis gaf in zijn beroemde boek *Over de navolging van Christus* praktische aanwijzingen voor het nieuwe geestelijke leven zoals dit Geert Grote voor ogen stond. Voor zowel leek als kloosterling was dit een belangrijk boek, een soort meditatie- en troostboek dat enige eeuwen lang verspreid werd. Het door Thomas

zelf geschreven manuscript van *De Navolging* is een van de topstukken die het Stedelijk Museum Zwolle tentoonstelt.

Aan God gehecht

Het Stedelijk Museum Zwolle organiseert een tentoonstelling die eigenlijk een tweeluik vormt. Het ene deel, getiteld 'Aan God gehecht' vertelt de geschiedenis van de Moderne Devotie. Het laat met behulp van prachtige handschriften, schilderijen en beelden zien hoe de beweging is ontstaan en wat de betekenis van de IJsselstreek voor de Moderne Devoten is geweest. Voor Geert Grote is natuurlijk veel aandacht. Een prachtig getijdenboek zoals Geert Grote dat heeft samengesteld (ca. 1400-1420) wordt tentoongesteld en ook zijn schedel en beenderen zijn te zien.

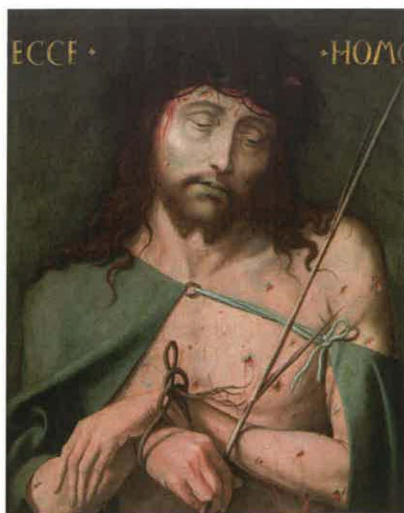
In het andere deel van het tweeluik, genoemd 'Door geloof gedreven', wordt de vraag gesteld in hoeverre het geloof doorwerkt in de hedendaagse beeldende kunst. Vanuit de geschiedenis wordt een sprong gemaakt naar de eigen tijd en cultuur. Door het tonen van kunstwerken wordt aangetoond dat geloof niet iets uit een ver verleden is, maar ook mensen in deze tijd inspireert. Religie, leven en kunst zijn vaak onlosmakelijk met elkaar verbonden.

► C.C. de Bruin, E. Persoons en A.G. Weiler, *Geert Grote en de Moderne Devotie*, Zutphen 1984, pp. 55.

Boven en rechter- pagina: **Gebedsnoot voor privé-gebed, met afbeeldingen van Christoforus en Sebastiaan, palmhout, toegeschreven aan Adam Dirksz, eerste kwart zestiende eeuw, collectie Museum voor Religieuze Kunst Uden.**

Gijs Frieling, ontwerp voor wandschildering in Stedelijk Museum Zwolle, 2011.

Sarijs-handschriften

De vijftiende en het begin van de zestiende eeuw was de tijd waarin de Moderne Devotie haar hoogtepunt beleefde. Veel kunstenaars raakten geïnspireerd door deze geloofsbeweging bijvoorbeeld de schrijvers van de Sarijs-handschriften. Deze prachtig versierde handschriften werden in het Fraterhuis in Zwolle gemaakt en met name de verluchtingen van de 'Zwolse meesters' behoren tot de top van de laatmiddeleeuwse miniaturenkunst in Nederland. Het Historisch Centrum Overijssel heeft een aantal Sarijs-handschriften in zijn collectie. De Zwolse Sarijs-handschriften vormen dan ook een hoogtepunt van de tentoonstelling die Museum de Fundatie en het Historisch Centrum Overijssel presenteren.

Daarnaast zijn in Museum de Fundatie nog meer kunstwerken te zien uit de tijd van de Moderne Devotie. Schilderijen, beeldhouwwerken en grafiek van onder andere Albrecht Dürer, Quinten Massys en kunstenaars uit de omgeving van Dieric Bouts en Jan Gossaert geven een boeiend beeld van de kunst uit die periode.

Educatief programma

Het valt niet mee om dit moeilijke onderwerp voor leerlingen toegankelijk te maken, maar de educatieve diensten van de musea en het historisch centrum hebben een slimme oplossing gevonden in de vorm van een *rapiarium*. Het *rapiarium* is ontstaan in de periode van de Moderne Devotie, een tijd waarin men streefde naar een meer persoonlijke geloofsbelevens. Het *rapiarium* maakte dat mogelijk omdat het een soort notitieboekje was, bedoeld om teksten en citaten van geliefde schrijvers, zowel als eigen ideeën en invallen te noteren. De educatoren van de drie instellingen hebben een eigentijds *rapiarium* ontworpen, waarin informatie over Geert Grote, Thomas a Kempis en de Moderne Devotie

wordt gegeven, maar waarin de kinderen ook worden aangespoord om na te denken over hoe ze zelf in het leven staan. Ze moeten bijvoorbeeld een levensmotto bedenken en songteksten, gedichten of tekeningen opschrijven die hen aanspreken. En door wie raken ze geïnspireerd?

Het project is bedoeld voor alle klassen van het voortgezet onderwijs, voor het primair onderwijs is een apart programma.

Om de opdrachten in het *rapiarium* te kunnen uitvoeren, moeten de leerlingen in de beide musea naar antwoorden zoeken, maar ze hebben ook algemene informatie nodig. Het *rapiarium* kan dus zowel in de musea als op school en thuis worden gebruikt. Naast de opdrachten in het *rapiarium* bieden de twee musea ook andere educatieve mogelijkheden. In het Stedelijk Museum Zwolle zijn verschillende creatieve doe-opdrachten uit te voeren zoals het maken van een wandschildering en Museum de Fundatie biedt de mogelijkheid voor een rondleiding door een museumdocent.

De Moderne Devotie is lastig onder te brengen in de tien tijdvakken, omdat Geert Grote eigenlijk een hervormer is vóór de Hervorming². Toch ligt 'de tijd van ontdekkers en hervormers', waarin de Reformatie aan bod komt, het meest voor de hand om de Moderne Devotie te behandelen. ■

Hiernaast:

- Meester van Hoogstraten, Gang naar Golgotha, ca. 1520, Museum de Fundatie, Zwolle & Heino.
- Anoniem (Zuidelijke Nederlanden), Ecce Homo, 1501-1550, olieverf op paneel, Koninklijk Museum voor Schone Kunsten.
- Dieric Bouts (omgeving van), De opstanding van Christus, ca. 1480, olieverf op paneel, Mauritshuis, Den Haag.

► Koen Goudriaan, Geert Grote bracht de mensen tot inkeer. Een kerkhervormer vóór de hervorming, in: *Kleio* juli 2011, pp. 41-45.

Algemene informatie

De tentoonstellingen zijn te zien tot en met 8 januari 2012. Voor openingstijden, prijzen en meer informatie over de educatieve projecten kunt u terecht bij:

www.stedelijkmuseumzwolle.nl

www.museumdefundatie.nl

www.historischcentrumoverijssel.nl

Edith van Gameren
is freelance journalist
en tekstschrijver en
volgt de educatieve
master aan de
Universiteit Leiden.

Vroeger zal alles beter worden

Ze zijn ongeïnteresseerd en verwend. Afspraken komen ze niet na, ze zijn gemakzuchtig, alleen maar bezig met hun baantje en 24/7 in de weer met hun telefoon. Als ze al eens een PO inleveren is de helft van internet gejat. Een slecht geleerde toets ontwijken ze door pa of ma even te laten bellen: 'ze heeft weer zó veel last van haar hooikoorts... ze kan de toets echt niet maken.' Mopper, mopper. De leerling van nu, is niet meer wat 'ie ooit was.

Maar vergeet niet dat met jongeren 2500 jaar geleden ook al niks te beginnen was. Hoe vaak wordt niet Socrates aangehaald, die opmerkte dat de 'jeugd van tegenwoordig slechte manieren heeft en haar leraren tiranniseert'?

We leren onze leerlingen hun hedendaagse bril af te zetten als ze naar het verleden kijken. Een leerling die middeleeuwen achterlijk vindt en pruijentijders viespeuken, wordt terechtgewezen. Je zou dus verwachten dat wij als geschiedenisdocenten bewust zijn van de bril waarmee we kijken naar leerlingen: de bril van het verleden. Toch hoor ik mezelf

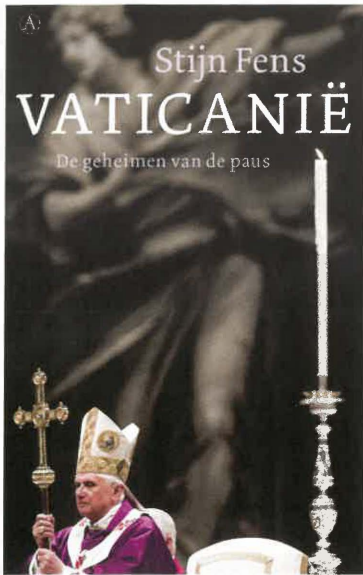
en mijn collega's - zelfs twintigers - wanhopen dat de leerling van vandaag de dag ongemotiveerd en lui is en dat het niveau keldert. Zien we continuïteit, of verandering? Ik neig toch naar dat eerste. Want sloofde ik me nou bovenmatig uit, voor mijn werkstuk in 4-vwo? Mwah... Kon ik een hele les stilzitten in 1981? Beslist niet. Jokte ik als veertienjarige wel eens tegen mijn ouders dat ik ziek was, als ik een repetitie niet had geleerd? Yep...

Pubers van nu zijn net zo (ab)normaal als wijzelf, 5 of 25 jaar geleden. Socrates heeft Prediker als medestander: er is niets nieuws onder de zon. 'Vroeger zal alles beter worden', is de favoriete uitdrukking van mijn vriend R.* Oftewel: toen vonden we het naadje, maar later zullen we terugkijken en zeggen hoe geweldig het was. Het gaat niet slechter met jongeren dan vroeger, net zo min als ouders met de pet naar de opvoeding gooien of het onderwijs achteruit holt. Het is gewoon zoals het is en daar moeten we het maar mee doen.

*<http://petersburg.cher-alice.fr/boek2.htm>

'Oftewel: toen vonden we het naadje,
maar later zullen we terugkijken
en zeggen hoe geweldig het was'

Stijn Fens, *Vaticanië. De geheimen van de paus.*
(Amsterdam: Athenaeum, Polak & Van Genneep 2010), 224 blz., € 16,95.

De website van katholiek Nederland schenkt bijzonder veel aandacht aan de zaligverklaring van Johannes Paulus II, de directe voorganger van paus Benedictus XVI, op 1 mei jongstleden. De zaligverklaringsformule werd door Benedictus uitgesproken in aanwezigheid van honderdduizenden enthousiaste pelgrims. Marie Simon-Pierre, een Franse kloosterzuster, vormde de aanleiding tot de zaligverklaring. In juni 2005 genas zij op onverklaarbare wijze van de ziekte van Parkinson, nadat ze hulp van de kort daarvoor overleden paus Johannes Paulus II had ingeroepen. De katholieke kerk kan wat positief nieuws als een wonder plus een zaligverklaring wel gebruiken om het geschonden imago wat op te poetsen. Het schandaal rond seksueel misbruik in de Verenigde Staten en Europa heeft het nieuws over Vaticaanstad lange tijd gedomineerd. Fens gaat uitgebreid in op deze affaire en analyseert de houding van het Vaticaan in deze netelige kwestie. Het Vaticaan komt nooit met een snelle reactie, maar wat troostende woorden van Benedictus voor de slachtoffers hadden volgens de schrijver de katholieke kerk geen kwaad gedaan. Stijn Fens is journalist en ervaren Vaticaan-watcher. Dit boek is gedeeltelijk gebaseerd op

de tv-serie *Kijk in het Vaticaan* die enkele jaren geleden voor het RKK is gemaakt. Als journalist deed Fens in 2005 verslag op televisie van de uitvaart van paus Johannes Paulus II en van het daarop volgende conclaaf. In *Vaticanië* vertelt hij in soepele stijl over de vrijwillige opsluiting van de kardinalen in de Sixtijnse Kapel om een opvolger voor de overleden paus te kiezen. Soms wat taaie stof, maar Fens weet zakelijke informatie op een plezierige manier af te wisselen met anekdotes en persoonlijke indrukken. Fens' onderwerpskeuze is soms verrassend en zeker gevarieerd. Hoe ziet het pauselijk appartement eruit? Spelen vrouwen een rol in het dagelijkse leven van Benedictus? Waarom draagt de Zwitserse Garde pepperspray in de vrolijk gekleurde sokken? En waarom blijft homoseksualiteit het grootste taboe in het

Vaticaan? Vanzelfsprekend beschrijft Fens het ontstaan van Vaticaanstad, de positie van de paus als hoofd van de katholieke kerk 'met bevoegdheden waar menig dictator zijn vingers bij af zou likken' en de prominente plaats van de kardinalen binnen het Vaticaan, volgens de auteur de meest exclusieve herenclub ter wereld. De reis van Benedictus naar Amerika in 2008 heeft Fens van dichtbij meegemaakt en zijn verslag biedt een aardig kijkje achter de schermen. *Vaticanië* is een lezenswaardig boek, niet alleen vanwege de enorme hoeveelheid informatie, maar ook door Fens' persoonlijke fascinatie voor het Vaticaan, zijn geschiedenis, rituelen en bewoners. Hij neemt de lezer mee in een wereld waar je niet gemakkelijk binnenkomt.

Anny Hartgerink

F. Tang, *De middeleeuwen in een notendop*

Reactie op een recensie in *Kleio* 5

De recensie van het boek *De Middeleeuwen in een notendop* van Frank Tang (door Bert Thijs de Jong, *Kleio* 5, 2011, p. 48) doet naar mijn smaak onvoldoende recht aan de expertise van de auteur. Deze wordt een 'autodidactus' (sic) genoemd, maar de geschiedenisdocent en mediëvist dr. Frank Tang (in 2002 aan de UvA gepromoveerd) kan naast zijn dissertatie bogen op een aantal publicaties in gerenommeerde wetenschappelijke tijdschriften.

De Jong meent bij Tang gelezen te hebben dat de Gregoriaanse hervorming ging over de absolute scheiding 'tussen kerk en staat'. Maar Tang (p. 65) heeft het over de scheiding tussen 'geestelijken en gewone gelovigen, de leken', wat wezenlijk iets anders is. De Jong beweert dat het boek nauwelijks aandacht aan feodaliteit besteedt. Dan heeft hij over belangrijke passages heen gelezen, zoals die waarin Tang uitlegt dat het leenstelsel geen gesloten systeem was, maar juist door vele varianten en uitzonderingen werd gekenmerkt (p. 39-40). De Jong verwijt de auteur dat die 'bepaalde posities', met name die van de paus en de keizer, voor vast aanneemt. Het tegendeel is waar: Tang beschrijft juist de veranderingsprocessen: zoals hoe de bisschop van Rome uitgroeide tot hoofd van de westerse christenheid; hoe die vervolgens ook op wereldlijk gebied steeds meer macht ambieerde; en hoe die macht ten slotte in de late middeleeuwen afkalfde. Ook waar het gaat over de macht van de keizer laat Tang die veranderingen even goed uitkomen.

Tang is zeker geslaagd in de opzet van de notendop-reeks, die onderwerpen toegankelijk wil maken voor een breed publiek van geïnteresseerde leken. De kracht zit niet in de opsmuk aan kaartjes en illustraties, maar in de functie als bondige *eye opener* voor niet-ingewijden. Gelukkig geeft de recensent dat ook grif toe.

Jan van Oudheusden

Joe Sacco, Gaza 1956. In de marge van de geschiedenis.

(Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Atlas 2011), 430 blz., € 29,95.

Joe Sacco, Moslimenclave Gorazde. De oorlog in Oost-Bosnië.

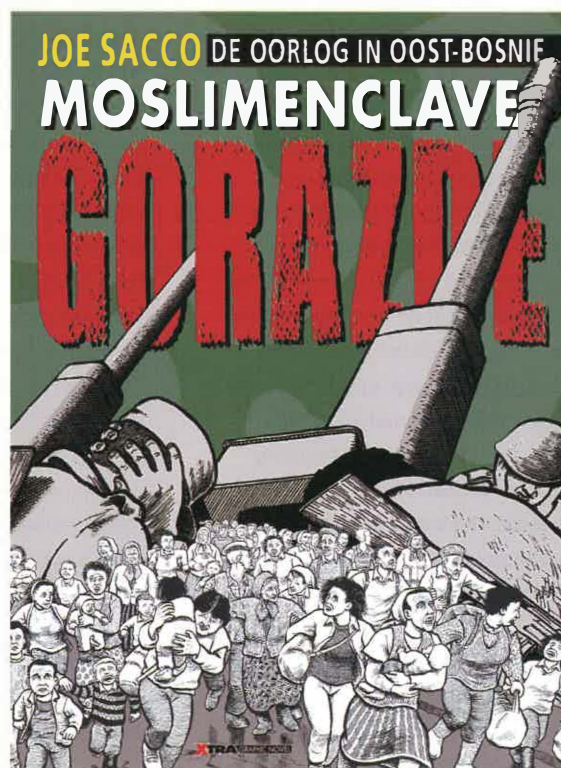
(Amsterdam Uitgeverij: Xtra 2011), 229 blz., € 25,-.

Art Spiegelman (*Maus*) heeft opvolgers gekregen. Eindelijk zijn er in het Nederlands stripdocumentaires verschenen die net zo'n klap in je gezicht zijn als het Pulitzerprijswinnende *Maus*. Joe Sacco is één van de belangrijkste exponenten van de uiterst realistische en aangrijpende beeldverhalen die in de Nederlandse boekhandel te koop zijn. *Gaza 1956* en *Moslimenclave Gorazde* kwamen min of meer tegelijkertijd bij twee verschillende uitgeverijen uit. Het waren niet de eerste boeken van Sacco die Atlas en Xtra uitgaven. Bij Atlas verscheen *Fikser: Een verhaal uit Sarajevo*; Xtra gaf eerder *Onder Palestijnen. De Intifada in beeld* uit. Beide uitgeverijen hebben

nu dus zowel een boek over de oorlog in voormalig Joegoslavië als die in Palestijns gebied in portefeuille. Het is moeilijk te zeggen wat Sacco precies is: journalist, documentair-remaker of historicus. In *Gaza 1956* is hij meer historicus, zoekend in de spaarzame historische bronnen (deels achterin het boek afgedrukt), maar vooral gebruikmakend van het geheugen van plaatselijke ouderen. In *Moslimenclave Gorazde* doet hij hetzelfde – Sacco verbleef eind 1995/begin 1996 een aantal malen in het gebied – maar probeert hij door middel van historische documenten, monografieën en vooral het geheugen van mensen. Het gaat – net als bij *Maus* – om het persoonlijke element. Het knappe van beide boeken is dat Sacco vaak in korte overzichten de feitelijke geschiedenis in het verhaal mengt. Bijvoorbeeld over Dayton of het Suezkanaal of over dingen die relevant zijn voor het onderzoek. Dat is namelijk ook één van de overeenkomsten: de lezer wordt

nadrukkelijk ook het verhaal van het onderzoek ingezogen. Je bent niet alleen getuige van de uitpattingen van Westerse journalisten, maar ook van de zorgen van de gids Edin in Gorazde en Abed in Gaza. Ook belangrijk voor het onderzoek zijn de overwegingen die Sacco maakt of iets geloofwaardig is of niet. In *Gaza* zegt Sacco een paar keer iets over het geheugen van mensen. Zo tekent hij (blz. 217) zes oude mannen die hij ieder hun eigen verhaal over de Israëlische oproep om op het schoolplein te verzamelen laat vertellen. De één zegt dan mannen van 16 tot 60 jaar werden opgeroepen, een ander noemt de leeftijd vanaf 15 jaar en weer een andere man zegt tot 50 jaar. De herinnering over dit voorval is dus bij iedereen anders.

Verderop in het verhaal laat hij ook zien dat alle mannen zich wel degelijk hetzelfde herinneren over hoe men door de poort ging: springend over prikkeldraad en een geul, waar bij Israëlische soldaten met zware knuppels op hen insloegen. Het is

aangrijpend, het is grimmig en in zijn gedetailleerdheid zeer geloofwaardig. Je wordt geraakt door het verhaal, waarbij het moeilijk is om niet verontwaardigd te zijn.

Moslimenclave Gorazde vertelt de verschrikkingen die Bosnische moslims ondergingen in één van de zogenaamde (VN) *safe areas*. Interessant voor Nederlanders is natuurlijk hoe de gebeurtenissen in Srebrenica worden verbeeld: aangezien het verhaal vooral over 'gewone mensen' gaat, komt het alleen aan bod als een getuige zijn verhaal vertelt.

Gaza 1956 valt uiteen in twee delen: de eerste 162 bladzijden gaan over de moord op tientallen (of meer) Palestijnse mannen in Khan Yunus op 3 november 1956. De rest van het boek gaat over een vergelijkbare geschiedenis negen dagen later in Rafah. De Israël's zoeken naar Egyptische soldaten en verzetsstrijders en schieten alleen mannen neer die zich verzetten of die volgens hen bedreigend overkomen. Volgens de Palestijnse getuigen was het een willekeurige moord op enkele honderden mannen.

Sacco tekent in zwart-wit. In *Gorazde* worden de hoofdstukken om en om ook nog eens zwart omkaderd. In *Gaza* zijn alleen de laatste drie bladzijden zo vormgegeven. Het laat (vermoed ik) beelden zien die rondspoken in Sacco's hoofd: hij vertrekt, plotseling is het geen Sea Street, Gaza 2003 meer, maar 12 november 1956. In plaatjes zonder tekst zie je de afschuw, de angst bij de Palestijnen en de haat en verbetering bij de Israëlische soldaten. Mensen gaan onderuit, krimpen ineen, krijgen slaag en dan is het zwart. Veel krachtiger kan een verhaal niet worden.

Ger Jan Onrust

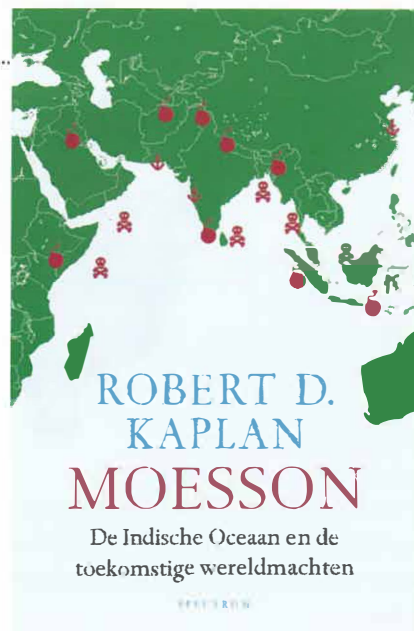
**Robert D. Kaplan,
Moesson, De Indische
Oceaan en de toekomstige
wereldmachten.**

(Uitgeverij Unieboek/Het Spectrum;
Houten, 2011), 416 blz. € 24,99.

Op het omslag zie je een kaart van de Indische Oceaan met doodshoofden of bommetjes bij verschillende landen. Er zijn maar een paar staten met een ankertje. De eerste indruk is dat het rond de Indische Oceaan om een hoogst explosieve situatie gaat.

Volgens Robert D. Kaplan speelt de toekomstige wereldpolitiek zich voortaan niet meer af in Europa maar rond de Indische Oceaan. Als journalist en raadgever van het Witte Huis vindt Kaplan dat de Verenigde Staten zich meer op deze regio moeten gaan richten.

Per gebied geeft hij een uitgebreide economische en historische beschrijving vermengd met een persoonlijk reisverslag. Want al deze gebieden heeft hij zelf bezocht en daar met diverse mensen gepraat. Juist deze persoonlijke ervaringen maken het boek prettig leesbaar. Allereerst gaat Kaplan in op de invloed van de moesson. Er werd al lang voor de komst van de VOC handel gedreven tussen de verschillende Oost-Afrikaanse en Aziatische landen aan de Indische Oceaan. Dit kon door de stabiele moessonwind. In enkele weken zeilde je van Zanzibar naar bijvoorbeeld Oman om een half jaar later – als de moesson was gedraaid – met je geruilde handel weer terug te keren. Via dezelfde moesson werd ook de islam gemakkelijk verspreid. Ondanks grote verschillen en conflicten in de regio hebben alle landen altijd belang gehad bij stabiele handel en vrede. De grote spelers van de komende decennia zijn volgens Kaplan India en China. India handelt door haar economische groei steeds meer

met bijvoorbeeld Iran en Irak. Het land breidt zijn invloed naar het oosten en westen uit. Daarentegen wil China vooral de toevoer van grondstoffen en olie veilig stellen en voert daarvoor een noord-zuid politiek. Beide grootmachten botsen onder andere in Afghanistan over de levering van erts en komen elkaar ook tegen in Birma waar ze grote doorvoerhavens willen aanleggen. China wil vanaf diepzeehaven Kyauk Phru, snelwegen, spoorlijnen en pijpleidingen dwars door Birma aanleggen naar de Chinese provincie Yunnan. Het is bang anders te veel afhankelijk te worden van de doorvoer door de straat van Malakka.

India heeft eveneens besloten een eigen netwerk van brandstofleidingen door Birma aan te leggen. Zelfs toen het monnikenprotest in 2007 werd afgestraft door het Birmese bewind sloot India nog een overeenkomst over het zoeken naar olie in diep water. Vanuit de haven Sittwe gaan olie- en gasleidingen naar Kolkata (Calcutta). De huidige onrust in het Midden-Oosten is nog niet in het boek verwerkt. Alleen Irak heeft een bommetje op het omslag gekregen. Al met al een waardevol naslagwerk over geopolitieke ontwikkelingen rond de Indische Oceaan.

Joke Noordstrand ■

!Watzkeburt?

Dit jaar organiseert het Stedelijk Gymnasium in Nijmegen voor de derde keer de geschiedenis-quiz !Watzkeburt? Deze quiz werd twee jaar geleden op initiatief van bovenbouwleerling Liam Klein voor het eerst gehouden. In een voorronde werden alle onderbouwleerlingen en bovenbouwleerlingen met geschiedenis in hun pakket bevraagd. In een schoolfinale werd vervolgens gestreden om de eerste tot en met derde prijs.

Het jaar daarop besloot het Veluws College uit Apeldoorn mee te doen en de quiz onder zijn vwo-leerlingen af te nemen. Dat betekent dat beide scholen dezelfde voorronde en schoolfinale onder hun leerlingen hielden, waarna op 7 april jongstleden de eerste Gelderse Finale werd gehouden. In het Regionaal Archief te Nijmegen kwam een team van vijf leerlingen uit Apeldoorn uit tegen een team van vijf leerlingen uit Nijmegen. Het team uit Nijmegen won de quiz.

Waarom?

In veel vakken, met name bètavakken, wordt het niet vreemd gevonden dat leerlingen zich met elkaar meten, op school, in een regio, landelijk, of zelfs internationaal. Dat drijft leerlingen tot prestaties waar ze, terecht, trots op zijn. Voor het vak geschiedenis lijkt dat niet op te gaan. Als je goed bent in geschiedenis, heet het al gauw dat je eenvoudigweg veel domme feitjes kent. Dat vinden wij niet terecht. Wie goed is in geschiedenis, kent niet alleen feiten, maar weet ook verbanden te leggen, oplossingen te beredeneren en antwoorden te formuleren. Dat is iets waar je met evenveel recht trots op mag zijn. Zoals je er ook trots op mag zijn dat je geschiedenis gewoon een ontzettend mooi vak vindt.

Het staat nu al vast, dat zich volgend jaar meer scholen aan zullen sluiten. Scholen die meedoen, leveren een kleine bijdrage aan de vraagbank die moet worden opgesteld, maar profiteren verder van het feit dat ze de benodigdheden voor de quiz min of meer toegestuurd krijgen. De quiz richt zich op vwo-leerlingen, van de klas 1 tot en met 5.

Ook meedoen?

Scholen die belangstelling hebben, of meer informatie wensen, kunnen zich wenden tot ondergetekende, via het mailadres p.versteeg@stedelijkgymnijmegen.nl
Peter Versteeg, *Docent geschiedenis, Stedelijk Gymnasium Nijmegen*

Machtige & Mooie Middeleeuwen

Tot en met begin januari is de tentoonstelling 'Machtige & Mooie Middeleeuwen' te zien in De Verdieping van Nederland, de gezamenlijke expositieruimte van de Koninklijke Bibliotheek en het Nationaal Archief. De rijkdom van beide instellingen biedt een grote diversiteit aan prachtige middeleeuwse archiefstukken en boeken: van oorkonde tot evangelieboek, van rekening tot kroniek, van aflatbrief tot getijdenboek. De middeleeuwen staan bekend om boeken en documenten met rijke versieringen en sierlijke letters. De prachtige illustraties en schitterende miniaturen in de tentoonstelling zijn een lust voor het oog. Daarnaast geven de diverse middeleeuwse documenten een beeld van de machtsverhoudingen, zowel op kerkelijk als wereldlijk terrein, waarbij beroemde invloedrijke figuren de revue passeren. De grote rijkdom aan prachtige middeleeuwse archiefstukken en boeken toont een doorsnede van de vroege, de hoge en de late middeleeuwen.

Machtige & Mooie Middeleeuwen is t/m 8 januari 2012 te zien.

Download Kennisbasis geschiedenis Pa-Bo

In Kleio-5 deed Cees van der Kooij verslag van een conferentie over de kennisbasis geschiedenis. Omdat de HBO-raad alle kennisbases van haar site heeft gehaald, blijven collega's die niet aanwezig waren bij de legitimeringsrondes of de conferentie verstoken van de juiste informatie. De kennisbasis voor geschiedenis zoals opgeleverd aan de HBO-raad (maar nog zonder formele status) wordt via de site www.vgnkleio.nl beschikbaar gesteld aan iedereen die hier kennis van wil nemen.

De Gouden Eeuw van China

De Tang-dynastie (618 - 907 na Chr.) wordt gezien als het hoogtepunt in de Chinese beschaving. Dankzij de levendige handel van de Zijderoute ontstond er in China een open samenleving met een grote rijkdom, buitengewone tolerantie en een groot zelfbewustzijn. Deze periode staat bekend als dé Gouden Eeuw van China. Het Drents museum laat deze bijzondere schatten uit de Chinese cultuur voor het eerst in Nederland zien. De tentoonstelling 'De Gouden Eeuw van China' is van 17 november 2011 t/m 15 april 2012 te zien in het Drents museum.

www.drentsmuseum.nl

VGN

VOORAANKONDIGING

'De wetenschap, de klas en de wereld. Het mondiale perspectief in onderwijs en onderzoek'

Een gezamenlijk congres van KNHG en VGN op vrijdag 30 maart 2012, Koninklijke Bibliotheek Den Haag, 10.00 tot 17.00 u.

Decennialang hebben vakhistorici en geschiedenisleraren elkaar - behalve in het nascholingscircuit - nauwelijks ontmoet. Dat dit nadelen heeft voor beide beroepsgroepen is duidelijk: nieuwe inzichten uit de wetenschap dringen langzaam door in de klas, en vragen en ervaringen die daar spelen blijven onbekend. Zo ontstaat gebrekkige kennis van de betekenis van geschiedenis in brede lagen van de samenleving en in het onderwijs en worden onvoldoende nieuwe onderzoeksvragen geformuleerd.

Om beide beroepsgroepen met elkaar in contact te brengen, organiseren het KNHG en de VGN op vrijdag 30 maart 2012 een gezamenlijk congres, met als doel de jongste inzichten uit de 'global history' te koppelen aan de vragen waarmee leraren zich geconfronteerd zien in hun 'global classroom'.

Op het programma staan zowel lezingen als workshops over wereldgeschiedenis, met onderwerpen als 'oorlog op vijf continenten', 'herinneringscultuur en identiteit', 'nieuwe visies op imperialisme en Azië', en 'wereldburgerschap, politieke vertegenwoordiging en het publieke leven'. Het programma wordt besloten met een plenaire rapportage en discussie, en een gezamenlijke borrel.

In aansluiting op dit congres zal vanaf 17.00 uur in hetzelfde gebouw de Jaarvergadering van de VGN plaatsvinden. Docenten uit het VO en leden van de VGN worden hierbij uitgenodigd om zich bij voorintekening op te geven voor deelname aan dit congres. Dat kan door een e-mail te sturen aan Vincent Loth, te bereiken via v.c.loth@xmsnet.nl. Toegang van de eerste 60 belangstellenden is verzekerd.

Studiedag gebr. De Witt in het Haags Historisch Museum

De vereniging Vrienden van De Witt en het Haags Historisch Museum bieden geschiedenisdocenten in het havo/vwo op vrijdag 25 november een aantrekkelijk informatieprogramma aan over de gebroeders De Witt. Deelnemende scholen ontvangen op die dag het bijzondere exemplaar van de hertaling van de *Deductie*, het belangwekkende politiek document van raadpensionaris Johan de Witt, geschreven in 1654. Schrijfster Nelleke Noordervliet zal de 'ins en outs' van dit imposante werk belichten. Het Nederlands Forensisch Instituut presenteert de actuele stand van zaken in het onderzoek naar de herkomst van de vermeende tong en vinger van de gebroeders De Witt.

Tevens wordt de digitale lesbrief over de *Deductie* gepresenteerd. Deze kan in de geschiedenisles worden gebruikt, en in het bijzonder binnen het examenthema van 2012: 'De Republiek in een tijd van vorsten'.

Voor meer informatie over deze studiedag, zoals het programma en de wijze van aanmelden, bezoekt u www.vriendenvandewitt.nl of www.haagshistorischmuseum.nl.

Onmiddellijk na de moord op de gebroeders De Witt werden hun lichamen opgehangen aan een paal op het Groene Zoodje, het schavot op de Plaats. De lichamen werden gruwelijk verminkt. Lichaamsdelen werden afgesneden en als souvenir meegenomen, verkocht of opgegeten. Deze tong en vinger (foto hiernaast) zijn na de moord op de gebroeders de Witt in bezit van medestanders van de Witten gekomen, en werden als relieken bewaard. Er werd zelfs een kostbare zilveren doos gemaakt waarin ze bewaard konden worden.

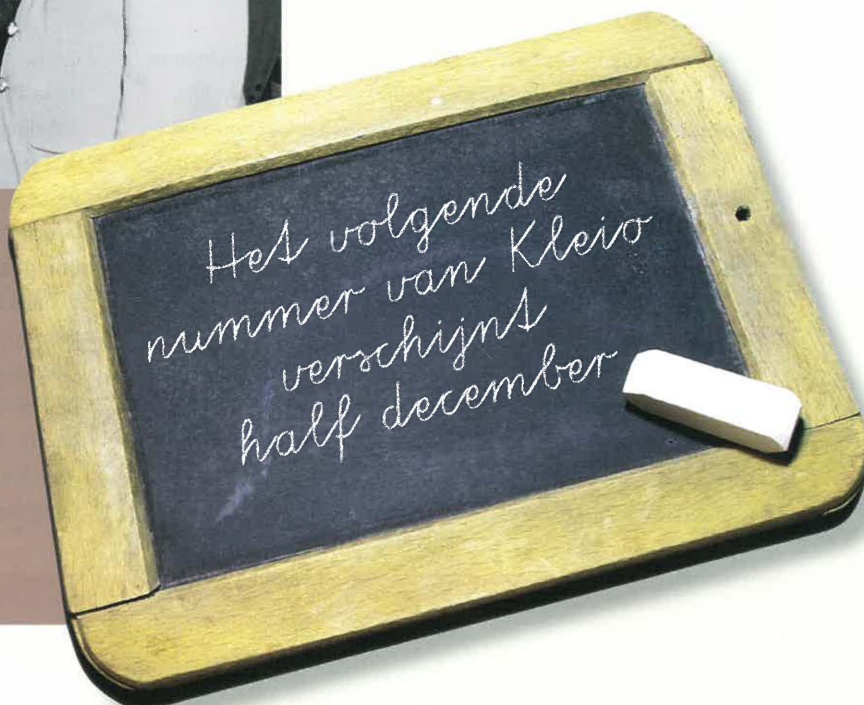
Raad de Histopicto!

Vraag: Over welke gebeurtenis gaat deze foto?

Onder de goede inzenders verloten we een boekenbon van € 20,-. Stuur uw oplossingen voor 1 december 2011 naar: redactie@vgnkleio.nl onder vermelding van 'oplossing Histopicto Kleio 6'.

Op de Histopicto uit Kleio 5 waren beurshandelaren te zien die op 19 oktober 1987 ('Black Monday') verbijsterd kijken naar de dalende koersen.

De winnaar is Rogier Zaagman uit Amersfoort.

Aankondiging

Beste geschiedenisdocent,

Hierbij nodigen wij u van harte uit voor de didactiekconferentie van 2011. Een conferentie vol activerende workshops, interessante lezingen en het uitwisselen van ervaringen met vakcollega's. Ook dit jaar is er een markt met aanvullend materiaal dat uw lessen weer een stuk interessanter zal maken voor uw leerlingen.

Ons programma is nog niet definitief, maar we kunnen alvast een tipje van de sluier oplichten. Zo gaat Jan de Vries dit jaar aan de slag met praktische opdrachten en zal Wilbert Landman de deelnemers weer meenemen op een zoektocht naar hoe zij tegen hun eigen lessen aankijken. Verder hebben we workshops van onder andere Koen Henskens, Tessa de Leur en Frits Hofstra.

Ook Frans Westerman, bekend van zijn historische boeken als *De Graanrepubliek*, *Ingenieurs van de ziel* en het binnenkort verfilmde *Dier*, bovendien zal een lezing houden en uw vragen beantwoorden.

Houd de website van Kleio in de gaten en meld je zo snel mogelijk aan. Ook dit jaar zijn er een beperkt aantal plaatsen beschikbaar.

Plaats:	Landgoed Huize Berge te Vught	
Datum:	11 en 12 november	
Kosten	Kosten starters	Kosten gevorderden
	Lid € 195,-	Lid € 295,-
	Niet-lid € 245,-	Niet-lid € 345,-

Voor dit bedrag wordt u voorzien van logies, maaltijden en koffie en thee. Elke school heeft nascholingsgelden waar u voor deze conferentie aanspraak op kunt maken. Na de conferentie ontvangt u een bewijs van deelname.

Aanmelding Dat kan door de aanmeldingsformulieren van de website (www.vgnkleio.nl) te downloaden en samen met de machtiging op te sturen naar Jan-Richard van Houten.
E-mailadres: jr.vanhouten@veluwscollege.nl.

LET OP! Dit jaar is de aanmeldingsprocedure gewijzigd. Uw aanmelding wordt na ontvangst van de machtiging definitief. Ook zal de machtiging voor de conferentie verzilverd worden.

Op een later tijdstip kunt u uw keuze voor workshops aan ons kenbaar maken. U ontvangt hier een formulier voor als het programma vastgesteld is.

Graag tot ziens op de conferentie!

Geschiedenis- werkplaats nu ook voor vmbo bovenbouw!

Vraag nu uw beoordelingsexemplaar aan via www.geschiedeniswerkplaats.noordhoff.nl

Nieuw!

**Geschiedenis-
werkplaats vmbo
bovenbouw kgt 3/4**

**GESCHIEDENIS
WERKPLAATS**

Noordhoff Uitgevers werkt voor de docent